

ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

Η ΚΡΗΤΗ ΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟ 2000
ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ, ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

κ. ΝΤΟΚΟΥ ΜΑΙΡΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

ΠΟΡΦΥΡΑΚΗ ΕΙΡΗΝΗ	A.M. 3992
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΑΚΗ ΙΩΑΝΝΑ	A.M. 3810
ΚΑΡΠΟΥΖΑΚΗ ΕΛΠΙΔΑ	A.M. 4040

ΗΡΑΚΛΕΙΟ, ΜΑΡΤΙΟΣ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

- 1.1.1. Ο Τουρισμός από τους Αρχαίους Χρόνους έως τον 20^ο αιώνα, οι Συνθήκες Ανάπτυξής του και η Κοινωνική του Σημασία.
- 1.1.2. Σύγχρονος Τουρισμός : Κοινωνικοί και Οικονομικοί Παράγοντες που συνέβαλλαν στην Ανάπτυξή του.

1.2. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1960.

- 1.2.1. Τα Πρώτα Προγράμματα Οικονομικής Ανάπτυξης του 1960-1980
- 1.2.2. Προγράμματα της Δεκαετίας 1980 και μετά

1.3. ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

1. ΚΡΗΤΗ

1.1. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

- 1.1.1. Γεωγραφικά Στοιχεία
- 1.1.2. Μορφολογία Εδάφους
- 1.1.3. Υδρογραφία
- 1.1.4. Κλίμα
- 1.1.5. Κρητική Διατροφή
- 1.1.6. Γράμματα και Τέχνες
- 1.1.7. Αρχαιολογικά Μνημεία και Ευρήματα
- 1.1.8. Βυζαντινά Μνημεία
- 1.1.9. Τα Σπήλαια της Κρήτης
- 1.1.10. Τα Φαράγγια της Κρήτης
- 1.1.11. Οικονομία

1.1.12. Συγκοινωνίες

1.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

1.2.1. Προϊστορία

1.2.2. Ο Εκδωρισμός της Κρήτης

1.2.3. Βυζάντιο και Άραβες

1.2.4. Ενετοκρατία

1.2.5. Τουρκοκρατία

1.2.6. Η Κρήτη ως Αυτόνομη Πολιτεία και η Ένωσή της με την Ελλάδα

1.2.7. Η Μάχη της Κρήτης

2. ΧΑΝΙΑ

2.1. Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.2.1. Ελληνορωμαϊκή Περίοδος (67-330μ.Χ.)

2.2.2. Α΄ Βυζαντινή Περίοδος (330-824 μ.Χ.)

2.2.3. Αραβοκρατία (824-961 μ.Χ.)

2.2.4. Βυζαντινή Περίοδος (961-1204 μ.Χ.)

2.2.5. Ενετοκρατία (1204-1669 μ.Χ.)

2.2.6. Τουρκοκρατία (1669-1898)

2.3. ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.3.1. Το Ενετικό Λιμάνι

2.3.2. Τα Ενετικά τείχη

2.3.3. Ο Προφήτης Ηλίας

2.4. ΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.5. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.6. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

2.6.1. Περιοχή Σφακιά

2.6.2. Ένα Μοναδικό Φαράγγι

2.6.3. Το Νησί Γαύδος

3.ΡΕΘΥΜΝΟ

3.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

3.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

3.2.1. Η Αρχαία Ρίθυμνα

3.2.2. Βυζαντινά Χρόνια και Βενετοκρατία

3.2.3. Η Καταστροφή του 1571 και η Κρητική Επανάσταση

3.2.4. Η Πολιορκία του Ρεθύμνου

3.2.5. Από την Τουρκοκρατία στην Αυτονομία του

3.2.6. Αυτονομία – Ένωση – Μικρασιατικός Πόλεμος

3.3. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

3.3.1. Ιδαίον Άντρον

3.3.2. Μονή Αρκαδίου

3.3.3. Μονή Πρέβελη

3.3.4. Ελεύθερνα

3.4. ΜΟΥΣΕΙΑ

4. ΗΡΑΚΛΕΙΟ

4.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4.2.1. Αρχαϊκή – Κλασσική – Ελληνιστική Περίοδος

4.2.2. Ρωμαϊκή Περίοδος

4.2.3. Α΄ Βυζαντινή Περίοδος (330-824 μ.Χ.)

4.2.4. Αραβική Κατάκτηση

4.2.5. Β΄ Βυζαντινή Περίοδος - Επανάκτηση της Κρήτης από τους Βυζαντινούς

4.2.6. Ανοικοδόμηση της Πόλης – Μεγάλο Κάστρο

4.2.7. Βενετοκρατία

4.2.8. Το Κάστρο Candia

4.2.9. Τουρκική Απειλή

4.2.10. Το Κάστρο Τουρκοκρατούμενο

4.2.11. 19^{ος} αιώνας

4.2.12. 20^{ος} αιώνας

4.3. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4.3.1. Κνωσός

4.3.2. Φαιστός

4.3.3. Τα Ενετικά Τείχη του Ηρακλείου – Χάνδακας

4.3.4. Το φρούριο του «Κούλε»

4.3.5. Λότζια

4.4. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΕΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4.5. ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

5. ΛΑΣΙΘΙ

5.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

5.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

5.3. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΤΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

5.3.1. Λατώ

5.3.2. Σπιναλόγκα

5.3.3. Η Αρχαία Ολούς

5.3.4. Βρόκαστρο

5.4. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΝΑΟΙ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

5.5. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

1. Η ΚΡΗΤΗ ΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ

1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

1.2. ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

1.2.1. Σπήλαια και Φαράγγια

1.2.2. Ορεινοί Όγκοι

1.2.3. Παραλίες

- 1.2.4. Ευαίσθητα Οικοσυστήματα
- 1.2.5 Χλωρίδα και Πανίδα
- 1.2.6 Περιοχές Υψηλής Οικολογικής Αξίας

1.3. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ- ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

- 1.3.1. Τοποθετήσεις Μυθολογικού Ενδιαφέροντος.
- 1.3.2. Αρχαιολογικοί Χώροι
- 1.3.3. Μοναστήρια
- 1.3.4. Παραδοσιακοί Οικισμοί – Αρχιτεκτονικά Σύνολα

1.4. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

- 1.4.1. Μουσεία
- 1.4.2. Πολιτιστικές Εκδηλώσεις
- 1.4.3. Πολιτιστικές Διαδρομές
- 1.4.4. Λαογραφία

1.5. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

- 1.5.1. Τουριστική Κίνηση
- 1.5.2. Τουριστικά Καταλύματα
- 1.5.3. Λοιπές Τουριστικές Επιχειρήσεις

1.6. ΕΙΔΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

- 1.6.1. Υποδομές Θαλάσσιου Τουρισμού
- 1.6.2. Υποδομές Συνεδριακού Τουρισμού
- 1.6.3 Υποδομές Ορεινού Τουρισμού
- 1.6.4. Υποδομές Τουρισμού Υγείας
- 1.6.5. Υποδομές Αθλητικού Τουρισμού
- 1.6.6. Υποδομές Άλλων Μορφών Τουρισμού

1.7. ΒΑΣΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

- 1.7.1 Υποδομές Μεταφορών

1.8. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

1.ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (2000-2005)

1.1. ΑΥΞΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΦΙΞΕΩΝ

1.2. ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ 2006

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

1. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

1.1. ΔΥΝΑΤΑ - ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ, ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ - ΑΠΕΙΛΕΣ

1.2. ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

1.3. ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

1.4. ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ

1.5. ΑΠΕΙΛΕΣ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Το σύνολο των μετακινήσεων ατόμων για μορφωτικούς λόγους ή για αναψυχή, καθώς και οι ποικίλες επιδράσεις του στην οικονομία.

Η σημασία του: Ο τουρισμός αποτελεί σπουδαίο μέσο για εισαγωγή συναλλάγματος, γι' αυτό και αποτελεί πλέον φροντίδα ειδικών κρατικών υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες αυτές ασχολούνται με την αξιοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, των θέρετρων, των περιοχών χειμερινού τουρισμού, τη λειτουργία των ξενοδοχείων και την οργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Για όλες αυτές τις δραστηριότητες στην Ελλάδα μεριμνά ο Ε.Ο.Τ. (Ελληνικός οργανισμός τουρισμού). Στην πρωτοβουλία του Ε.Ο.Τ. οφείλεται η αξιοποίηση των ακτών και η οργάνωση διάφορων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων (φεστιβάλ). Η χώρα μας άλλωστε, με το πλήθος των αρχαιολογικών χώρων, με την ποικιλία των τοπίων της και με την πληθώρα των νησιών της, προσφέρεται ιδιαίτερα τόσο για την προσέλευση καλλιεργημένων επισκεπτών, όσο και εκείνων που επιδιώκουν την ανάπαυση ή την ψυχαγωγία.

1.1.1. Ο Τουρισμός από τους Αρχαίους Χρόνους έως τον 20^ο αιώνα, οι Συνθήκες Ανάπτυξής του και η Κοινωνική του Σημασία.

Τα πρώτα ταξίδια αρχίζουν στους αρχαίους χρόνους και μαζί τους αρχίζει και μία πορεία στο χρόνο, οι συνεχείς αλλαγές της οποίας διαμορφώνουν το σύγχρονο τουρισμό με τη μορφή που τον γνωρίζουμε ιδιαίτερα μετά το 1950. Οι πρώτοι ταξιδιώτες ήταν επιστήμονες και έμποροι που συνέδεαν το ταξίδι με το επάγγελμα τους.

Η ανάπτυξη των ταξιδιών στα αρχαία χρόνια συνδέεται άμεσα με την παράλληλη ανάπτυξη των μεταφορικών αρτηριών ώστε να υπάρχει περισσότερη ασφάλεια των μεταφορικών μέσων, που εξασφάλιζαν άνεση και δυνατότητα περισσότερων μακρινών ταξιδιών και του χρήματος που έγινε η πρώτη «κοινή γλώσσα» ανάμεσα στους λαούς του αρχαίου κόσμου.

Η ανάπτυξη των πρώτων μεγάλων πόλεων στη Μεσοποταμία οδηγεί και στην ανάγκη επαφών για εμπορικούς και πολιτικούς ή μορφωτικούς λόγους. Η εφεύρεση του χρήματος από τους Σουμέριους το 4000 π.Χ. αλλά και της σφηνοειδούς γραφής καθώς και της ρόδας τούς δίνει αναμφίβολα τον τίτλο των ιδρυτών του τουρισμού. Η βελτίωση των μεταφορικών μέσων (άμαξες, πλοία) συνοδεύτηκε από τη χάραξη μεγαλύτερων δρόμων και την ανάπτυξη των θαλάσσιων μεταφορών. Οι Φοίνικες αναλαμβάνουν τη μεταφορά των εμπορευμάτων και ταξιδιωτών σε όλες τις περιοχές του τότε γνωστού κόσμου, συνδέοντας αρχικά τις χώρες της Μεσογείου.

Το εμπόριο γίνεται αιτία και για τα πρώτα ταξίδια στη μακρινή Κίνα και την Ινδία, ενώ μεγάλη εντύπωση προκαλεί το θάρρος των ταξιδιωτών της Πολυνησίας που με μικρά σκάφη διασχίζουν όλο το Αρχιπέλαγος φτάνοντας στη Χαβάη. Τα ταξίδια για σκοπούς θρησκευτικούς ήταν ουσιαστικά τα πρώτα ταξίδια αναψυχής που καταγράφονται κυρίως στην Αίγυπτο όπου υπάρχουν και πολλά σημάδια των πρώτων τουριστών χαραγμένα σε μνημεία και ναούς. Τα ταξίδια των μεγάλων φιλοσόφων, γεωγράφων και ιστορικών της αρχαιότητας (Ηρόδοτος, Θαλής, Πausανίας, Στράβωνας κ.α.)σε πολλές

χώρες της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής αποτυπώνονται σε βιβλία και μας δίνουν τις πρώτες συστηματικές πληροφορίες τόσο για τις κοινωνικές δομές των περιοχών που επισκέπτονται όσο και για τα χαρακτηριστικά των ταξιδιών της εποχής.

Οι πρώτοι λαοί που επεκτείνουν την επιρροή τους στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Μεσογείου (Αιγύπτιοι, Ασσύριοι, Πέρσες, Έλληνες κ.α.) γίνονται και αιτία για την περαιτέρω βελτίωση των όρων και της ασφάλειας των ταξιδιών. Η ανάγκη να μένουν ανοιχτοί οι δρόμοι για λόγους οικονομικούς, πολιτικούς και στρατιωτικούς, καθώς και η διαμόρφωση των πρώτων «σφαιρών επιρροής», όπου είναι αποδεκτό κάποιο κοινό νόμισμα, δίνουν μεγάλη ώθηση στα ταξίδια της εποχής.

Η κοινή γλώσσα ήταν ένα επόμενο που επιτεύχθηκε κυρίως στην αρχαία Ελλάδα, ενώ την ίδια εποχή στις μεγάλες αυτοκρατορίες βελτιώνονται αισθητά οι υποδομές των τουριστικών υπηρεσιών (ξενοδοχεία, εστιατόρια, άμαξες κ.τ.λ.).

Οι ολυμπιακοί αγώνες γίνονται η αιτία να αναπτυχθούν οι πρώτες οργανωμένες εκδηλώσεις με διεθνή συμμετοχή και ειδικό κίνητρο (αθλητισμός, γιορτή, φεστιβάλ κ.τ.λ.). Τα ταξίδια και οι κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου διαμορφώνουν έναν ενιαίο γεωγραφικά χώρο με κοινούς θεσμούς και συστηματική οργάνωση που οδηγούν στην εμπέδωση της ασφάλειας στους τουρίστες της εποχής.

Οι Ρωμαίοι όμως είναι αυτοί που δίνουν μια νέα εντυπωσιακή ώθηση στον τουρισμό δημιουργώντας ένα τέλειο σύστημα δρόμων, όπως η Αππία οδός που είχε μήκος 350 μίλια (συνέδεε τη Ρώμη με το Μπρίντεζι), καθώς και πανδοχείων όπου για πρώτη φορά χρησιμοποιούνται τυποποιημένες πινακίδες που εξηγούν στον ταξιδιώτη ποιες υπηρεσίες προσφέρει το κάθε πανδοχείο.

Οι πρώτες «τουριστικές περιοχές» με την έννοια της έλξης μεγάλου αριθμού τουριστών που ταξιδεύουν σε αυτές στην εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας για να επισκεφθούν ναούς και αξιοθέατα που γίνονται ευρύτερα γνωστά στον τότε κόσμο ήταν η Ελλάδα, η Αίγυπτος και η Μικρά Ασία. Η ανάπτυξη των πρώτων σταθερών ροών τουριστών προς αυτές τις περιοχές στηρίζεται στην εμπέδωση της ειρήνης και τη βελτίωση των θαλάσσιων συγκοινωνιών.

Τα πρώτα ταξίδια με πολλά κίνητρα (ψυχαγωγία, πολιτισμός, θρησκεία κ.τ.λ.) διαμορφώνονται αυτή την εποχή με την ανάπτυξη περιοχών που προσφέρουν ένα φάσμα τουριστικών υπηρεσιών αλλά και ποικιλία από αξιοθέατα για τους τουρίστες με πιο ενδιαφέρον παράδειγμα τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου που αποτελούσαν και πόλους έλξης των τουριστών. Στη Ρωμαϊκή εποχή επίσης αναπτύσσονται συστηματικά τα ταξίδια τουρισμού υγείας με έμφαση κυρίως την παραμονή σε περιοχές με ιαματικές ραδιούχες πηγές, ενώ στην ίδια χρονική περίοδο αρχίζει η συστηματική κατασκευή εξοχικών σπιτιών από τους πλούσιους Ρωμαίους. Η σταδιακή ανάπτυξη του τουρισμού μέχρι και την εποχή των Ρωμαίων χαρακτηρίζεται από τη διεύρυνση του φάσματος των προσφερόμενων υπηρεσιών, τη διαρκή εξειδίκευση των τουριστικών ταξιδιών και την εμπέδωση της ασφάλειας στις μεταφορές.

Η άμεση σύνδεση του τουρισμού με την ασφάλεια και την ειρήνη αναδεικνύεται με την υποχώρηση που παρουσιάζουν τα ταξίδια σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα έως το 1400. Τα ατομικά ταξίδια για λόγους

ψυχαγωγίας και πολιτισμού μειώνονται δραστικά λόγω της ανασφάλειας που επικρατεί σε στεριά και θάλασσα. Τα περισσότερα ταξίδια γίνονται για εμπορικούς και πολιτικούς λόγους μέχρι το 1000μ.Χ. και χαρακτηρίζονται από πολλούς κινδύνους λόγω της αναβίωσης της ληστείας στον ευρωπαϊκό χώρο και της πειρατείας στη Μεσόγειο.

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία η σημασία που αποκτάει ο Χριστιανισμός ως θρησκεία δυναμική και ανατρεπτική της έως τότε κρατούσας κατάστασης, εκφράζεται με τη σημασία που αποκτούν οι Άγιοι Τόποι και η Ιερουσαλήμ ως χώροι λατρείας για τους χριστιανούς που συρρέουν από όλη την Ευρώπη. Αψηφώντας κακουχίες και κινδύνους, караβάνια προσκυνητών συρρέουν στην περιοχή της Παλαιστίνης η οποία σύντομα γίνεται ο κυριότερος τουριστικός τόπος της εποχής. Η εκμετάλλευση και η κακομεταχείριση των προσκυνητών καθώς και η αύξηση της εγκληματικότητας στην περιοχή δεν ανακόπτουν παρά μόνο περιοδικά την πορεία προς τους Αγίους Τόπους που γίνεται και ο χαρακτηριστικός τύπος ταξιδιών της εποχής.

Υπάρχουν όμως και τα ταξίδια των εξερευνήσεων και των πρώτων ανακαλύψεων που οδηγούν τους τολμηρούς στον τότε Νέο Κόσμο και στη μακρινή Ασία (Κίνα). Οι Βίκινγκς φτάνουν στην Αμερική στο τέλος του 10^{ου} αιώνα, ενώ τα ταξίδια του Μάρκο Πόλο από τη Βενετία στην καρδιά της Ασίας γίνονται αιτία για την ανακάλυψη ενός νέου πολιτισμού ιδιαίτερα προηγμένου που προσφέρει πολύτιμες τεχνολογικές ανακαλύψεις και άγνωστα προϊόντα στην Ευρώπη.

Οι σταυροφορίες που γίνονται κυρίως τον 12^ο και 13^ο αιώνα συνδέονται με την απόλυτη κυριαρχία της εκκλησίας στον ευρωπαϊκό χώρο και χαρακτηρίζουν την αρχή μιας νέας εποχής για τα θρησκευτικά ταξίδια. Η μαζικοποίηση αυτών των ταξιδιών οδηγεί καταρχήν στην ανάγκη καλύτερης οργάνωσής τους που αναλαμβάνουν τα πρώτα «πρακτορεία μεταφοράς» που εμφανίζονται κυρίως στη Βενετία και την Αγγλία. Οι Ενετοί που είναι κυρίαρχοι των θαλασσών και του παγκόσμιου εμπορίου γίνονται ουσιαστικά οι πρώτοι που οργανώνουν ταξίδια προς τους Αγίους Τόπους με τη μορφή ενός «οργανωμένου πακέτου τουριστικών υπηρεσιών» στο οποίο περιλαμβάνεται: το ταξίδι, το φαγητό, οι μεταφορές, η διαμονή καθώς και εξυπηρετήσεις στην περιοχή. Η εκκλησία ενισχύει αυτά τα ταξίδια αποβλέποντας σε πολιτικά και οικονομικά οφέλη, ενώ οι νέοι προορισμοί παρόμοιων ταξιδιών αναδεικνύονται στον ευρωπαϊκό χώρο και προσελκύουν χιλιάδες προσκυνητές (Ρώμη στην Ιταλία και Σαντιάγκο ντε Κομποστέλα στην Ισπανία).

Στην περίοδο ανάμεσα στον 12^ο και 15^ο αιώνα έχουμε και μία αναζωογόνηση των ταξιδιών για εμπορικούς λόγους που συνδέεται με την ανάπτυξη ορισμένων σημαντικών πόλεων στην Ευρώπη. Παράλληλα με τα εμπορικά ταξίδια υπάρχει και εντυπωσιακή ανάπτυξη των εκπαιδευτικών ταξιδιών που ξεκινούν από ορισμένες ονομαστές πανεπιστημιοπόλεις της εποχής, όπως την Οξφόρδη, τη Σαλαμάνκα κλπ.

Προς το τέλος του 14^{ου} αιώνα εμφανίζεται και ο πρώτος επίσημος τύπος «διαβατηρίου» στην Αγγλία που ήταν ένα είδος «άδειας ταξιδιού» που δόθηκε με διαταγή του βασιλέα. Αυτά τα διαβατήρια υπήρχαν με διαφορετική μορφή (επιστολές, διπλώματα) ήδη από τον 9^ο αιώνα ή και παλαιότερα, αλλά δεν είχαν τη συστηματική μορφή που προαναφέραμε και η απόκτησή τους δεν ήταν εύκολη.

Η εποχή της Αναγέννησης χαρακτηρίζεται από μία νέα ώθηση στα εμπορικά και εκπαιδευτικά ταξίδια δύο κυρίως τύπων: συμμετοχή σε εμπορικές εκθέσεις και ταξίδια νεαρών Άγγλων ευγενών κυρίως στην Ευρώπη για να γνωρίσουν τον πολιτισμό στα μουσεία, στα πανεπιστήμια και τις πόλεις της. Οι εμπορικές εκθέσεις, μικρές ή μεγάλες, πολλαπλασιάζονται σε ολόκληρη την Ευρώπη με περισσότερο φημισμένη την έκθεση της Φρανκφούρτης και συμβάλουν στην ανάπτυξη του ξενοδοχειακού κλάδου στα μεγάλα αστικά κέντρα της εποχής.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ταξίδια που πήραν την ονομασία «Grand Tour» (Μεγάλη Περιήγηση) και έφεραν χιλιάδες νεαρούς Άγγλους – και όχι μόνο- στην Ευρώπη της εποχής και ιδιαίτερα στην Ιταλία και τη Γερμανία. Ένα μεγάλο μέρος των τουριστών αυτών αποφασίζει το ταξίδι αυτό με γνώμονα την απόκτηση εμπειρίας και εκπαίδευσης στο επάγγελμα που θα ακολουθήσει στη συνέχεια. Σταδιακά όμως το Grand Tour γίνεται το απαραίτητο στοιχείο της ευρύτερης μόρφωσης κάθε νέου που προέρχεται από μία «καλή οικογένεια». Η ανάπτυξη αυτών των ταξιδιών οδήγησε στην μαζικοποίηση του τουρισμού αλλά και στη διαμόρφωση ενός πλαισίου ανάπτυξης «οργανωμένων» τουριστικών πακέτων με προσφορά νέων υπηρεσιών, όπως του ξεναγού και του συνοδού στο γκρουπ.

Το Grand Tour αποτελεί ουσιαστικά μία πρώτη συστηματική ανάπτυξη τουριστικών ταξιδιών της ανερχόμενης μεσαιάς τάξης της εποχής με τη μορφή της πολιτιστικής περιήγησης. Μετά από μία πρώτη περίοδο όπου χαρακτηρίζεται από τα εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά του ταξιδιού, το Grand Tour αποκτάει περισσότερο οικογενειακό χαρακτήρα και συμμετέχουν γυναίκες και παιδιά.

Η μεγάλη χρονική διάρκεια της περιόδου αυτών των ταξιδιών (1550-1850) επηρέασε θετικά την ανάπτυξη της ευρύτερης υποδομής του τομέα, όπως ξενοδοχεία, δρόμους, μέσα μεταφοράς και σηματοδότησε τη διαμόρφωση ενός περισσότερο οργανωμένου τουριστικού τομέα. Πολλά ξενοδοχεία για παράδειγμα ανελάμβαναν την οργανωμένη μεταφορά των πελατών τους από πόλη σε πόλη ή ενοικίαζαν άμαξες σε ομάδες τουριστών ενώ οι τράπεζες παρείχαν χρηματοοικονομικές διευκολύνσεις αλλά και ένα πλήθος τουριστικών υπηρεσιών στους τουρίστες. Νέα τουριστικά κέντρα δημιουργούνται κυρίως στην Ιταλία (Φλωρεντία, Βενετία, Νάπολη), αλλά και στην περιοχή των Άλπεων (Σαμονί), ενώ οι τιμές επηρεάζονται από την τουριστική περίοδο καθώς και από το πόσο φημισμένο είναι το τουριστικό θέρετρο. Οι ταξιδιωτικοί οδηγοί και τα βιβλία που δίνουν οδηγίες στους τουρίστες πληθαίνουν, ενώ η πώληση ενθύμιων στις τουριστικές περιοχές γίνεται πλέον οργανωμένα.

Παράλληλα με την ανάπτυξη των οργανωμένων ταξιδιών στην Ευρώπη η προσπάθεια για την ανακάλυψη νέων χωρών και αγορών από τις ευρωπαϊκές υπερδυνάμεις της εποχής οδηγεί στη συστηματική χρηματοδότηση των εξερευνήσεων που κορυφώνονται στον 15^ο και 16^ο αιώνα, οπότε και οι μεγάλοι εξερευνητές φτάνουν στην Αμερική, την Αφρική, την Αυστραλία, την Ωκεανία και την Ασία.

Στις αρχές του 16^{ου} αιώνα ο Μαγγελάνος πραγματοποιεί τον πρώτο περίπλου της γης και ανοίγει νέους δρόμους στα ταξίδια. Οι λαοί της Ευρώπης διαπιστώνουν με την ανακάλυψη των νέων αυτών χωρών ότι ο ορίζοντας των ταξιδιών τους είναι όλο και μεγαλύτερος. Τους μεγάλους θαλασσοπόρους ακολουθούν οι επιστήμονες, οι έμποροι και οι ιεραπόστολοι

που βλέπουν σε αυτές τις νέες χώρες ένα ενδιαφέρον πεδίο ανάπτυξης των εργασιών τους και διάδοσης των ιδεών τους.

Οι εξερευνήσεις σηματοδοτούν μια νέα εποχή για τον τουρισμό που εξαπλώνεται γεωγραφικά και επισημαίνει το ρόλο της ιστορίας, του πολιτισμού και της επιστήμης στα ταξίδια. Ουσιαστικά καταγράφεται στις εξερευνήσεις η άμεση συσχέτιση των ταξιδιών με την κοινωνική πρόοδο και την αναζήτηση πολιτισμικών διεξόδων σε νέους κόσμους από τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες των αναπτυσσόμενων κρατών της εποχής.

Παρόμοιες αναζητήσεις οδηγούν και πολλούς ταξιδιώτες και περιηγητές ιδιαίτερα μεταξύ 14^{ου} και 17^{ου} αιώνα και στην Ελλάδα. Ο ρομαντισμός, η αρχαιολατρία και η ιστορική αναζήτηση διαμορφώνουν ένα ιδιόμορφο τύπο ταξιδιών με πολλές ομοιότητες με το Grand Tour που αναπτύσσεται στην Ευρώπη περίπου την ίδια εποχή. Ένας εντυπωσιακός σε όγκο και εύρος επαγγελματικών και επιστημονικών ειδικοτήτων αριθμός ατόμων διασχίζει την τουρκοκρατούμενη Ελλάδα και καταγράφει κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιομορφίες και ιστορικούς και αρχαιολογικούς τόπους. Οι περισσότεροι από αυτούς τους περιηγητές μεταφέρουν τις εμπειρίες των ταξιδιών τους σε βιβλία τα οποία εκδίδονται στην Ευρώπη και διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τον αρχαίο πολιτισμό. Ένα μεγάλο μέρος αυτών των βιβλίων είναι αφιερωμένο στα ταξίδια των προσκυνητών που κατευθύνονται στους Αγίους Τόπους ή την Κωνσταντινούπολη και δίνουν με πολύ συστηματικό τρόπο μια αναλυτική περιγραφή των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών των ταξιδιών της εποχής. Τα ταξίδια αυτά γίνονται ένας από τους βασικούς πόλους ανάπτυξης μιας πολύ πλούσιας ταξιδιωτικής λογοτεχνίας που διακρίνεται από μια μεγάλη θεματική ποικιλία και συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη και εξάπλωση των ταξιδιών στους αιώνες που ακολουθούν.

Ο 19^{ος} αιώνας μπορεί να χαρακτηριστεί ο αιώνας –κλειδί για τη δυναμική ανάπτυξη του τουρισμού και τη διαμόρφωση των συνθηκών που θα οδηγήσουν στη μελλοντική μαζικοποίηση. Η αρχή γίνεται με τις εξελίξεις στο χώρο των μεταφορών και επικοινωνιών, συνεχίζεται με την οργανωτική και οικονομική επέκταση του τουρισμού στον παγκόσμιο χώρο και ολοκληρώνεται με τις θεσμικές, κοινωνικές και οικονομικές ανακατατάξεις που οδηγούν στη βιομηχανική επανάσταση.

Στις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα ο σιδηρόδρομος αναπτύσσεται σε πολλές χώρες της Ευρώπης, με πρώτη την Αγγλία όπου το 1830 εγκαθίσταται η σύνδεση ανάμεσα στο Λίβερπουλ και το Μάντσεστερ. Μέχρι το τέλος του αιώνα ο σιδηρόδρομος γίνεται το δημοφιλέστερο μέσο μεταφοράς στην Ευρώπη και την Αμερική και παράλληλα η βάση για την ανάπτυξη του τουρισμού, εφόσον επιτρέπει την ασφαλή μεταφορά σε μικρό χρονικό διάστημα και με οικονομικές τιμές. Τα ατμόπλοια που συνδέουν την Αμερική με την Ευρώπη από τα μέσα του αιώνα και έχουν όλα τα χαρακτηριστικά «πλωτών ξενοδοχείων» δίνουν μια νέα ώθηση στη μαζικοποίηση του τουρισμού αλλά και στη διεθνοποίηση των ταξιδιών.

Η διάρκεια των ταξιδιών που αρχικά ήταν δύο εβδομάδες μειώνεται σε έξι μέρες το 1889, με αποτέλεσμα η Ευρώπη να γίνει ένας ιδιαίτερα δημοφιλής προορισμός για τους Αμερικανούς τουρίστες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Την ανάπτυξη του οργανωμένου τουρισμού με τη μορφή που τον γνωρίζουμε σήμερα ως ένα πλήρες «πακέτο» υπηρεσιών, σηματοδοτεί η

δημιουργία του πρώτου τουριστικού πρακτορείου από τον Τόμας Κουκ που οργανώνει το 1841 μια εκδρομή από το Λέστερ στο Λωφμπόρου μετ' επιστροφής και με τιμή ένα σελίνι κατ' άτομο. Ο Τόμας Κουκ σύντομα επεκτείνεται και οργανώνει δύσκολα και μακρινά ταξίδια σε όλη την Ευρώπη, την Αμερική αλλά και στους Αγίους Τόπους. Το πρακτορείο του παρέχει επιπλέον τουριστικούς οδηγούς και συναλλαγματικές διευκολύνσεις με αποτέλεσμα να γίνει σύντομα μια κολοσσιαία διεθνής επιχείρηση με γραφεία σε πολλές χώρες του κόσμου. Το παράδειγμα του Τόμας Κουκ μιμήθηκαν πολλοί σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και στην Αμερική με αποτέλεσμα τα οργανωμένα ταξίδια να γίνουν πολύ δημοφιλή στη διαρκώς διευρυνόμενη μεσαία τάξη της εποχής.

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα αρχίζει και η εντυπωσιακή ανάπτυξη αλυσίδων ξενοδοχείων σε πολλές χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής, ενώ η εισαγωγή των ταξιδιωτικών επιταγών από την Αμερικαν Εξπρές στην παγκόσμια αγορά συμβάλει στην περαιτέρω διεθνοποίηση των τουριστικών ταξιδιών. Τα ταξίδια αναψυχής γίνονται πλέον για πρώτη φορά ίσως μετά τη Ρωμαϊκή εποχή ένα καταναλωτικό αγαθό που απευθύνεται σε πολλούς και έχει συγκεκριμένα και διακριτά χαρακτηριστικά.

Ο τουρισμός αποκτάει για πρώτη φορά τα χαρακτηριστικά μιας βιομηχανίας υπηρεσιών – έστω και περιθωριακής – το γεγονός δε αυτό αποτυπώνεται και στους συστηματικούς τουριστικούς οδηγούς της εποχής, όπως του Μπέντεκερ, όπου καταγράφουν ένα μεγάλο φάσμα υπηρεσιών που μπορεί να βρει ο τουρίστας της εποχής στις τουριστικές περιοχές και πόλεις που επισκέπτεται.

Η πορεία της ανάπτυξης του τουρισμού σχετίζεται άμεσα με τις μεγάλες ανακατατάξεις που συνέβησαν από το τέλος του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και την Αμερική. Η βιομηχανική επανάσταση διαμόρφωσε νέες συνθήκες στον κόσμο με τη μηχανοποίηση της παραγωγής και την αύξηση της παραγωγικότητας, ενώ οδήγησε στην παραγωγή νέων προϊόντων και τη διεύρυνση των εθνικών αγορών.

Η οικονομική ανάπτυξη που ακολούθησε άλλαξε τη δομή των επαγγελματιών δημιουργώντας νέα επαγγέλματα στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα και μειώνοντας σταδιακά τη σημασία του αγροτικού τομέα. Η μεσαία τάξη διαρκώς διευρύνεται και αυξάνει τα εισοδήματά της, ενώ η μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα αναβαθμίζει το ρόλο των μεγάλων πόλεων της εποχής που γίνονται διοικητικά, οικονομικά και εκπαιδευτικά κέντρα. Ο πληθυσμός αυξάνεται με ταχύτερους ρυθμούς και η ανάγκη για τη διαμόρφωση ενός νέου θεσμικού πλαισίου που θα διαμορφώνει συνθήκες υγιεινής, εργασίας και στέγασης γίνεται επιτακτική. Η διάχυση των επιστημολογικών γνώσεων και της εκπαίδευσης σε όλο και μεγαλύτερα στρώματα του πληθυσμού και η βελτίωση των συνθηκών ζωής οδηγεί σε πιέσεις για την αύξηση του ελεύθερου χρόνου και τη θεσμική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Στο πολιτισμικό επίπεδο η ανάπτυξη των μέσων μαζικής επικοινωνίας και η διεθνοποίηση των ανεπτυγμένων οικονομιών οδήγησε σε αύξηση των καταναλωτικών δαπανών σε τομείς που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής και τις νέες δυνατότητες χρήσης του ελεύθερου. Η νέα μεσαία τάξη απαιτεί σταθερότητα στο οικονομικό και πολιτικό πεδίο ώστε να μπορέσει να απολαύσει τους καρπούς της σταδιακά αναπτυσσόμενης καταναλωτικής

κοινωνίας που θα μορφοποιηθεί και θα συγκροτηθεί θεσμικά στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα.

Τα νέα καταναλωτικά πρότυπα των μεσαίων τάξεων τις Ευρώπης εκφράζονται ανάγλυφα στην ταχύτερη ανάπτυξη των τουριστικών περιοχών με ιαματικές πηγές καθώς και των παραθαλάσσιων θέρετρων στην Ευρώπη και την Αμερική. Ξεκινώντας αρχικά ως περιοχές τουρισμού υγείας σταδιακά μαζικοποιούνται, και ιδιαίτερα τα παραθαλάσσια θέρετρα γίνονται τα δημοφιλή κέντρα του μαζικού τουρισμού που συναρθρώνει τα νέα καταναλωτικά και κοινωνικά πρότυπα των μεσαίων στρωμάτων της εποχής: καταναλωτική επίδειξη που σηματοδοτεί την κοινωνική άνοδο και υγεία σε συνδυασμό με ψυχαγωγία που προβάλλει τις νέες κατακτήσεις των μεσοαστών.

Οι εξελίξεις του 20^{ου} αιώνα έως και τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο αποτελούν ουσιαστικά μια συνέχεια των κυρίαρχων τάσεων που διαμορφώνουν τον νέο «οργανωμένο» τουρισμό στον παγκόσμιο χώρο. Στο χώρο των συγκοινωνιών η εξέλιξη των ατμόπλοιων που κάνει ασφαλέστερα και ταχύτερα τα ταξίδια και η ανάδειξη της Ευρώπης ως δημοφιλούς «πακέτου» ταξιδιού για τους Αμερικανούς είναι ένα από τα χαρακτηριστικά της περιόδου μέχρι το 1940. Πολλά από τα ταξίδια αυτά περιλαμβάνουν περιήγηση και διαμονή σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες με παροχή διαρκώς όλο και περισσότερων οργανωμένων τουριστικών υπηρεσιών, ενώ σταδιακά οι τιμές των ταξιδιών μειώνονται. Η εφεύρεση του αυτοκινήτου και η κατοπινή μαζική παραγωγή του δίνει μια εντυπωσιακή ώθηση στα ταξίδια – ιδιαίτερα του εσωτερικού τουρισμού – και ανοίγει το δρόμο για την αυτονόμηση των τουριστών που επιλέγουν και αποφασίζουν ευκολότερα ένα ταξίδι. Ένα μεγάλο δίκτυο δρόμων και υποδομών συνοδεύει τη νέα αυτή ανακάλυψη και σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού σε χώρες όπως η Ηνωμένες Πολιτείες και το Ηνωμένο Βασίλειο διαθέτει ιδιωτικό αυτοκίνητο. Παράλληλα με τα ιδιωτικά αυτοκίνητα ένα εκτεταμένο δίκτυο λεωφορειακών γραμμών συνδέει τις μεγαλύτερες πόλεις και διευκολύνει την ανάπτυξη του τουρισμού. Τα αεροπλάνα αρχίζουν τις πρώτες οργανωμένες πτήσεις μεταφοράς εμπορευμάτων από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα, ενώ από τη δεκαετία του 1930 εγκαινιάζονται συστηματικές πτήσεις μικρού αριθμού επιβατών από εταιρίες που ιδρύονται στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη. Η ανακάλυψη και η κατοπινή εξέλιξη των αεροπλάνων αποτέλεσε τη βάση στην οποία στηρίχτηκε η μαζικοποίηση του διεθνούς τουρισμού στη μεταπολεμική περίοδο.

Οι πρώτες δεκαετίες του αιώνα διαμορφώνουν επίσης ένα νέο πλαίσιο ανάπτυξης των υποδομών του τουρισμού με κύρια χαρακτηριστικά τη σύγχρονη οργανωτική διάρθρωση, τη διεθνοποίηση των παρεχόμενων υπηρεσιών, την παροχή καλύτερων τιμών και περισσότερης ασφάλειας στους ταξιδιώτες. Πολλές «αλυσίδες» ξενοδοχείων και μεγάλα πρακτορεία εξαπλώνονται στις νέες δυναμικές αγορές της υψηλής προσβλέποντας κυρίως στην ανάπτυξη του παραθεριστικού και του επαγγελματικού τουρισμού. Η διάρθρωση των υπηρεσιών τυποποιείται και εκσυγχρονίζεται, ενώ το χρηματοπιστωτικό σύστημα ενισχύει τη διεθνοποίηση στη παροχή υπηρεσιών και διευκολύνσεων στους τουρίστες. Η σχετική σταθερότητα της παγκόσμιας οικονομίας και η εμπέδωση ενός σταθερού πολιτικού συστήματος στις περισσότερες αναπτυσσόμενες χώρες επιτρέπει την παροχή καλύτερων τιμών και την διοργάνωση ασφαλέστερων ταξιδιών στο διεθνή χώρο με αποτέλεσμα τη μαζικοποίηση των τουριστικών ταξιδιών.

Ένας όλο και μεγαλύτερος αριθμός περιοχών αναπτύσσεται με βάση τις παραγωγικές δραστηριότητες του τουρισμού και τα «τουριστικά θέρετρα» πληθαίνουν και εξειδικεύονται σε: αστικά κέντρα με πολιτιστικούς πόρους , περιοχές χειμερινών σπορ, παραθαλάσσιες περιοχές με παραθεριστικό τουρισμό καλοκαιριού , περιοχές με ιαματικές πηγές κτλ

Ο τουρισμός γίνεται πλέον μια διαρκώς και ευρύτερου φάσματος αναπτυξιακή δραστηριότητα που παράγει εισόδημα και διαμορφώνει νέες επαγγελματικές εξειδικεύσεις και μορφές απασχόλησης στο παγκόσμιο χώρο. Παράλληλα γίνεται ένας από τους κυριότερους δίαυλους επικοινωνίας ανάμεσα σε λαούς και περιοχές. Η δεκαετία του '30 στο κοινωνικό πεδίο ενισχύει ακόμα περισσότερο τη «θεσμοποίηση» της παρουσίας του τουρισμού στις σύγχρονες κοινωνίες με τη νομοθεσία που αφορούσε τις «πληρωμένες διακοπές». Με πρωτοπόρους, χώρες όπως η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, και με την παράλληλη πίεση διεθνών οργανισμών, που εκπροσωπούν τους εργαζομένους ψηφίζονται νομοθετήματα που κατοχυρώνουν τις άδειες μετ' αποδοχών και μαζικοποιούν τον τουρισμό ιδιαίτερα αυτόν της καλοκαιρινής περιόδου. Η παράλληλη δημιουργία των πρώτων διεθνών οργανισμών που προβάλλουν και προωθούν τον τουρισμό σε εθνικό και διεθνές επίπεδο την ίδια δεκαετία σηματοδοτεί μια ακόμα πλευρά της θεσμοποίησης του τουριστικού φαινομένου.

Τα ανεπτυγμένα κράτη προωθούν πλέον τον τουρισμό ως οικονομική δραστηριότητα με προφανή θετικά αποτελέσματα για τις οικονομίες τους , ενώ διαμορφώνουν και το κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο που θα ενισχύσει, οργανώσει, αλλά και ελέγξει αυτή την ταχύτατα αναπτυσσόμενη «βιομηχανία». Με αυτόν τον τρόπο το αίτημα των ανερχόμενων μεσαίων στρωμάτων για περισσότερο ελεύθερο χρόνο αποκτάει έναν θεσμοποιημένο χαρακτήρα και γίνεται «δικαίωμα» και σε κάποιο βαθμό και «υποχρέωση» των εργαζομένων

Αποτυπώνεται σε αυτή την εξέλιξη η νέα διάσταση του τουρισμού: κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο άμεσα συνδεδεμένο με τη σύγχρονη διάρθρωση των παραγωγικών σχέσεων που διαφοροποιεί τον εργάσιμο από τον ελεύθερο χρόνο και δημιουργεί νέα πεδία θεσμικών παρεμβάσεων του κράτους σε αυτούς τους διαφορετικά προσδιορισμένους χρόνους. Η βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου έχει άλλωστε ήδη αρχίσει να γίνεται ένας υπολογίσιμος και πολυσχιδής κλάδος της οικονομίας των ανεπτυγμένων χωρών ήδη από την δεκαετία του '20 και ο τουρισμός έρχεται να προστεθεί σταδιακά στα θεματικά πεδία που καλύπτονται από αυτή τη βιομηχανία.

Με αυτόν τον τρόπο η δεκαετία του '30 μπορεί να θεωρηθεί ιστορική για την εξέλιξη του τουρισμού αφού σε αυτήν ολοκληρώνεται μια πορεία – που άρχισε δειλά τον 19^ο αιώνα – και χαρακτηρίζεται από την οργανωτική συγκρότηση του τουρισμού σε δυναμικό κλάδο της οικονομίας και την ανάδειξή του σε κοινωνικό φαινόμενο άμεσα συνδεδεμένο με την εξέλιξη των παραγωγικών σχέσεων και την άνοδο των μεσαίων στρωμάτων στις ανεπτυγμένες χώρες. Θα μπορούσε να θεωρηθεί η περίοδος της «ενηλικίωσης» ενός κοινωνικού φαινομένου το οποίο σε ένα κοινωνικό και ιστορικό συνεχές από τα αρχαία χρόνια ως τον 19^ο αιώνα συνδέθηκε με την πορεία ανάπτυξης της ανθρωπότητας και βελτίωσης των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών διαβίωσης των ανθρώπων.

Σε αυτήν την παλαιότερη περίοδο ο τουρισμός συνδέθηκε άμεσα με την πορεία των επιστημονικών ανακαλύψεων, των επεκτατικών πολέμων και

της γεωγραφικής διεύρυνσης των ορίων του τότε γνωστού κόσμου. Στις περιόδους ειρήνης και οικονομικής ανάπτυξης ο τουρισμός πάντοτε αναπτυσσόταν παραμένοντας όμως σε μεγάλο βαθμό ένα φαινόμενο περιθωριακό και συνδεδεμένο με τη ζωή των πλουσίων και των αριστοκρατών της εποχής.

Μόνον μετά τον 18^ο αιώνα ο τουρισμός μαζικοποιείται και αυτό χάρις στις νέες κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις που διαμορφώνονται μετά τη βιομηχανική επανάσταση στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι περιηγητές, οι ταξιδιώτες, οι προσκυνητές και οι εξερευνητές του παρελθόντος άνοιξαν δρόμους και διεύρυναν τους ορίζοντες της ανθρωπότητας επιτρέποντας στους τουρίστες να δώσουν ένα διαφορετικό κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο στα ταξίδια της σύγχρονης εποχής. Στη μεταπολεμική περίοδο ο τουρισμός συνδέεται άμεσα με τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις της εποχής και αναδεικνύεται σε ένα από τα καθοριστικά κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα των σύγχρονων κοινωνιών αλλά και σε έναν από τους δυναμικότερους κλάδους της παγκόσμιας οικονομικής ανάπτυξης.

1.1.2. Σύγχρονος Τουρισμός : Κοινωνικοί και Οικονομικοί Παράγοντες που συνέβαλλαν στην Ανάπτυξή του.

Μετά το 1950 ο τουρισμός αρχίζει να αναπτύσσεται με εντυπωσιακούς ρυθμούς που αποτυπώνονται τόσο στους δείκτες κίνησης των τουριστών (αφίξεις, διανυκτερεύσεις), όσο και στους οικονομικούς και αναπτυξιακούς δείκτες που τον χαρακτηρίζουν (τουριστική δαπάνη, απασχόληση, επενδύσεις, υποδομή).

Πρόκειται πλέον για ένα ιδιόμορφο κοινωνικό φαινόμενο που αφενός σχετίζεται με τα νέα κοινωνικά και καταναλωτικά πρότυπα που επικρατούν στις ανεπτυγμένες κοινωνίες και αποτυπώνονται κατά κύριο λόγο στους τρόπους χρήσης του ελεύθερου χρόνου, και αφετέρου δημιουργεί έναν ισχυρό οικονομικό τομέα ο οποίος επηρεάζει άμεσα τις επιλογές και τα χαρακτηριστικά της ανάπτυξης χωρών ή περιοχών. Η αλματώδης ανάπτυξη του τουρισμού επηρεάστηκε άμεσα και ενισχύθηκε από μία σειρά παράγοντες και γεγονότα που σηματοδότησαν τη μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα τα χαρακτηριστικά της ανάπτυξής της. Οι παράγοντες αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

Η Πολιτική και Οικονομική Σταθερότητα στις Ανεπτυγμένες Χώρες.

Οι ανεπτυγμένες χώρες του κόσμου είναι αυτές που κατά τεράστιο ποσοστό καθορίζουν την ενεργοποίηση του τουρισμού στον παγκόσμιο χώρο. Η μεταπολεμική περίοδος μπορεί να χαρακτηρίζεται από τη δημιουργία των σφαιρών επιρροής ή από πολλές τοπικές συρράξεις καθώς και περιόδους οικονομικών κρίσεων, αλλά είναι παράλληλα και μια από τις μακρότερες περιόδους ειρήνης και οικονομικής σταθερότητας που γνωρίζει ο αναπτυσσόμενος κόσμος.

Η πολιτική σταθερότητα και οι καλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης επιτρέπουν μια ανακατανομή των εισοδημάτων σε περισσότερα στρώματα πληθυσμού και επιπλέον υπάρχει περισσευούμενο σε μεγάλο ποσοστό των μεσαίων κοινωνικών κατηγοριών και στρωμάτων. Η ειρηνική συνύπαρξη και η διαμόρφωση ενός κλίματος στις διεθνείς σχέσεις, που επιτρέπει την

ευκολότερη διακίνηση των ατόμων από χώρα σε χώρα, είναι ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες ενίσχυσης των διεθνών τουριστικών ταξιδιών.

Το γεγονός ότι μεγάλες ομάδες χωρών επιδιώκουν τη συμμετοχή τους σε «ενώσεις» με στόχο τη σταδιακή τους ενοποίηση σε έναν κοινό – γεωγραφικά και οικονομικά- χώρο, επηρεάζει επίσης θετικά των κάθε τύπου ταξιδιών εφόσον συνήθως συνεπάγεται και την κατάργηση απαγορεύσεων ή γραφειοκρατικών διαδικασιών που αποτελούν αντικίνητρα στην πραγματοποίηση των ταξιδιών. Η οικονομική σταθερότητα των οικονομικά αναπτυσσόμενων χωρών προσδιορίζει και την πορεία ανάπτυξης του παγκόσμιου τουρισμού σε εθνικό και τοπικό επίπεδο αφού από αυτές κατά κύριο λόγο προέρχονται οι τουρίστες άρα και η δαπάνη που οδηγεί στην ανάπτυξη άλλων χωρών ή περιοχών του κόσμου, καθώς και οι επενδύσεις που δημιουργούν υποδομή είτε στο εσωτερικό αυτών των χωρών είτε στο εξωτερικό.

Η εμπέδωση παράλληλα του αισθήματος ασφάλειας στους τουρίστες είναι βασική παράμετρος στην ανάπτυξη των ταξιδιών, αφού όπως έχει φανεί από τη διεθνή εμπειρία, οι τουρίστες αποφεύγουν περιοχές που για λόγους πολιτικούς ή κοινωνικούς μπορούν να θεωρηθούν «επικίνδυνες» για την ασφάλεια τους. Συχνά άλλωστε ο τουρισμός χρησιμοποιήθηκε και ως όπλο στη διαμόρφωση ενός πλαισίου ειρηνικής συνύπαρξης ανάμεσα σε χώρες που πολεμούσαν ή είχαν διαφορές.

Η Αύξηση του Ελεύθερου Χρόνου και η Παράλληλη Ανάπτυξη του Κοινωνικού Κράτους στις Αναπτυσσόμενες Χώρες.

Η μεταπολεμική περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί και ως περίοδος των «κοινωνιών του ελεύθερου χρόνου», τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου. Η εντυπωσιακή αύξηση του ελεύθερου χρόνου που έχουν οι εργαζόμενοι στις αναπτυσσόμενες αλλά και σε πολλές αναπτυσσόμενες χώρες δεν έχει προηγούμενο στην ανθρώπινη ιστορία και οδηγεί στη μαζικοποίηση του τουριστικού φαινομένου και στη διεύρυνση του φάσματος των υπηρεσιών που προσφέρει ο τουριστικός τομέας. Η αύξηση του ελεύθερου χρόνου τον 20ό αιώνα οδηγεί σταδιακά και σε μια αύξηση του χρόνου που δυνητικά μπορεί να καταναλωθεί στον τουρισμό την τελευταία εικοσαετία. Το κυριότερο όμως είναι ότι αυτός ο ελεύθερος χρόνος αποτελεί πλέον δικαίωμα και αγαθό πολύ περισσότερων κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων από αυτές που τον κατείχαν την προπολεμική περίοδο. Ιδιαίτερα στον επαγγελματικό χώρο ξεκινώντας από τα επαγγέλματα του τριτογενούς τομέα, η άδεια μετ' αποδοχών αυξήθηκε από την μία στις τέσσερις εβδομάδες και σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες έφτασε τις πέντε εβδομάδες το χρόνο, σηματοδοτώντας και την πρόθεση του κράτους να διαμορφώσει ένα οργανωμένο – και θεσμικά κατοχυρωμένο – πλαίσιο στις εργασιακές σχέσεις.

Η δεκαετία του '60 κυρίως, και αργότερα η δεκαετία του '70, χαρακτηρίζονται από τη θεσμική και οργανωτική ανάπτυξη στις πλουσιότερες χώρες του κόσμου ενός πλέγματος θεσμών και υπηρεσιών το οποίο συνάρθρωσε την έννοια του «κοινωνικού κράτους». Η έννοια αυτή περιγράφει το ειδικό θεσμικό πλαίσιο και την πολιτική που το κράτος εφαρμόζει στο χώρο των κοινωνικών υπηρεσιών και της κοινωνικής πρόνοιας των πολιτών του.

1.2. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1960.

Η πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης που έχουν υιοθετήσει μέχρι σήμερα οι ελληνικές κυβερνήσεις, αποτυπώνεται σε πενταετή προγράμματα που στοχεύουν στην ισόρροπη ανάπτυξη των επιμέρους γεωγραφικών περιφερειών της χώρας. Λαμβάνεται όμως, μέριμνα για την ανάδειξη των γεωγραφικών, πολιτισμικών και οικονομικών ιδιοτεροτήτων κάθε μίας εξ αυτών.

Ειδικότερα, για τον πρωτογενή τομέα παραγωγής επιδιώκεται η αξιοποίηση των πόρων της Ευρωπαϊκής ένωσης ώστε να ενισχυθούν ορεινές και προβληματικές περιοχές, ως και οι μικροί παραγωγοί. Επιδιώκεται επίσης, η προώθηση προγραμμάτων συμπληρωματικής απασχόλησης. Στο δευτερογενή τομέα παραγωγής, στόχος είναι ο εκσυγχρονισμός της βιομηχανικής βάσης. Στις λιγότερο ανεπτυγμένες βιομηχανικά περιοχές, προτεραιότητα δίνεται στην καθετοποίηση της γεωργικής παραγωγής και στην ανάπτυξη εξορυκτικών-μεταλλευτικών δραστηριοτήτων. Τέλος, στον τριτογενή τομέα βασική επιδίωξη είναι η βελτίωση της υπάρχουσας υποδομής και της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών. Η μέριμνα της πολιτείας για την περιφερειακή ανάπτυξη εκδηλώνεται κυρίως μέσω της διενέργειας δημοσίων επενδύσεων σε έργα υποδομής των περιφερειών, με την θέσπιση κινήτρων για την προσέλκυση επενδύσεων ισόρροπα ανά περιφέρεια και με την παροχή επιδοτήσεων σε επιλεγμένες βιομηχανικές και τουριστικές δραστηριότητες.

Την ευθύνη της κατάστρωσης προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης έχουν αναλάβει διάφορες υπηρεσίες (Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας) και οργανισμοί (ΚΕΠΕ). Όσον αφορά την εφαρμογή αυτών των προγραμμάτων, σημειώνεται ότι την σχετική αρμοδιότητα αρχικά (αρχές της δεκαετίας του 1960) είχαν οι Υπηρεσίες Περιφερειακής Ανάπτυξης του Υπουργείου Συντονισμού και αργότερα (αρχές δεκαετίας του 1970) οι Υπηρεσίες Προγραμματισμού του Υπουργείου Εσωτερικών. Τη χρηματοδότηση των αναγκαίων επενδύσεων, μέχρι το 1981, αναλάμβανε αποκλειστικά ο Κρατικός Προϋπολογισμός, από του έτους, όμως, αυτού και έπειτα μεγάλη συμμετοχή έχει και η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης. Το εν λόγω ταμείο χρηματοδοτεί, κυρίως έργα υποδομής, οι δε εισπράξεις της χώρας μας από τις σχετικές χρηματοδοτήσεις ανέρχονται, περίπου, στο 8% του συνόλου των δημοσίων επενδύσεων ή το 20% των συνολικών εισπράξεων από την Ε.Ε (έτος 1996).

1.2.1. Τα Πρώτα Προγράμματα Οικονομικής Ανάπτυξης του 1960-1980

Η πρώτη συστηματική προσπάθεια κατάρτισης ενός προγράμματος οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας, έγινε στη δεκαετία του 1960 με το Πρόγραμμα Οικονομικής Ανάπτυξης 1968-1972. Με αυτό, ως στόχος ετίθετο η εις το συντομότερον δυνατόν χρόνο εξασφάλιση δια το σύνολον του

πληθυσμού υψηλού βιοτικού επιπέδου και ευνοϊκών συνθηκών προς συνεχή πολιτιστική ανάπτυξη και κοινωνική πρόοδο. Τούτο, κατά το πρόγραμμα, επιδιώκετο με την επίτευξη των ακόλουθων επιμέρους στόχων:

- Ταχεία οικονομική ανάπτυξη.
- Αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος με την αύξηση του κατά κεφαλήν προϊόντος στον αγροτικό τομέα κατά 5% ετησίως και την αναδιανομή των δημοσίων δαπανών για την εκπαίδευση, την υγεία και την κοινωνική ασφάλιση.
- Αύξηση της παραγωγικότητας της οικονομίας.
- Δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης με σκοπό την αύξηση της συνολικής απασχόλησης εργατικού δυναμικού.
- Ενθάρρυνση ισόρροπης περιφερειακής ανάπτυξης με την ενίσχυση των περιφερειακών πόλων ανάπτυξης, κυρίως των βιομηχανικών περιοχών μέσω του προγράμματος LITTON, και
- Προσέλκυση ξένων επενδυτικών κεφαλαίων.

Ειδικά για τον τουρισμό, το πρόγραμμα έθετε ως στόχους:

- Την επιτάχυνση του ρυθμού τουριστικής ανάπτυξης (ετήσια αύξηση των αφίξεων κατά 25% έναντι 20% της περιόδου 1960-1966).
- Την βελτίωση της εποχικής κατανομής της τουριστικής κίνησης και την προσέλκυση τουριστών υψηλού εισοδηματικού επιπέδου.
- Την επιμήκυνση του χρόνου παραμονής των τουριστών και αύξησης των εισπράξεων τουριστικού συναλλάγματος, και
- Την ενσωμάτωση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης στο πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης της χώρας.

Για την επίτευξη αυτών των στόχων επιδιώκεται η προσέλκυση επενδύσεων ύψους 15 δισεκατομμυρίων δραχμών κατά το χρονικό διάστημα του προγράμματος (τρέχουσες τιμές). Από αυτά, τα 2,5 δισεκατομμύρια θα διεισθύνοντο για την αναδιοργάνωση του ΕΟΤ, την διαμόρφωση κατάλληλου διοικητικού πλαισίου οικιστικής ανάπτυξης, τη θέσπιση ειδικών κινήτρων ενθάρρυνσης ιδιωτικών επενδύσεων τουριστικής ανάπτυξης, τη βελτίωση της τουριστικής και ξενοδοχειακής εκπαίδευσης και τη συστηματική διεθνή τουριστική πολιτική της χώρας.

Ακολούθησαν αλληπάλγηλα πενταετή προγράμματα τα οποία σταδιακά άρχισαν να δίνουν έμφαση όχι μόνο στους ποσοτικούς, αλλά και στους ποιοτικούς παράγοντες της οικονομίας. Η ενίσχυση της αμυντικής ικανότητας της χώρας, η προετοιμασία της οικονομίας για την ένταξη στην ΕΟΚ και η προστασία του περιβάλλοντος ήταν μερικοί από τους παράγοντες αυτούς.

1.2.2. Προγράμματα της Δεκαετίας 1980 και μετά

Κατά τη δεκαετία του 1980 τα πενταετή προγράμματα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης της χώρας συνέχισαν να δίνουν έμφαση στους

ποιοτικούς παράγοντες. Κατά την περίοδο, όμως, αυτή οι δυνατότητες χρηματοδότησης των δημοσίων επενδύσεων είχαν διευρυνθεί σημαντικά λόγω των κοινοτικών ενισχύσεων. Είναι, άλλωστε, γνωστό ότι η χρηματοδότηση προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης από την Ε.Ε γίνεται βάσει διάφορων προγραμμάτων, γνωστών με ποικίλα ονόματα (π.χ. πακέτα DELORS 1 και 2). Ειδικά για το πακέτο Μ.Ο.Π (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα), σημειώνεται ότι θεσπίστηκε το 1985. το ύψος των δεσμευθέντων κονδυλίων ανήλθε σε 2 δισεκατομμύρια ECU. Η ποσοστιαία κατανομή των ποσών του συνολικού προϋπολογισμού τους, έχει ως εξής:

<u>Κατανομή κατά περιφέρεια</u>		<u>Κατανομή κατά τομέα</u>	
Αττική	17.5%	Πρωτογενής τομέας	22.3%
A.+ Κ. Ελλάς	21.6%	Δευτερογενής τομέας	22.6%
B. Ελλάς	27.7%	Τριτογενής τομέας	43.2%
Δ. Ελλάς + Πελοπόννησος	24.4%	Τουριστικός τομέας	11.9%
Νήσοι Αιγαίου	8.8%		

Όσον αφορά στον τουρισμό, σημειώνεται ότι έχουν θεσπιστεί μέτρα επιδότησης ξενοδοχείων για επέκταση της λειτουργίας τους στη χειμερινή περίοδο και για την ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού (θαλάσσιος, χειμερινός, ιαματικός κ.ο.κ.). Εν τούτοις, η όλη προσπάθεια αντιμετώπισε δυσκολίες λόγω των παρατηρούμενων καθυστερήσεων στην υλοποίηση των προγραμματισμένων έργων υποδομής. Όσον αφορά στις επενδύσεις, αυτές έφτασαν τα 256.1 δισεκατομμύρια δραχμές, ενώ οι επιδοτήσεις τα 97,0 δισεκατομμύρια δραχμές (τρέχουσες τιμές), κατά το χρονικό διάστημα 1982-1995. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών των επενδύσεων (28.4%) κατευθύνθηκε στα Δωδεκάνησα, ακολούθησε δε η Κρήτη με 21.8%, η Μακεδονία με 13.1%, τα Επτάνησα με 9.1% και το Β. Αιγαίο με 8.6%. Το μικρότερο μέρος των εν λόγω επενδύσεων απορρόφησε η Θράκη με 0.6%, η Ήπειρος με 1.6% και η Στερεά Ελλάδα και η Πελοπόννησος με 3.6% έκαστη. Είναι φανερό ότι τα ποσοστά αυτά αντανακλούν σε σημαντικό βαθμό την τουριστική ανάπτυξη των επιμέρους γεωγραφικών περιοχών της χώρας.

Κατά την υπό εξέταση περίοδο, οι ξενοδοχειακές κλίνες πέτυχαν μια ετήσια αύξηση της τάξεως του 6.1%, με μεγαλύτερους ρυθμούς κατά την δεκαετία του 1970 και μικρότερους κατά τη δεκαετία του 1980. Κατά την πρώτη δεκαετία οι περισσότερες ήταν εγκατεστημένες στην Αττική, την επόμενη, όμως δεκαετία η περιφέρεια πέτυχε σημαντική τουριστική ανάπτυξη της υποδομής της. Το αποτέλεσμα ήταν την Αττική να ξεπεράσει η Κρήτη και η Δωδεκάνησος. Τις λιγότερες ξενοδοχειακές κλίνες φαίνεται ότι έχουν οι νομοί Γρεβενών, Κιλκίς και Δράμας. Εκτός των ξενοδοχειακών κλινών υπάρχουν και οι κλίνες προς τα ξενοδοχεία εξομοιούμενων καταλυμάτων. Η ανάπτυξή τους υπήρξε ραγδαία κατά τη δεκαετία του 1980, τροφοδοτώντας, όμως, την παραοικονομία καθώς είναι δύσκολη η απογραφή του δημιουργούμενου εισοδήματος. Βάσει των δηλωμένων κλινών, προκύπτει ότι αυτές αντιστοιχούν στο 73% των ξενοδοχειακών. Αθροίζοντας ξενοδοχειακές

κλίνες και κλίνες ενοικιαζόμενων δωματίων, προκύπτει ότι κατά το 1991 ο συνολικός αριθμός τους προσέγγιζε τις 760 χιλιάδες.

Οι απασχολούμενοι, αμέσως και εμμέσως στον τουριστικό τομέα υπολογίζονται σε 360 χιλιάδες, προσεγγίζοντας το 10% του συνολικού εργατικού δυναμικού και δημιουργώντας εισόδημα ίσο με το 8% του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας. Η γεωγραφική τους κατανομή δεν είναι ικανοποιητική, βαίνει, όμως, βελτιούμενη καθώς, ενώ το 1971 στην Αττική απασχολείται το 40% του συνόλου των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα, το 1991 αυτό είχε περιοριστεί στο 26%. Αύξηση στην απασχόληση εμφανίζουν το Νότιο Αιγαίο, οι Νήσοι του Ιονίου και η Χαλκιδική.

Τη μεγαλύτερη εξειδίκευση στον τουρισμό φαίνεται ότι έχει το Νότιο Αιγαίο, οι Νήσοι του Ιονίου, η Κρήτη και η Χαλκιδική, καθώς αυτές οι περιοχές εμφανίζουν τον μεγαλύτερο δείκτη εγκατεστημένων κλινών ανά 1000 κατοίκους. Όσον αφορά, τέλος, την τουριστική κίνηση, σημειώνεται ότι οι διανυκτερεύσεις αλλοδαπών τουριστών κατά την περίοδο που εξετάζουμε, πέτυχαν αλματώδη ανάπτυξη. Το 1990 προσέγγισαν τα 37 εκατομμύρια με μέση ετήσια αύξηση ίση με το 6.3%. για τους ημεδαπούς τουρίστες τα στοιχεία δε δείχνουν μεταβολές, αλλά η ποιότητα τους ελέγχεται ως μη ικανοποιητική.

Οι γεωγραφικές περιοχές τις οποίες προτιμούν οι αλλοδαποί τουρίστες είναι το Νότιο Αιγαίο και οι Ιόνιοι Νήσοι καθώς στο τέλος της εξεταζόμενης εικοσαετίας προσέλκυσαν το 64% των συνολικών διανυκτερεύσεων αλλοδαπών.

Οι αλλοδαποί τουρίστες φαίνεται ότι προτιμούν διακοπές αναψυχής και όχι αρχαιολατρίας. Πρόσφατες εργασίες έδειξαν ότι υπό ορισμένες προϋποθέσεις, οι αφίξεις αλλοδαπών κατά το 2005 είναι δυνατόν να κινηθούν στο διάστημα 14.5-15.5 εκατομμύρια από τα 10 εκατομμύρια του 1990.

Από τα προαναφερόμενα προκύπτει ότι κατά την διαρρεύσασα εικοσαετία 1970-1991, επιτεύχθηκε οικονομική περιφερειακή ανάπτυξη, κυρίως, εκεί όπου εντοπίζεται και τουριστική ανάπτυξη. Για τον ποσοτικό προσδιορισμό της συμβολής της τουριστικής δραστηριότητας στην περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας, χρησιμοποιήθηκαν οικονομετρικές τεχνικές.

Το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι ο τουριστικός τομέας κατά την εικοσαετία 1970-1991 επέδειξε σημαντική δυναμικότητα. Συνέβαλε έτσι, σε μεγάλο βαθμό:

- Στην προώθηση της περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης.
- Στη βελτίωση της περιφερειακής κατανομής του εισοδήματος.
- Στην αντιστροφή του μεταναστευτικού ρεύματος προς το κέντρο, και
- Στη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης της ανεργίας κατά νομό.

Είναι, συνεπώς, φανερό ότι ο τουριστικός τομέας έχει να προσφέρει πολλά ακόμα στη χώρα μας, μπορεί δε να χρησιμοποιηθεί ως η ατμομηχανή που θα σύρει τα βαγόνια της ανάπτυξης. Πρέπει συνεπώς να τύχει της δέουσας προσοχής από την οικονομική πολιτική και να ενισχυθεί σε αυτήν του την προσπάθεια, όχι μόνο χρηματοδοτικά αλλά κυρίως με τη δημιουργία της αναγκαίας γενικής τουριστικής υποδομής.

1.3. ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Στην Ελλάδα, η ουσιαστική εισαγωγή αναπτυξιακών κινήτρων άρχισε στη δεκαετία του 1950. Στόχος τους ήταν η οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας από τις καταστροφές των πολεμικών συγκρούσεων της δεκαετίας του 1940, ως και η περιφερειακή της ανάπτυξη. Χρησιμοποιήθηκαν, τόσο οικονομικά κίνητρα, όσο και κίνητρα υποδομής. Η λήψη τους κλιμακώνεται σε τρεις μεγάλες οικονομικές περιόδους 1950-1966, 1967-1990 και 1991- και σήμερα. Η σχετική έρευνα έδειξε ότι κατά την πρώτη περίοδο τα ληφθέντα οικονομικά κίνητρα βασίσθηκαν στα φορολογικά, ενώ έμφαση δόθηκε και στην υποδομή. Ήταν η περίοδος κατά την οποία η χώρα πέτυχε υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Κατά τη δεύτερη περίοδο εισήχθησαν οι επιχορηγήσεις, ενώ στον τομέα των κινήτρων υποδομής οι παρεμβάσεις ήταν περιορισμένες. Στην τρίτη, τέλος, περίοδο έγινε προσπάθεια εξισορρόπησης της πολιτικής κινήτρων, βοήθουσης και της ενίσχυσης που η Ευρωπαϊκή Ένωση προσφέρει μέσω των διαρθρωτικών της ταμείων.

Η πολιτική κινήτρων που αφορά τον τουρισμό ακολούθησε, με κάποια καθυστέρηση, τη γενική πορεία των κινήτρων για τις λοιπές επιχειρήσεις. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, όμως, του κλάδου είναι η έμφαση που δόθηκε κατά τη δεκαετία του 1980 στην ενίσχυση των μικρών οικογενειακών τουριστικών επιχειρήσεων. Το νέο όμως σύστημα κινήτρων είχε προσαρμοστεί στη λειτουργία μιας κεντρικά ελεγχόμενης οικονομίας. Αυτό, από κοινού με τη δυσμενή εξέλιξη των οικονομικών της χώρας, καθυστέρησαν την εκδήλωση ενδιαφέροντος για επενδύσεις και εμπόδισαν τη δημιουργία μεγάλων, υψηλής στάθμης μονάδων. Το ενδιαφέρον εκδηλώθηκε, κυρίως, στις τουριστικά ανεπτυγμένες περιοχές, γιατί στις υπόλοιπες δεν υπήρχαν οι βασικές προϋποθέσεις (υποδομή, υπηρεσίες κ.τ.λ.). έτσι, σε μια περίοδο διεθνούς οικονομικής άνθισης και εντεινόμενης τουριστικής ζήτησης, όπως η δεκαετία του 1980, οι περιορισμοί στη δημιουργία μεγάλων μονάδων, εκ παραλλήλου με την αδυναμία του δημόσιου τομέα να διαθέσει τους αναγκαίους πόρους για κάλυψη των έργων υποδομής (βασικής και ειδικής), έστρεψε τις δυνάμεις της αγοράς (ιδιωτική πρωτοβουλία) κυρίως προς την «παραξενοδοχεία». Η τάση αυτή αντιστράφηκε κατά την δεκαετία του 1990, όταν η έμφαση επανήλθε στις μεγάλες τουριστικές επιχειρήσεις, διότι θεωρήθηκαν περισσότερο βιώσιμες από τις μικρές. Παρόλα αυτά, και ο νέος αναπτυξιακός νόμος 2601/98 δεν φαίνεται ικανός να δημιουργήσει κατάλληλο επιχειρησιακό κλίμα στον τουριστικό τομέα για διάφορους λόγους. Ο κυριότερος από αυτούς είναι η αδυναμία των θεσπισθέντων κριτηρίων ποιότητας και βιωσιμότητας να επιτελέσουν το σκοπό, για τον οποίο θεσπίστηκαν.

1. ΚΡΗΤΗ

1.1. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

1.1.1. Γεωγραφικά Στοιχεία

Η Κρήτη αποτελεί το σταυροδρόμι των τριών Ηπείρων, της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Είναι το μεγαλύτερο σε έκταση νησί της Ελλάδος, το πέμπτο της Μεσογείου και το ενδέκατο της Ευρώπης. Βρέχεται προς Βορρά από το Κρητικό πέλαγος, προς Νότο από το Λυβικό πέλαγος, προς Ανατολή από το Καρπάθιο και προς Δύση από το Ιόνιο πέλαγος. Επιμηκής στο σχήμα έχει επιφάνεια 8.331 τετραγωνικά χιλιόμετρα και μέγιστο μήκος 260 χιλιόμετρα από το ακρωτήριο Σίδερας στη Βορειοανατολική πλευρά, ενώ το πλάτος της ποικίλει από 60 χιλιόμετρα (ακρωτήριο Σταυρός – ακρωτήριο Λίθινο) έως 12 χιλιόμετρα στον Ισθμό της Ιεράπετρας (κόλπος Μεραμπέλου – όρμος Ιεράπετρας).

Στην Κρήτη ανήκαν, επίσης, τα μικρά νησιά Γαύδος, Δίας, Κουφονήσι, Γαϊδουρονήσι, Διονυσάδες και Παξιμάδι. Διοικητικά η Κρήτη διαιρείται σε τέσσερις νομούς: Χανίων με έκταση 2.376 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πρωτεύουσα τα Χανιά, Ρεθύμνου με 1.496 τετραγωνικά χιλιόμετρα έκταση και πρωτεύουσα το Ρέθυμνο, Ηρακλείου με έκταση 2.641 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πρωτεύουσα το Ηράκλειο και Λασιθίου με 1.818 τετραγωνικά χιλιόμετρα έκταση και πρωτεύουσα τον Άγιο Νικόλαο.

1.1.2. Μορφολογία Εδάφους

Το έδαφος της Κρήτης είναι πολύ ορεινό. Διασχίζεται από τη μία άκρη στην άλλη από βουνά. Ανάμεσα τους υπάρχουν βαθιές κοιλάδες, οροπέδια εκτεταμένα, μεγάλα φαράγγια και απότομες χαράδρες. Δεσπόζουν τρεις μεγάλες οροσειρές: τα Λευκά Όρη ή Μαδάρες υψώνονται στο Δυτικό τμήμα της Κρήτης. Έχουν μήκος 40 χιλιόμετρα, πλάτος έως 16 χιλιόμετρα και υψηλότερη κορυφή τις Πάχνες (2.453 μέτρα). Προς Βορρά πέφτουν ομαλά στις χαμηλές περιοχές του Αποκόρωνα και της Κυδωνίας, ενώ προς Νότο πέφτουν απότομα στο Λυβικό πέλαγος. Στα όρη αυτά βρίσκονται τα μεγάλα φαράγγια της Σαμαριάς, της Ίμπρου και του Λαγοκατρέ. Κοντά στο φαράγγι της Σαμαριάς, βρίσκεται το οροπέδιο του Ομαλού. Ανατολικά και πέρα από το φαράγγι της Ίμπρου τα Λευκά Όρη συνεχίζονται με χαμηλότερες οροσειρές και συνδέονται με τον Ψηλορείτη.

Ο Ψηλορείτης ή Ίδη κατέχει το κεντρικό τμήμα της Μεγαλονήσου και είναι το ψηλότερο βουνό της με κορυφή ύψους 2.456 μέτρα. Οι Βορειοανατολικές πλαγιές της Ίδης σχηματίζουν το οροπέδιο της Νίδας κοντά στο χωριό Ανώγεια όπου βρίσκεται το Ιδαίον Άντρον. Ανατολικά του Ψηλορείτη εκτείνεται βουνολοφώδης περιοχή που κλείνεται προς Νότο από τα Αστερούσια Όρη τα οποία συνδέουν τον Ψηλορείτη με την τρίτη μεγάλη οροσειρά, τη Δίκτυ ή Λασιθιώτικα βουνά.

Τα Λασιθιώτικα βουνά με υψηλότερη κορυφή 2.148 μέτρα με τις προεκτάσεις τους, Βιργιωμένο όρος, Τούμπα Μούτσουνας, Σελένα, Μαχαίρας, Καθαρό Τσιβί και άλλα, κατέχουν το Ανατολικό τμήμα της Κρήτης. Στη βόρεια πλευρά της Δίκτυς, κοντά στο χωριό Ψυχρό, βρίσκεται το σπήλαιο Δικταίων Άντρον. Ανατολικά η Δίκτυ χαμηλώνει με τα βουνά Πλατιά Κορφή και Μεγάλη Κορφή για να καταλήξει στην επαρχία Ιεράπετρας. Ανατολικά από την

επαρχία Ιεράπετρας υψώνονται τα βουνά της Θρύπτης με προέκταση το βουνό Όρνο και άλλα που καταλήγουν στην ανατολική άκρη της Κρήτης.

Οι σημαντικότερες πεδινές εκτάσεις που αποτελούν και τις γονικές πεδιάδες για καλλιέργεια βρίσκονται στη Βόρεια Κρήτη και από Δύση προς Ανατολή είναι: η πεδιάδα Καστελίου Κισσάμου, ο κάμπος της Αγιάς, η πεδιάδα Χανίων, οι παράκτιες περιοχές Γεωργιούπολης, η πεδιάδα Ρεθύμνου, οι ψηλές πεδιάδες Μονοφασίου και Καστελίου Ηρακλείου, η παράκτια πεδιάδα Χερσονήσου – Μαλίων και η χαμηλή περιοχή της Σητείας. Ανάμεσα στον Ψηλορείτη και στα Αστερούσια Όρη (στο νότιο τμήμα) βρίσκεται η μεγάλη πεδιάδα της Μεσσαράς.

1.1.3. Υδρογραφία

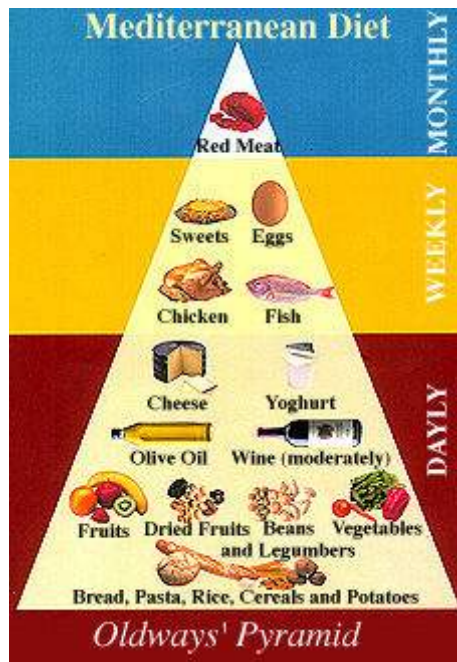
Η Κρήτη δεν έχει ούτε μεγάλους ούτε πολλούς ποταμούς γιατί το πλάτος της είναι μικρό και τα νερά σχηματίζουν χείμαρρους, κατεβαίνουν ορμητικά στη θάλασσα και δεν προλαβαίνουν να δημιουργήσουν ποταμούς. Επίσης πολλά νερά της επιφάνειας απορροφούνται από τα ασβεστολιθικά πετρώματα και σχηματίζουν καρστικά φαινόμενα. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της υδρογραφίας της Κρήτης είναι ότι έχει τρεις μικρούς ποταμούς με αλμυρά νερά. Κυριότεροι ποταμοί της είναι, οι Γεροπόταμος και Αναποδιάρης στην πεδιάδα Μεσσαράς, οι Τυφλός και Κολένης στην πεδιάδα Χανίων και οι Κουρταλιώτης και Πατέλης στη Σητεία. Εκτός από τη μικρή λίμνη Κουρνά στην επαρχία Αποκορώνου και μερικούς νερόλακκους στον Κίσσαμο, στην Αγία Γαλήνη και στον Άγιο Νικόλαο, λίμνες δεν υπάρχουν.

1.1.4. Κλίμα

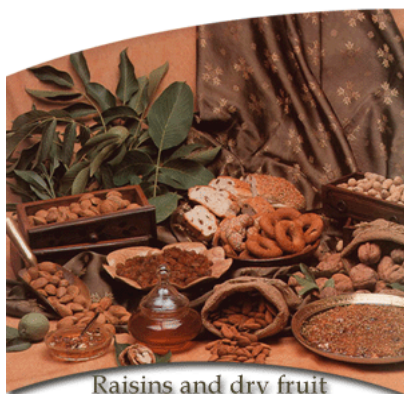
Το κλίμα της Κρήτης είναι εύκρατο και πλησιάζει προς το θαλασσινό, εκτός από τις ορεινές περιοχές όπου είναι ψυχρότερο. Ο χειμώνας στις χαμηλές παράκτιες περιοχές είναι ήπιος. Η Ιεράπετρα θεωρείται η θερμότερη από τις ελληνικές πόλεις και η περιοχή της Ιεράπετρας η θερμότερη της Ελλάδας. Οι βροχοπτώσεις γίνονται εντονότερες το χειμώνα και μεγαλύτερες όσο προχωρούμε από τις Ανατολικές προς τις Δυτικές ακτές. Το χιόνι είναι συχνό στους τρεις μεγάλους ορεινούς της όγκους: τα Λευκά Όρη, τον Ψηλορείτη και το όρος Δίκτυ.

1.1.5. Κρητική Διατροφή

"Αρχή και ρίζα παντός αγαθού η της γάστρου ηδονή"
Επίκουρος 341-270 π.Χ.

Raisins and dry fruit

Η Κρήτη έχει μια από τις αρχαιότερες και πιο εύγευστες γαστριμαργικές παραδόσεις στον κόσμο, μια παράδοση γεύσεων, αρωμάτων, υλικών και τεχνοτροπιών που ξεκινά από τα προϊστορικά χρόνια και φθάνει μέχρι σήμερα.

Στη διεθνή επιστημονική κοινότητα γίνεται όλο και περισσότερη συζήτηση στην αναζήτηση της ιδανικής διαίτας για την προαγωγή της υγείας. Μέσα από αυτές τις αναζητήσεις ολοένα και περισσότερο γίνεται λόγος για την περίφημη

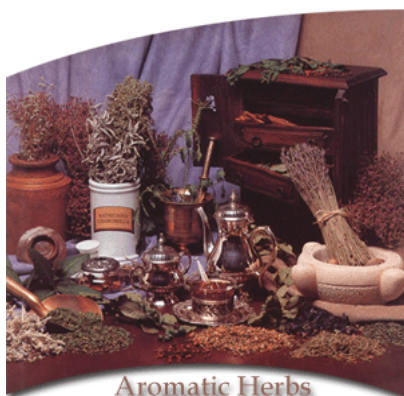
Μεσογειακή Δίαιτα και την υπεροχή της σε σχέση με άλλες γαστρονομικές παραδόσεις. Το 1994 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, η Σχολή Δημόσιας Υγείας του Harvard, και ο Οργανισμός Υγείας Oldways παρουσίασαν την λεγόμενη Πυραμίδα της Μεσογειακής Δίαιτας αποδεικνύοντας επιστημονικά ότι η διατροφή των λαών της Μεσογείου, πλούσια σε λαχανικά, όσπρια, φρούτα, δημητριακά και με βασική πηγή λίπους το ελαιόλαδο, συντελεί στη διατήρηση της καλής υγείας και τη μακροζωία.

Η Κρητική διατροφή αποτελεί τα τελευταία χρόνια αντικείμενο μελέτης, αφού η πλειοψηφία των ερευνών αναδεικνύουν την κρητική κουζίνα ως το πιο χαρακτηριστικό και ποιοτικά υψηλό παράδειγμα μεσογειακής διατροφής. Διαπιστώθηκε ότι οι κάτοικοι της Κρήτης έχουν

Olive Oil

τους χαμηλότερους δείκτες θνησιμότητας και τα πιο μικρά αναλογικά και σε παγκόσμια κλίμακα ποσοστά θνητότητας από καρδιαγγειακά νοσήματα και καρκίνους.

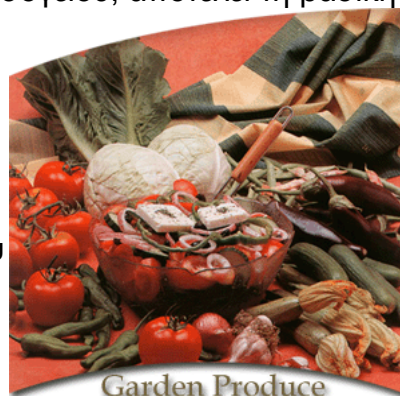

Ποιο είναι όμως το μυστικό της κρητικής διατροφής; Η απάντηση είναι ότι οι Κρητικοί τρέφονται με τα προϊόντα που παράγει η γη τους, δηλαδή τρώνε άφθονα κηπευτικά, χόρτα και λαχανικά, όσπρια και φρούτα, αρωματίζουν το φαγητό τους με βότανα και φυτά από τα βουνά του νησιού, όπως θυμάρι και βασιλικό, ενώ σχεδόν πάντα συνοδεύουν το φαγητό με κρασί από τα τοπικά αμπέλια και εξαιρετικά νόστιμο ψωμί, που παραδοσιακά είναι ζυμωτό.

Άλλο χαρακτηριστικό του κρητικού τραπέζιου είναι η ποικιλία των πιάτων, όπου κανένα δεν μονοπωλεί τη γεύση αλλά όλα μαζί συνθέτουν ένα εύγευστο σύνολο.

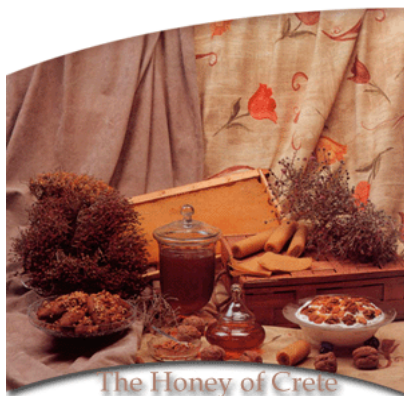
Το σημαντικότερο όμως διατροφικό στοιχείο είναι το λάδι, το οποίο για τους Κρητικούς όπως και για όλους τους λαούς της Μεσογείου, αποτελεί τη βασική πηγή λίπους.

Το λάδι αποτελεί τη βάση της κρητικής και ελληνικής διατροφής, και χρησιμοποιείται στα περισσότερα πιάτα εκτοπίζοντας το βούτυρο ή άλλα είδη λαδιού που χρησιμοποιούνται σε άλλες περιοχές του κόσμου. Η θρεπτική αξία του λαδιού είναι τεράστια καθώς αποτελεί το πιο ισχυρό αντιοξειδωτικό της φύσης, προστατεύοντας δηλαδή τον οργανισμό από την οξείδωση και την ανάπτυξη των ελεύθερων ριζών που προκαλούν σοβαρές παθήσεις.

Η Κρήτη με το μεσογειακό της κλίμα και τη καλή σύσταση του εδάφους της επιτρέπει στο ελαιόδεντρο όχι μόνο να ευδοκιμεί παντού, τόσο σε πεδινές όσο και σε ορεινές περιοχές, αλλά και να αποδίδει στο λάδι την καλύτερη δυνατή ποιότητά του, με χαμηλή οξύτητα και υπέροχο άρωμα. Το γεγονός ότι οι

Κρητικοί ζουν περισσότερο και έχουν τους χαμηλότερους δείκτες στην εμφάνιση ασθενειών φαίνεται να συνδέεται άμεσα με το ότι είναι οι μεγαλύτεροι καταναλωτές λαδιού παγκοσμίως.

Είναι σίγουρο είναι ότι η άριστη υγεία και μακροζωία των Κρητικών οφείλεται στην παραδοσιακή διατροφή τους. Μια διατροφή στην οποία αξίζει να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας και να την ακολουθήσουμε.

1.1.6. Γράμματα και Τέχνες

Η Κρήτη είναι πατρίδα εξαιρετικών εκπροσώπων των Ελληνικών γραμμάτων και τεχνών. Από τον καιρό ακόμη της Βενετσιάνικης κυριαρχίας το νησί ανέδειξε ποιητικές μορφές όπως ο Βισσέντζος Κορνάρος, ο Γεώργιος Χορτάτσης και άλλοι. Στην Αναγέννηση εκπροσωπήθηκε από το Δομίνικο Θεοτοκόπουλο (Έλ Γκρέκο) και στους νεότερους χρόνους από τον Γιάννη Κονδυλάκη, τον Νίκο Καζαντζάκη και πολλούς άλλους.

1.1.7. Αρχαιολογικά Μνημεία και Ευρήματα

Η Κρήτη κρύβει στα σπλάχνα της πολλούς αρχαιολογικούς θησαυρούς. Οι πρώτες ανασκαφές έγιναν το 1878 από τον Ηρακλειώτη Μίνωα Καλοκαιρινό, στο χώρο όπου αργότερα αποκαλύφθηκε το ανάκτορο της Κνωσού. Το 1894 άρχισε την περιήγηση της Κρήτης ο Άγγλος Αρθούρος Έβανς ο οποίος τελικά ανάλαβε το 1900 την ανασκαφή της Κνωσού, την οποία ολοκλήρωσε το 1930-31.

Η Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή αποκάλυψε το μινωικό ανάκτορο της Φαιστού, την έπαυλη της Αγίας Τριάδας και έκανε ανασκαφές στην Αζό και στις Αρκάδες. Ο Δίσκος της Φαιστού, μαρτυρεί τον πολιτισμό των Κρητών και προβληματίζει ακόμα τους μελετητές. Το κείμενο δεν αποκρυπτογραφήθηκε και γίνονται ειδικές μελέτες για την ανάγνωσή του.

Η Κρήτη είναι κατάσπαρτη από Μινωικής κυρίως περιόδου αρχαιολογικούς χώρους. Εκτός από τις αρχαιότητες της Κνωσού, Φαιστού, Μαλίων και Γόρτυνας υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι στην Δυτική Κρήτη (Άπτερα), στην περιοχή του Νομού Ηρακλείου, στην Ανατολική άκρη του νησιού (Πραισός, Ιανός), κοντά στην κωμόπολη Νεάπολη (Δρηρός), στο νησί Ψείρα, στην επαρχία Σητείας και κοντά στο χωριό Ζάκρος (Νομός Λασιθίου). Το ανάκτορο που αποκαλύφθηκε εκεί τοποθετεί τον αρχαιολογικό χώρο του Ζάκρου σε ίση μοίρα με την Κνωσό και την Φαιστό. Τα πλούσια ευρήματά του φυλάγονται σε ειδική αίθουσα του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου.

1.1.8. Βυζαντινά Μνημεία

Στο νησί υπάρχουν επίσης βυζαντινοί ναοί με αξιόλογες τοιχογραφίες και μεσαιωνικά κτίσματα. Από τα κτίσματα αξιολογότερα είναι τα τείχη του Ηρακλείου, μνημειακό για την εποχή του αμυντικό έργο που επέτρεψε την αντίσταση της πόλης στις επιθέσεις των Τούρκων πολιορκητών για 23 χρόνια.

1.1.9. Τα Σπήλαια της Κρήτης

Από την μεγάλη καρστική διεργασία του νερού πάνω στα ασβεστολιθικά πετρώματα έχουν σχηματιστεί σπήλαια στην Κρήτη που είναι γνωστά από προϊστορικούς ακόμη χρόνους:

- Δικταίον Άντρον: βρίσκεται στο όρος Δίκτυ κοντά στο χωριό Ψυχρό. Σύμφωνα με τη μυθολογία, σε αυτό γεννήθηκε ο Δίας.
- Ιδαίον Άντρον: βρίσκεται στο όρος Ίδη κοντά στο χωριό Ανώγεια.
- Σπήλαιο Μελιδονίου Αποκορώνου : βρίσκεται κοντά στο ομώνυμο χωριό. Σε αυτό βρέθηκε διπλός πέλεκυς μινωικής εποχής και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα. Έχει επιφάνεια 3.000 τετραγωνικά μέτρα.
- Σπήλαιο Ομαλού Χανίων: το μήκος των διαδρομών που εξερευνήθηκαν φτάνει τα 2.520 μέτρα και είναι το μεγαλύτερο σε βάθος σπήλαιο της Ελλάδος (280 μέτρα). Είναι γνωστό ως σπηλαιοβάραθρο του Τζανή.
- Σπήλαιο Σεντόνι Ρεθύμνης: όπως και το σπήλαιο Μελιδονίου, έχει το σπήλαιο Σεντόνι έκταση 3.000 τετραγωνικά μέτρα.

1.1.10. Τα Φαράγγια της Κρήτης

Το Φαράγγι της Σαμαριάς ή «ο Φάραγγας» είναι το μεγαλύτερο φαράγγι της Κρήτης. Βρίσκεται στο Νομό Χανίων και χωρίζει τον κύριο όγκο των Λευκών Ορέων από τα Βολακιά. Το φαράγγι της Ίμπρου βρίσκεται στο Νομό Χανίων και χωρίζει τα Λευκά Όρη με την κορυφή Αγκάθες και το Κουρταλιώτικο Φαράγγι βρίσκεται στο Νομό Ρεθύμνης και σχηματίζεται ανάμεσα στον Κούρουπα και στο Ξηρό Όρος.

1.1.11. Οικονομία

Γενικά η οικονομία της Κρήτης βασίζεται στη γεωργία. Από τη συνολική επιφάνεια του νησιού (8.331 τετραγωνικά χιλιόμετρα) μόνο τα 1.930 περίπου τετραγωνικά χιλιόμετρα είναι πεδινές εκτάσεις, τα 2.173 είναι ημιορεινές και τα 4.156 τετραγωνικά χιλιόμετρα είναι ορεινές. Συνήθως καλλιεργούνται τα 3.250 τετραγωνικά χιλιόμετρα δηλαδή το 39%, ενώ τα δάση καλύπτουν άλλα 350 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Η κτηνοτροφία και η αλιεία παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην οικονομία της Μεγαλονήσου. Εκτρέφονται κυρίως αιγοπρόβατα. Τα κτηνοτροφικά προϊόντα της Κρήτης, όπως η περίφημη γραβιέρα, η μυζήθρα και ο ανθότυρος, είναι γνωστά σε όλη την Ελλάδα. Ο ορυκτός πλούτος μένει ανεκμετάλλευτος. Περιλαμβάνει αμίαντο, γύψο και λιγνίτες. Το νησί έχει και αρκετές αλλά όχι σημαντικής αξίας και αναγνωρισμένες ιαματικές πηγές.

Η βιομηχανία άρχισε να αναπτύσσεται στα τελευταία μεταπολεμικά χρόνια και περιορίζεται στην επεξεργασία των αγροτικών προϊόντων. Κυριότερα βιομηχανικά κέντρα είναι το Ηράκλειο και τα Χανιά. Στην οικονομία της Κρήτης συμβάλλει θετικά και ο αναπτυσσόμενος με γοργούς ρυθμούς τουρισμός.

1.1.12. Συγκοινωνίες

Η Κρήτη δεν έχει σιδηροδρομικό δίκτυο. Το οδικό δίκτυο είναι αρκετά ανεπτυγμένο και βασίζεται στην εθνική οδό που διασχίζει όλα τα βόρεια παράλια από Δύση προς Ανατολή και συνδέει το Καστέλι, τα Χανιά, το Ρέθυμνο, το Ηράκλειο, τη Νεάπολη, τον Άγιο Νικόλαο και τη Σητεία με διακλάδωση προς την Ιεράπετρα. Από την εθνική οδό επαρχιακοί και κοινοτικοί δρόμοι συνδέουν όλους τους κατοικημένους χώρους της Μεγαλονήσου.

1.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ιστορία της Κρήτης χάνεται στα βάθη των αιώνων. Στο έδαφός της αναπτύχθηκε ένας από τους μεγαλύτερους προϊστορικούς πολιτισμούς, με κύρια κέντρα την Κνωσό, τη Φαιστό, τη Ζάκρο, τα Μάλια και την Αγία Τριάδα. Η γεωγραφική της θέση την κρατάει σχεδόν συνέχεια στο προσκήνιο της ιστορίας, από τους πρώτους ιστορικούς χρόνους ως την εποχή μας.

1.2.1. Προϊστορία

Οι πρώτοι άνθρωποι έρχονται στην Κρήτη περίπου το 6000 π.Χ. Το 2600 π.Χ. ήρθαν στο νησί άποικοι από τη Μικρά Ασία που γνώριζαν το χαλκό. Οι νέοι κάτοικοι που είχαν ισχυρή ναυτιλία ανέπτυξαν μεγάλη εκπολιστική δραστηριότητα και δημιούργησαν το Μινωικό πολιτισμό. Περί το 1950 π.Χ. χτίστηκαν τα πρώτα ανάκτορα στην Κνωσό, τη Φαιστό και τα Μάλια, έδρες τοπικών πριγκίπων. Ο πρίγκιπας της Κνωσού κυριαρχεί σε όλο το νησί. Οι Κρήτες ανέπτυξαν τότε υψηλό πολιτισμό γνωστό ως Μινωικό. Ισχυρός σεισμός (περί το 1700 π.Χ.) κατέστρεψε τα τρία ανάκτορα τα οποία όμως ξαναχτίστηκαν μεγαλοπρεπέστερα. Και σ' αυτά προστέθηκε κι ένα άλλο: του Ζάκρου. Ο πολιτισμός φτάνει στη μέγιστη ακμή του με έργα τέχνης που κινούν και σήμερα ακόμη το θαυμασμό. Αλλά, το 1450, μετά την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας, τα Μινωικά κέντρα καταστρέφονται ολοκληρωτικά. Έπειτα εισβάλλουν οι Μυκηναίοι, που ιδρύουν δική τους δυναστεία στην Κνωσό από άγνωστη αιτία και αρχίζει εποχή παρακμής.

1.2.2. Ο Εκδωρισμός της Κρήτης

Περίπου το 900π.Χ. αρχίζουν να δημιουργούνται πόλεις-κράτη κατά το ελληνικό πρότυπο. Στο μεταξύ έχουν αποβιβαστεί στο νησί οι Δωριείς οι οποίοι ασχολούνται με το συστηματικό εκδωρισμό των κατοίκων. Οι κυριότερες πόλεις-κράτη της περιόδου είναι: Δρήρος, Κνωσός, Λατώ, Άπτερα, Αξός. Οι αυτόχθονες κάτοικοι διαιρέθηκαν σε τρεις κατηγορίες: τους Περίοικους που είχαν σχετική αυτονομία και διατήρησαν ορισμένα περιουσιακά στοιχεία, τους Μινωίτες οι οποίοι ήταν Δουλοπάροικοι και τους Κλαρώτες οι οποίοι ήταν δούλοι. Η ζωή οργανώθηκε κατά τα έθιμα των Σπαρτιατών. Το πολίτευμα είναι αριστοκρατικό και η αγωγή του πολίτη καθαρά στρατιωτική. Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης γράφουν με θαυμασμό για το πολιτικό καθεστώς του νησιού στα χρόνια εκείνα. Αδιάψευστη άλλωστε μαρτυρία του αποτελεί η επιγραφή της Γόρτυνας που δείχνει το υψηλό επίπεδο της νομοθεσίας.

Την ίδια εποχή η Κρήτη δίνει θαυμαστά έργα γλυπτικής και μεταλλοτεχνίας. Το 480 περίπου π.Χ. ο πολιτισμός αυτός υποκύπτει στο νόμο της φθοράς. Αρχίζουν τότε συνεχείς εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ της Γόρτυνας και της Κυδωνίας με συνέπεια να καταστραφεί η Λύκτος, πρότυπο κράτος κατά τον Πλάτωνα. Στο Β΄ αιώνα π.Χ. επικρατεί γενική αναρχία. Πειρατές από την Κιλικία μετατρέπουν τα παράλια της Κρήτης σε ορμητήρια και οι Ρωμαίοι βρίσκουν πρόσχημα για να κατακτήσουν το νησί. Τότε οι Κρητικοί ενώθηκαν και αντιστάθηκαν νικηφόρα εναντίον των εισβολέων. Ακόμη και ο Μάρκος Αντώνιος νικήθηκε και υπέγραψε ταπεινωτική συνθήκη. Μόλις το 69 π.Χ. οι Ρωμαίοι με ισχυρό στρατό μπόρεσαν να επιβληθούν. Κατέστρεψαν τότε όλες τις πόλεις, εκτός από τη Γόρτυνα η οποία τους είχε βοηθήσει και την έκαναν πρωτεύουσα.

1.2.3. Βυζάντιο και Άραβες

Στους πρώτους βυζαντινούς χρόνους η Κρήτη πέφτει σε αφάνεια. Οι ειδήσεις για την πρώτη αυτή βυζαντινή περίοδο (325-824) είναι πολύ πενιχρές. Γνωστό είναι πάντως ότι ο Μέγας Κωνσταντίνος προσάρτησε το νησί στο θέμα του Ιλλυρικού, δηλαδή στην ελλαδική χερσόνησο. Από τα μέσα του 7^{ου} αιώνα η Κρήτη αρχίζει να προσελκύει το ενδιαφέρον των Αράβων, που άπλωναν την απειλή τους στις μεσογειακές περιοχές. Το 824 Άραβες (Σαρακηνοί) από την Ισπανία επωφελούμενοι της αδυναμίας του βυζαντινού στόλου, κατέλαβαν τη σχεδόν αφρούρητη Κρήτη, ίδρυσαν ένα ανεξάρτητο πειρατικό κρατίδιο, οργάνωσαν ένα ισχυρό κέντρο, τον Χάνδακα, το σημερινό Ηράκλειο, που το μετέβαλλαν σε φοβερό ορμητήριο πειρατών και έγιναν η μεγαλύτερη μάστιγα των θαλασσών επί ένα και πλέον αιώνα. Στη μάστιγα των Αράβων έβαλε τέρμα ο Νικηφόρος Φωκάς. Με δύναμη 3300 πλοίων ο βυζαντινός στόλος αρχίζει την πολιορκία του Χάνδακα. Έτσι, η Κρήτη, ύστερα από δουλεία 138 χρόνων ξανασυνδέεται με το Βυζάντιο και ξανακερδίζει το χριστιανικό και ελληνικό χαρακτήρα της.

1.2.4. Ενετοκρατία

Οι Ρωμαίοι αναγκάστηκαν τελικά να σεβαστούν την αυτονομία των πόλεων («κοινό των Κρητών»). Όταν η αυτοκρατορία χωρίστηκε, το νησί πέρασε στο ανατολικό κράτος. Το 824 μ.Χ. οι Άραβες κατέκτησαν την Κρήτη και την οργάνωσαν σε ανεξάρτητο αραβικό κράτος με κέντρο το Χάνδακα. Το κατοπινό Ηράκλειο (από την αραβική λέξη «χάντακ»= τάφος). Οι Βυζαντινοί επιχείρησαν πολλές ανεπιτυχείς εκστρατείες έως ότου ο Νικηφόρος Φωκάς αποβιβάστηκε στο νησί (690) και έπειτα από αιματηρή πολιορκία κατέλαβε το Χάνδακα (961) και τον απελευθέρωσε. Ο ελεύθερος όμως βίος του Χάνδακα ανακόπηκε μετά την Δ΄ Σταυροφορία, οπότε κύριοι του νησιού έγιναν οι Ενετοί. Η αντίδραση των Κρητικών ήταν έντονη, 27 επαναστάσεις και πολλά τοπικά κινήματα. Μία επανάσταση με τη σύμπραξη και των Ενετών κατοίκων του νησιού κατόρθωσε να επικρατήσει και κήρυξε το νησί ανεξάρτητο με την ονομασία «Δημοκρατία του Αγίου Τίτου». Η αρτισύστατη όμως δημοκρατία υπέκυψε τελικά στην πανίσχυρη Βενετία.

1.2.5. Τουρκοκρατία

Το 1645 οι Τούρκοι αποβιβάστηκαν στην Κρήτη. Έπειτα από δύο χρόνια άρχισε η πολιορκία του Χάνδακα. Βενετσιάνοι και Κρητικοί ενωμένοι αντιστάθηκαν για 23 χρόνια. Όταν έπεσε ο Χάνδακας μόνο τα Σφακιά έμειναν ελεύθερα πληρώνοντας όμως φόρο υποτέλειας. Στο μεταξύ άρχισε ο κλεφτοπόλεμος εναντίον των κατακτητών που κράτησε αιώνες. Οι «Χαϊνίδες» (όπως έλεγαν τους Κρητικούς «κλέφτες» οι Τούρκοι) οργάνωσαν πολλές επαναστάσεις που όμως δεν πέτυχαν. Αποτυχία είχε και η επανάσταση του Δασκαλογιάννη (1770), η πρώτη σημαντική των Τούρκων. Το 1830 η Κρήτη παραχωρήθηκε στην Αίγυπτο. Έπειτα όμως από δέκα χρόνια οι Τούρκοι ξαναγύρισαν. Οι επαναστάσεις συνεχίστηκαν ως το 1878, οπότε με την επέμβαση των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων παραχωρήθηκαν προνόμια στους κατοίκους. Τα προνόμια αυτά ατόνησαν σύντομα και νέες εξεγέρσεις οδήγησαν στον διορισμό του πρίγκιπα Γεωργίου ως ύπατου αρμοστή.

1.2.6. Η Κρήτη ως Αυτόνομη Πολιτεία και η Ένωσή της με την Ελλάδα

Το 1898 έφτασε ο πρίγκιπας Γεώργιος στην Κρήτη. Ιδρύθηκε τότε Βουλή και η Κρήτη έγινε αυτόνομη Κρητική πολιτεία. Η Βουλή όμως ψήφισε επανειλημμένα την ένωση της Μεγαλονήσου με την Ελλάδα. Και τέλος το 1908 οι Κρήτες κατάργησαν την αρμοστεία και κήρυξαν την Ένωση. Στην κίνηση αυτή πρωτοστάτησε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Άλλα οι δυνάμεις αντέδρασαν και η Ένωση πραγματοποιήθηκε επίσημα μετά την λήξη των Βαλκανικών πολέμων, όπου στις 1 Δεκεμβρίου 1913 φτάνουν στην Κρήτη ο βασιλιάς Κωνσταντίνος και ο Πρωθυπουργός και γίνεται επίσημα η Ένωση με την ύψωση της Ελληνικής σημαίας στο φρούριο του Φιρκά.

1.2.7. Η Μάχη της Κρήτης

Στο Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, η Κρήτη ήρθε στην παγκόσμια επικαιρότητα. Στην Κρήτη διαδραματίστηκε το τελικό επεισόδιο της γερμανικής εκστρατείας εναντίον της Ελλάδας. Κράτησε από 20 έως 31 Μαΐου του 1941. Η μάχη της Κρήτης, στην οποία χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά αλεξιπτωτιστές, ήταν η πρώτη από αέρος επίθεση στην ιστορία. Παρά την τελική επιτυχία της, στοίχησε τόσες απώλειες στους Γερμανούς, ώστε δεν επανέλαβαν παρόμοιας μορφής και εκτάσεως επιχειρήσεις. Στις 20 Μαΐου του ίδιου έτους οι Γερμανοί άρχισαν επιχειρήσεις για να πάρουν την Κρήτη με αλεξιπτωτιστές. Η σύγκρουση κράτησε ως τις 31 Μαΐου με την καθολική συμμετοχή των κατοίκων. Οι Γερμανοί όμως πήραν τελικά το νησί όπου έμειναν ως την τελική ήττα τους. Στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής ο πληθυσμός πρόβαλε συστηματική αντίσταση που οι κατακτητές προσπάθησαν να την εξουδετερώσουν με βάρβαρα μέσα.

2. ΧΑΝΙΑ

2.1. Η ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

Η πόλη των Χανίων είναι χτισμένη σύμφωνα με τις αρχαιολογικές έρευνες πάνω στα ερείπια της αρχαίας Κυδωνίας, την οποία κατά την μυθολογία ίδρυσε ο Κύδων και αναφέρεται από τον Όμηρο ως μια από τις σπουδαιότερες πόλεις της Κρήτης, ενώ οι Κύδωνες θεωρούνται ως προελληνικό φύλο. Οι αρχαίοι συγγραφείς θεωρούν την Κυδωνία «μητέρα των άλλων κρητικών πόλεων».

Πολλές είναι οι εκδοχές όσον αφορά την ετυμολογία του τοπωνυμίου της πόλης. Κατά τη μυθολογία ιδρυτής της είναι ο Κύδων, υιός του Μίνωα και της νύμφης Ακακκαλίδος. Επίσης είναι πιθανόν από παραφθορά του ονόματος Χθονία που ήταν ένα από τα αρχαία ονόματα της Κρήτης, να προέρχεται η ονομασία Χανιά.

Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή το όνομα προέρχεται από το αραβικό Χάνι ή τέλος από την Αλχανία Κώμη (προάστιο ή συνοικία της Κυδωνίας).

Η πιο ποιητική πόλη της Κρήτης, 60.000 κατοίκων, σου αφήνει μια ευχάριστη γεύση ομορφιάς όταν την περπατάς με τα πόδια. Είδε και έζησε πολλούς επιδρομείς, αλλά γεύτηκε και πολιτισμούς των οποίων τα αποτυπώματα φαίνονται σε προσόψεις κτισμάτων, σε κάστρα, τείχη, αρχαιότητες, μοναστήρια και εκκλησίες.

Η πόλη έχει δύο εισόδους: το αεροδρόμιο στο Ακρωτήριο, και το λιμάνι της Σούδας, το οποίο είναι το μεγαλύτερο λιμάνι της Μεσογείου. Κυρίαρχη θέση στο κέντρο της πόλης κατέχει η Δημοτική Αγορά, ένα περίλαμπρο οίκημα σε σταυρωτό σχήμα που ολοκληρώθηκε το 1913 με πρότυπο την ανάλογη της Μασσαλίας.

Σε απόσταση πολύ κοντινή από το κέντρο της πόλης σάς περιμένει ο Δημοτικός Κήπος και δίπλα του το Πάρκο Ειρήνης και Φιλίας των λαών. Οι κήποι είναι οι ομορφότεροι της Κρήτης, όπως επίσης ο δημοτικός κήπος διαθέτει μικρό ζωολογικό κήπο με ζώα της κρητικής πανίδας.

Το ενετικό λιμάνι γραφικότερο οποιαδήποτε ώρα και εποχή αποτελεί πόλο έλξης για επισκέπτες και ντόπιους, τόσο για την ομορφιά του όσο και για τις επιλογές διασκέδασης που παρέχει για όλα τα γούστα και τις απαιτήσεις του κόσμου. Οι συνοικίες της παλιάς πόλης 'εντός των τειχών' διατηρούν την βενετσιάνικη αρχοντιά τους. Στενά σοκάκια πλακόστρωτα περιβάλλονται από

καλαίσθητα αναπαλαιωμένα σπίτια διαφόρων εποχών, προσφέρονται για ένα ευχάριστο περίπατο. Πολλά νεοκλασικά κτίσματα σώζονται εξάλλου και σε συνοικίες 'γεινιάζουν' με την πόλη των Χανίων, όπως η Χαλέππα.

2.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.2.1. Ελληνορωμαϊκή Περίοδος (67-330μ.Χ.)

Η ιστορία της πόλης των Χανίων ξεκινά από τη Νεολιθική εποχή όπως αποδεικνύεται από τα ευρήματα που υπάρχουν (3η-2η χιλιετία π.Χ.). Κατά τους Ρωμαϊκούς χρόνους, η πόλη των Χανίων διατήρησε την ακμή της, αφού μεταξύ άλλων διέθετε και θέατρο. Τα υλικά του θεάτρου χρησιμοποιήθηκαν από τους Ενετούς το 1583 για την ανοικοδόμηση των τειχών της πόλης. Οι Ρωμαίοι που διέβλεπαν τη στρατηγική σημασία του νησιού και το ρόλο που μπορούσε να παίξει στα κατακτητικά τους σχέδια στο χώρο της Ανατολής αποφάσισαν να καταλάβουν την Κρήτη. Η Κυδωνία ήταν η πρώτη πόλη που συγκρούστηκε με τους Ρωμαίους. Παρά τη σθεναρή αντίσταση που πρόβαλε, η πόλη υποδουλώθηκε στις ασύγκριτα μεγαλύτερες δυνάμεις του κατακτητή. Ο πόλεμος εξαπλώθηκε και στην υπόλοιπη Κρήτη, που μέσα σε δύο χρόνια είχε καταληφθεί εξ' ολοκλήρου.

2.2.2. Α΄ Βυζαντινή Περίοδος (330-824 μ.Χ.)

Στην περίοδο αυτή τα ενδιαφέροντα του Βυζαντίου επικεντρώνονται στην Ανατολή. Η Κρήτη όπως και οι άλλες επαρχίες πέφτουν σε αφάνεια και ιστορικό λήθαργο.

Το 330 μ.Χ. ο Μέγας Κωνσταντίνος αποσπά την Κρήτη από την Κυρηναϊκή και την προσαρτά στην Ιλλυρία. Αργότερα η Κρήτη αποτελεί ιδιαίτερο θέμα αυτοτελή δηλαδή διοικητική περιφέρεια κάτω από βυζαντινό στρατηγό, που κατέχει την ενδέκατη θέση ανάμεσα στους 64 αξιωματούχους του Βυζαντινού κράτους.

Διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της Κρήτης εξακολουθεί να είναι η Γόρτυνα. Ο πληθυσμός της Κρήτης, καθαρά ελληνικός έχει ασπαστεί εξ' ολοκλήρου τον Χριστιανισμό. Επίσης σοβαρές για την Κρήτη συνέπειες έχουν οι επιδρομές των Αράβων. Οι επιδρομές αυτές αποκρούονται με τα πενιχρά μέσα της εποχής και ματαιώνονται τα σχέδια των Αράβων. Οι αραβικές επιδρομές μαζί με τις θεομηνίες έχουν τις καταστροφικότερες τους συνέπειες και συντελούν, μεταξύ των άλλων, στην παρακμή πολλών πόλεων και στις βαθιές αλλαγές στην κοινωνική και οικονομική ζωή. Δε διαθέτει ακόμα η Κρήτη ισχυρή και οργανωμένη άμυνα και ο βυζαντινός στόλος βρίσκεται σε αδυναμία να προστατεύσει την ευαίσθητη αυτή περιοχή.

2.2.3. Αραβοκρατία (824-961 μ.Χ.)

Κατά την περίοδο της Αραβοκρατίας και επί αυτοκράτορα Μιχαήλ Τραυλού με αφορμή μια κρίση που ξεσπά στο μουσουλμανικό στοιχείο της Ισπανίας, ο αρχηγός της Κόρδοβας Αμπού Χαφ Ομάρ αναγκάζεται να μετακινηθεί με το λαό του, αναζητώντας ένα νέο τόπο εγκατάστασης. Ο λαός αυτός, στοιχείο πειρατικό και τυχοδιωκτικό, κατορθώνει την εγκατάστασή του το 824 μ.Χ. στην Κρήτη. Ανοίγει λοιπόν μία νέα περίοδος στο ιστορικό κεφάλαιο της Κρήτης που σάζει αίμα και δάκρυ.

Από ανεύρεση αραβικών νομισμάτων σε ορισμένες περιοχές της Κρήτης, συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι Άραβες, δεν καταλαμβάνουν ολόκληρο το νησί, αφού για την άσκηση των πειρατικών τους επιδρομών χρειάζονται μόνο παράλια ορμητήρια. Ο Χάνδακας αποτελεί το ισχυρότερο κέντρο εξόρμησης και ένα τόπο όπου συγκεντρώνονται τα λάφυρα των διαρπαγών και της λεηλασίας. Η Κρήτη αποκόβεται από τον κορμό της

Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Βυθίζεται στο πυκνό πνευματικό σκοτάδι μιας μακρόχρονης αραβικής νύχτας.

2.2.4. Βυζαντινή Περίοδος (961-1204 μ.Χ.)

Με την ανάκτηση της Κρήτης από τον Νικηφόρο Φωκά και την ένταξη της και πάλι στον κορμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας, αρχίζει μία νέα περίοδος, που διαρκεί 250 χρόνια. Κύριο μέλημα του Βυζαντίου είναι η αποκατάσταση και σταθεροποίηση της εξουσίας στο νησί. Για να πετύχουν όμως αυτό οι βυζαντινοί και να αποτρέψουν μελλοντικό αραβικό κίνδυνο, οργανώνουν την άμυνα του νησιού και κατασκευάζουν ισχυρά οχυρωματικά έργα στα παράλια και σε άλλες επίκαιρες θέσεις. Στην περίοδο αυτή σημειώνεται ένα μοναδικό πολιτικό γεγονός, που αναφέρεται στη στάση την οποία οργανώνει ο Δούκας της Κρήτης κατά του αυτοκράτορα Αλεξίου Α΄ Κομνηνού (1092-1093).

2.2.5. Ενετοκρατία (1204-1669 μ.Χ.)

Κατά την Ενετοκρατία όταν οι Ενετοί κατέλαβαν την πόλη άρχισαν να την ανοικοδομούν, και έχτισαν φρούριο στην κορυφή του λόφου με το όνομα Καστέλι που ακούγεται ως σήμερα. Στο Καστέλι έχτισαν τη μητρόπολή τους, το παλάτι του Ρετούρη, και τις κατοικίες των μεγάλων αξιωματούχων, που για λόγους ασφαλείας το οχύρωσαν. Γύρω από το Καστέλι αναπτύχθηκε μία άλλη οικιστική ενότητα γνωστή ως βούργοι, δηλαδή προάστια. Λίγα χρόνια αργότερα το 1266 οι Γενοβέζοι, αντίπαλοι των Ενετών, μπόρεσαν να καταλάβουν την πόλη, την οποία λεηλάτησαν, παρέδωσαν στη φωτιά.

Οι Ενετοί έχτισαν πάλι την πόλη ακολουθώντας ενετικά πρότυπα αρχιτεκτονικής. Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα σώζονται ακόμα οι επιβλητικές είσοδοι των παλατιών των Ενετών αρχόντων και κυριαρχούσε η γοτθική αρχιτεκτονική. Η οχύρωση της πόλης άρχισε το 1336 και κράτησε 20 χρόνια. Τα τείχη όμως αυτά δεν κρίθηκαν ικανά να προστατεύσουν την πόλη στην πολιορκία των Τούρκων, που μετά από δίμηνη πολιορκία η πόλη έπεσε στις 22 Αυγούστου 1645. Οι εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά, για να προστεθούν ακόμα και ορισμένα νέα, λογχίζοντας με τους μιναρέδες τους τον κρητικό ουρανό. Τα Χανιά όπως και οι άλλες πόλεις της Κρήτης που καταλήφθηκαν, παίρνουν ανατολίτικη όψη.

2.2.6. Τουρκοκρατία (1669-1898)

Παρά τις προσπάθειες, ωστόσο, των Ενετών να ενισχύσουν την άμυνα του νησιού ώστε να αντέξει σε πιθανή τουρκική επίθεση, το μέλλον της ήταν προδιαγραμμένο. Οι Τούρκοι καταβάλλουν έντονες προσπάθειες να κυριαρχήσουν στην πολύτιμη για τον έλεγχο της Μεσογείου, Κρήτη. Μετά από μία ρευστή περίοδο που συνοδεύεται από επιδρομές, λεηλασίες, διπλωματικές και άλλες ενέργειες στις οποίες περιλαμβάνονται οι προσπάθειες και των δύο πλευρών να προσεταιριστούν τον ντόπιο πληθυσμό, αρχίζει τελικά στα 1645 η εκστρατεία κατάληψης της Κρήτης από τους Τούρκους.

Με την κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους στις 22 Αυγούστου 1645, οι νέοι κατακτητές στην προσπάθειά τους να προσεταιριστούν τον

ντόπιο πληθυσμό, επαναφέρουν τον ορθόδοξο επίσκοπο Κυδωνίας στην αρχαία του έδρα, αποκαθιστώντας έτσι την εκκλησιαστική τάξη. Οι νέοι κατακτητές φροντίζουν, εκτός από την μετατροπή των καθολικών εκκλησιών σε τζαμιά για την ανοικοδόμηση και νέων. Επίσης κατασκευάζονται και δημόσια λουτρά, από τα οποία τρία σώζονται μέχρι σήμερα, όπως και δημόσιες κρήνες, συνδεδεμένες συνήθως με τα τζαμιά, σύμφωνα με τα καθιερωμένα στην μουσουλμανική θρησκεία.

Η μεγάλη Επανάσταση του 1821 όμως προκαλεί ένα ισχυρό κραδασμό στις σχέσεις των δύο λαών. Στη πόλη των Χανίων όπου έχει συγκεντρωθεί το σύνολο σχεδόν του μουσουλμανικού πληθυσμού της υπαίθρου, οργανώνονται μεγάλες σφαγές του Χριστιανικού στοιχείου. Μετά το τέλος της Επανάστασης, η Κρήτη παραχωρείται στον Αιγύπτιο ηγεμόνα Μεχμέτ Αλή έως το 1841 οπότε και επανέρχεται στην τουρκική εξουσία.

Το 1878 υπογράφεται η συνθήκη της Χαλέπας. Την εποχή αυτή το κρητικό ζήτημα έχει πάρει διεθνείς διαστάσεις και αποτελεί ένα από τα ακανθώδη προβλήματα στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας με έντονη ανάμειξη και των 'Μεγάλων Δυνάμεων' της εποχής.

Κατά τον Ιανουάριο 1897, σφαγές του χριστιανικού πληθυσμού της πόλης από τους Τούρκους και η πυρπόληση των χριστιανικών συνοικιών, δημιουργούν μεγάλη αναταραχή και επισπεύδουν τον ερχομό της αυτονομίας του νησιού.

Με την ίδρυση της 'Κρητικής Πολιτείας' στα 1898 υπό τον Πρίγκιπα Γεώργιο της Ελλάδας, τα Χανιά γνωρίζουν τη μεγαλύτερη ακμή στην ιστορία τους, ως πρωτεύουσα της Κρήτης.

Μέσα στο ιδιόρρυθμο αυτό κλίμα ωριμάζουν οι προϋποθέσεις για την ένωση με την Ελλάδα, κυρίως μετά την επανάσταση του Θερίσου το 1905 όπου αναδείχτηκε και η ηγετική μορφή του Ελευθερίου Βενιζέλου. Την 1η Δεκεμβρίου 1913 γίνεται και τυπικά η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, με συμβολική ύψωση της ελληνικής σημαίας στο Φρούριο του Φιρκά. Από τότε η Κρήτη ακολουθεί τις τύχες του ελληνικού κράτους και τα Χανιά ξαναγίνονται σιγά σιγά μια απλή επαρχιακή πόλη.

Ακολουθεί η μεγάλη 'Μάχη της Κρήτης', ένα έπος του Β' παγκοσμίου πολέμου, για να βρεθεί και πάλι τραυματισμένη από τους βομβαρδισμούς αυτού του πολέμου.

2.3. ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

2.3.1. Το Ενετικό Λιμάνι

Η πρώτη κατασκευή του λιμανιού έγινε ανάμεσα στο 1320 και 1356 από τους Ενετούς με σκοπό την προστασία της πόλης των Χανίων. Τα προβλήματα του λιμανιού ήταν οι βόρειοι άνεμοι και οι προσχώσεις της λεκάνης από τα νερά της βροχής και των υπονόμων. Για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων έχτισαν λιμενοβραχίονα στον

οποίο υπήρχε άνοιγμα για την ανανέωση του νερού. Στην είσοδο του λιμανιού υπάρχει φάρος τον οποίο ανακατασκεύασαν την περίοδο της Αιγυπτουκρατίας στη μορφή που διατηρείται σήμερα.

2.3.2. Τα Ενετικά τείχη

Η εξέλιξη της πολεμικής τέχνης με την ανακάλυψη της πυρίτιδας και η εξάπλωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, ήταν οι κύριοι λόγοι που ανάγκασαν τους Ενετούς να προχωρήσουν σε νέα οχυρωματικά έργα στην πόλη των Χανίων αλλά και σε κοντινά στρατηγικά σημεία με αυτήν. Το σχεδιασμό των νέων τειχών ανέλαβε ο Βερονέζος μηχανικός Michele Sammichieli, ο οποίος επέβλεπε την κατασκευή τους από το 1538. Στο τείχος δόθηκε τετράγωνο σχήμα και κάθε μια από τις τέσσερις γωνίες του ενισχύθηκε με ένα καρδιάσχημο προμαχώνα. Εξωτερικά γύρω από το τείχος σκάφτηκε τάφος. Στα τείχη υπήρχαν τρεις πόρτες: η Porta Retimiotta που ήταν η κεντρική πύλη, η Porta Sabbionara στα ανατολικά και μια μικρή στον προμαχώνα San Salvatore. Οι οχυρώσεις των Χανίων έγιναν κυρίως από τοπικούς πόρους και με υποχρεωτικές αγγαρείες των χωρικών.

2.3.3. Ο Προφήτης Ηλίας

Ο ναός βρίσκεται στη θέση «Φρούδια» και έχει κτιστεί την περίοδο της Ενετοκρατίας. Αρχικά είχε κτιστεί το μικρότερο νότιο κλίτος του Προφήτη Ελισαίου. Κατά τα μέσα του 16^{ου} αιώνα προστέθηκε μεγαλύτερος ναός του Προφήτη Ηλία αφού κατασκευάστηκε στον αρχικό βόρειο τοίχο τοξωτό άνοιγμα επικοινωνίας. Το 1897 στην περιοχή του Προφήτη Ηλία ιδρύθηκε επαναστατικό στρατόπεδο των διοικούντων από επιτροπή αποτελούμενη από τους Ελ. Βενιζέλο, Νικ. Πιστολάκη, Αντ. Σήφακα, Γ. Μυλωνογιάννη, Χαρ. Παπαδάκη, Κ. Φούμη και Γ. Κοτζάμπαση. Στις 21 Φεβρουαρίου 1897, η επαναστατημένη Κρήτη με τους εκπροσώπους της απαίτησε την ένωσή της με την Ελλάδα. Ο συμμαχικός στόλος βομβάρδισε και κομμάτισε τον ιστό της Ελληνικής σημαίας και αμέσως ο Σπύρος Καγιαλεδάκης την ύψωσε με τα χέρια του κάνοντας το κορμί του κοντάρι. Μπροστά στο μεγαλείο του Κρητικού ηρωισμού σταμάτησε ο βομβαρδισμός. Στον ίδιο χώρο έχει στηθεί το «Μνημείο της Ελευθερίας». Στο λόφο βρίσκονται και οι τάφοι του Ελευθερίου Βενιζέλου και των υιών του Σοφοκλή και Κυριάκο.

2.4. ΜΟΝΕΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

- Η Μονή του Αγίου Νικολάου (Σπλάντζια)
- Η Μονή του Αγίου Φραγκίσκου των Φραγκισκανών

- Ο Ναός της Αγίας Αικατερίνης
- Ο Καθεδρικός Ναός των Εισοδίων της Θεοτόκου (Τριμάρτυρη)
- Η εκκλησία των Αγίων Αναργύρων
- Η Καθολική εκκλησία Χανίων
- Η εκκλησία της Ευαγγελίστριας
- Ο Ναός της Αγίας Ειρήνης
- Ο Ναός του Αγίου Ελευθερίας

2.5. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

- Αρχαιολογικό Μουσείο
- Ναυτικό Μουσείο
- Βυζαντινό Μουσείο, το οποίο έχει συλλογή με Βυζαντινά ευρήματα.
- Ιστορικό Μουσείο
- Πολεμικό Μουσείο.

2.6. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΙ ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΑ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

2.6.1. Περιοχή Σφακιά

Ο Νομός Σφακίων είναι ένας από τους πιο ορεινούς στην Κρήτη και ο πιο ηρωικός, όμορφος και ενδιαφέρων. Τα Σφακιά είναι κεντροθετημένα γύρω από την οροσειρά Λευκά Όρη. Τα Σφακιά παραμένουν το πιο άγριο και αβλαβές τοπίο σε όλη την Κρήτη.

Η Χώρα Σφακίων, η πρωτεύουσα παραλιών του νομού, είναι ένα παράκτιο χωριό που βρίσκεται στην νοτιοδυτική ακτή της Κρήτης, 70 χιλιόμετρα από την πόλη των Χανίων και 150 χιλιόμετρα από το Ηράκλειο.

Στο γραφικό εσωκλειόμενο λιμάνι της, οι μικρές βάρκες από Αγία Ρουμέλη ελλιμενίζουν το καλοκαίρι, που φέρνει του

οδοιπόρους από το φαράγγι της Σαμαριάς. Είναι ένα γραφικό ψαράδικο χωριουδάκι με όμορφες αμμουδιές, κέντρα και με αρκετή τουριστική κίνηση. Ανάμεσα στην Χώρα Σφακίων και την Αγία Ρουμέλη υπάρχει ένας μικρός κόλπος κατά μήκος του οποίου είναι χτισμένο ένα μικρό γραφικό χωριό, το Λουτρό. Η πρόσβαση σε αυτό γίνεται με μικρά επιβατηγά ή, για τους λάτρεις της οδοιπορίας, από μονοπάτια κατά μήκος του βουνού. Οι επισκέπτες μπορούν να απολαύσουν την ηρεμία του χωριού καθώς δεν υπάρχουν δρόμοι. Ο μικρός αυτός προορισμός αποτελεί πόλο έλξης χιλιάδων τουριστών κάθε καλοκαίρι.

2.6.2. Ένα Μοναδικό Φαράγγι

Το Φαράγγι της Σαμαριάς έχει κηρυχθεί Εθνικός Δρυμός και είναι από τα γραφικότερα του κόσμου, το μακρύτερο και το βαθύτερο της Ευρώπης, με σπάνια βλάστηση και τοπία. Βρίσκεται κοντά στο ομώνυμο χωριό της επαρχίας Σφακίων. Για να το διασχίσει κάποιος χρειάζεται 5-6 ώρες πεζοπορία. Το ύψος των τοιχωμάτων του φτάνει έως 500 μέτρα και έχει πλάτος 3 έως 30 μέτρα. Το χειμώνα είναι αδιάβατο γιατί το διαρρέει ορμητικός χείμαρρος. Και οι δύο πλευρές του είναι σκεπασμένες με πεύκα και κυπαρίσσια. Όλο το τοπίο είναι μοναδικό στο είδος του για τα Βαλκάνια. Στο φαράγγι αυτό, που ήταν απόρθητο με τα τότε πολεμικά μέσα, κατέφευγαν για λόγους ασφαλείας τα γυναικόπαιδα της περιοχής όσες φορές οι κάτοικοι επαναστατούσαν εναντίον των Τούρκων.

Στη νότια έξοδο του φαραγγιού υπάρχει η Αγία Ρουμέλη. Ο δρόμος από Χανιά προς Σφακιά διασχίζει το νησί από Βορρά στο Νότο, μέσω του χωριού Βρύσσης. Από την έναρξη του χωριού αυτού ένα εντυπωσιακό ταξίδι στην ανατολική πλευρά των Λευκών Ορέων διασχίζουν την ορεινή περιοχή των Σφακίων και τελειώνουν στη Χώρα Σφακίων από το Λιβικό πέλαγος. Από τις Βρύσσης προς τη Χώρα Σφακίων είναι το εύφορο Οροπέδιο του Ασκύφου, που περιβάλλεται από τις υψηλές αιχμές βουνών.

Από το Οροπέδιο του Ασκύφου προς τη Χώρα Σφακίων είναι το εντυπωσιακότερο μέρος της διαδρομής. Ο δρόμος αγκαλιάζει τη δυτική κλίση του θαυμάσιου Φαραγγιού της Ίμπρου, το οποίο έχει μήκος 8 χιλιόμετρα, μικρότερο πλάτος έως 2 μέτρα και βάθος 300 μέτρα.

2.6.3. Το Νησί Γαύδος

Το νησάκι Γαύδος, απέναντι από τα Σφακιά, είναι το νοτιότερο σύνορο της Ελλάδας και της Ευρώπης. Είναι 22 ναυτικά μίλια μακριά από το Λουτρό, στη μέση του Λυβικού πελάγους. Σύμφωνα με τον Καλλίμαχο, είναι το αρχαίο νησί Ογυγία όπου, στην Οδύσσεια του Ομήρου, έζησε η νύμφη Καλυψώ.

Μέχρι πρόσφατα, το 18^ο με 19^ο αιώνα, η Γαύδος άνηκε στα Σφακιά και μέρος του Δήμου Ανόπολη Σφακίων. Το 1925, έγινε μία χωριστή κοινότητα, και παρέμεινε μέρος του Νομού Σφακίων. Κατόπιν, δεδομένου ότι η πλειοψηφία των ντόπιων είχε κινηθεί προς την Παλαιόχωρα, η Γαύδος έγινε μέρος του Νομού Σελίνου. Ένα μέρος του νησιού καλύπτεται με πευκόδεντρα και κέδρους, τα προϊόντων των οποίων είναι γνωστά για τις αφροδισιακές τους ιδιότητες.

Οι παραλίες του νησιού πρόσφατα κέρδισαν το βραβείο 'Χρυσός Αστερίας'.

3. ΠΕΘΥΜΝΟ

3.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Το Ρέθυμνο είναι μία μικρή γραφική πόλη με το Βενετσιάνικο Κάστρο στο ψηλότερο σημείο. Έχει σπουδαίο Δημοτικό Κήπο, Αρχαιολογικό Μουσείο και ζωολογικό κήπο. Σε απόσταση 25 χιλιομέτρων βρίσκεται το Αρκάδι. Από το 17^ο αιώνα ήταν ένα απ' τα πλουσιότερα και ισχυρότερα μοναστήρια. Στην εξέγερση του 1866 στο μοναστήρι είχε την έδρα της η Επαναστατική Επιτροπή με

πρόεδρο τον ηγούμενο Γαβριήλ. Στις 8 Νοεμβρίου 1866 οι Τούρκοι επιτέθησαν και το μοναστήρι έγινε ολοκαύτωμα, ο ηγούμενος Γαβριήλ έπεσε ηρωικά μαχόμενος, με το γιαταγάνι στο χέρι. Τα Ανώγεια, κέντρο εθνικών αγώνων και κατά τη γερμανική κατοχή πυρπολήθηκε για την απαγωγή του Γερμανού στρατηγού Κράιπε.

3.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΡΕΘΥΜΝΟΥ

Η ανθρώπινη παρουσία στο νομό κατά τη Νεολιθική περίοδο (6000-2600 π.Χ.) βεβαιώνεται από τις αρχαιολογικές μαρτυρίες στα σπήλαια του Ιδαίου Άντρου στον Ψηλορείτη, του Γερανίου στα δυτικά της πόλης του Ρεθύμνου και των Ελενών στο Αμάρι. Για τα Μινωικά χρόνια (2600-1100 π.Χ.) τα αρχαιολογικά δεδομένα πληθαίνουν μιας και η ανθρώπινη δραστηριότητα βεβαιώνεται συχνότερα τόσο στα σπήλαια όσο και σε μία σειρά οικιστικών εγκαταστάσεων που καλύπτουν όλη την έκταση του νομού και όλες τις φάσεις της Μινωικής εποχής. Πρωτομινωικών χρόνων (2600-2000 π.Χ.) είναι το σπήλαιο Σεντόνι στα Ζωνιανά Μυλοποτάμου, οι θέσεις στο Χαμαλεύρι Ρεθύμνου, στο Αποδούλου Αμαρίου και στο Πυργί της Ελεύθερνας Μυλοποτάμου. Η ανακτορική εγκατάσταση Μοναστηρακίου Αμαρίου, ο οικισμός στους Πέρα Γαληνούς Μυλοποτάμου, ο οικισμός Σταυρωμένου Ρεθύμνου και τα σπήλαια Μελιδονίου και Πατσού τοποθετούνται στα Μεσομινωικά χρόνια (2000-1600 π.Χ.). Τέλος το νεκροταφείο των Αρμένων, ο οικισμός στη Ζωμινθό Ανωγείων και ο λατρευτικός χώρος στη Φανταξοσπηλιάρα του Πρίνου χρονολογούνται στα Υστερομινωικά χρόνια (1600-1100 π.Χ.). Στα Γεωμετρικά και Δαιδαλικά χρόνια (1100-620 π.Χ.) ακμάζουν σημαντικές πόλεις, όπως η Ελεύθερνα και η Αξός Μυλοποτάμου, ενώ σύγχρονος οικισμός υπήρχε στο Βρύσινα, στο οροπέδιο Ονυθέ. Οι ίδιες περιοχές συνεχίζουν την ανάπτυξή τους και στα Αρχαϊκά χρόνια (620-500 π.Χ.) προσφέροντας έργα υψηλής καλλιτεχνικής αξίας. Στα Κλασσικά (500-330 π.Χ.) και στα Ελληνιστικά χρόνια (330-67 π.Χ.) θα πρέπει να άκμασε η αρχαία Ρίθυμνα, στη θέση του σημερινού Ρεθύμνου, όπως μαρτυρείται από μεταγενέστερες πηγές, ενώ οι άλλες μεγάλες πόλεις του νομού, η Ελεύθερνα, η Αξός, η Λάππα και η Σίβρυτος δε σταματούν να υπάρχουν τόσο κατά τα Ελληνιστικά χρόνια όσο και κατά την Ελληνορωμαϊκή περίοδο (67π.Χ.-323μ.Χ.).

Κατά την πρώτη Βυζαντινή περίοδο (330-824μ.Χ.) με τη μεταφορά της πρωτεύουσας του Ρωμαϊκού κράτους στο Βυζάντιο και την ίδρυσή της Κωνσταντινούπολης το 330 μ.Χ., η Κρήτη περιήλθε στο Ανατολικό ρωμαϊκό κράτος και αποτέλεσε ξεχωριστή επαρχία με διοικητή Βυζαντινό στρατηγό. Από εκεί και στο εξής άρχισε να εξαπλώνεται στο νησί ο χριστιανισμός και τον 8ο αι. μ. Χ η επισκοπή της Κρήτης περιήλθε στο Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Κατά τα παλαιοχριστιανικά και Πρωτοβυζαντινά χρόνια ανεγέρθηκαν στο νησί πολλοί ναοί, αρκετούς από τους οποίους έχει φέρει στο φως η αρχαιολογική έρευνα. Από το 824 μ.Χ. έως το 961 μ.Χ. επικρατεί Αραβοκρατία στο νησί γεγονός που στο Ρέθυμνο επιβεβαιώνεται από ελάχιστες μαρτυρίες ανάμεσα στις οποίες και ορισμένα αραβικά νομίσματα που βρέθηκαν στο χωριό Γιαννούδη.

Στη δεύτερη Βυζαντινή περίοδο (961-1210μ.Χ.) πραγματοποιείται όπως θα δούμε και παρακάτω η πρώτη οχύρωση της πόλης του Ρεθύμνου και από το 1211 ξεκινά η μακρά και πολύ ενδιαφέρουσα περίοδος της Βενετοκρατίας τα σημάδια της οποίας σε όλα τα επίπεδα ανιχνεύονται άριστα στην περιοχή της πόλης του Ρεθύμνου.

3.2.1. Η Αρχαία Ρίθυμνα

Τα νεολιθικά όστρακα που βρέθηκαν από επιφανειακές έρευνες στο βραχώδη λόφο του Παλαιοκάστρου μαρτυρούν την ύπαρξη ζωής στη φάση αυτή. Για την ύπαρξη οικισμού στα υστερομινωικά χρόνια δεν υπάρχει αμφιβολία, όπως απέδειξε η αποκάλυψη λαξευτού, κτερισμένου τάφου της τελευταίας φάσης της υστερομινωικής περιόδου (1350 - 1250 π.Χ.) στην περιοχή Μασταμπάς. Οι πλουσιότερες όμως και σαφέστερες μαρτυρίες για την αρχαία πόλη του Ρεθύμνου, τη Ρίθυμνα, προέρχονται από τις επιγραφές και τα νομίσματα του 4ου και του 3ου αι. π.Χ. τα οποία απεικονίζουν στη μία πλευρά κεφαλή Απόλλωνα ή Αθηνάς και στην άλλη θαλασσινά σύμβολα, όπως δύο δελφίνια ή τρίαινα.

Οι συγγραφείς επίσης του 2ου, του 3ου και του 4ου αι. μ.Χ. παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για τη Ρίθυμνα. Έτσι ο Πλίνιος (1. μ.Χ. αι.) και ο Κλαύδιος Πτολεμαίος (2ος μ.Χ. αι.) την τοποθετούν ανάμεσα στο Πάνορμο και την Γεωργιούπολη, ενώ ο Κλαύδιος Αιλιανός (3ος μ.Χ. αι.) αναφέρει πρώτος την ύπαρξη ναού της Ροκκαίας Αρτέμιδος. Τα λαξεύματα που παρατηρήθηκαν πάνω στο φυσικό βράχο στο λόφο του Παλαιοκάστρου αποτελούν μία απόδειξη της ύπαρξης Ιερού στο λόφο. Επίσης δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κατά την ανέγερση του βενετσιάνικου φρουρίου κάποια από τα κτίσματα και τις κατασκευές που συνέθεταν το Ιερό θα κατεδαφίσθηκαν. Άλλωστε ο χαρακτηρισμός του λόφου από τους Βενετούς ως «Παλαιόκαστρο» δε δηλώνει τίποτε άλλο από το ότι εκεί υπήρχε οχυρός χώρος με κατάλοιπα από το παρελθόν.

Για την ακριβή θέση του οικισμού της αρχαίας Ρίθυμνας τίποτα δεν μπορεί να ειπωθεί με βεβαιότητα. Ωστόσο, κάποιες γραπτές μαρτυρίες Βενετών σε συνδυασμό με αρχαιολογικά ευρήματα που εντοπίστηκαν στην περιοχή της οδού Αρκαδίου και του τελωνείου οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο οικισμός κατά τα ελληνιστικά τουλάχιστον και ρωμαϊκά χρόνια εκτεινόταν στη θέση του σημερινού Ρεθύμνου. Το ίδιο δεν αποκλείεται να συνέβαινε και με τον οικισμό της αρχαίας Ρίθυμνας που το όνομά της διατηρήθηκε ζωντανό μέχρι τις μέρες μας.

3.2.2. Βυζαντινά Χρόνια και Βενετοκρατία

Οι πληροφορίες μας για το Ρέθυμνο τόσο για την Α΄ Βυζαντινή περίοδο (325-824) όσο και κατά τη φάση της Αραβοκρατίας (824-961) είναι ελάχιστες.

Η απελευθέρωση της Κρήτης από το Νικηφόρο Φωκά το 961 και η ένταξή της ξανά στη βυζαντινή αυτοκρατορία σηματοδοτεί την έναρξη της Β΄ Βυζαντινής περιόδου που διήρκεσε μέχρι την άφιξη των Βενετών στον νησί, το 1204. Στη φάση το σύνολο των κατοικιών περιβλήθηκε με τείχη και το *Castrum Rethemi* αποτέλεσε την πρώτη μορφή οχυρωμένου οικισμού, που αργότερα οι Βενετοί ονόμασαν *Castel Vecchio*.

Η περίοδος της Βενετοκρατίας τυπικά ξεκινά το 1204, οπότε με την Δ΄ Σταυροφορία η Κρήτη πέρασε στα χέρια του Βονιφάτιου του Μομφερρατικού που αργότερα την παραχώρησε στους Βενετούς. Το 1206 όμως ο Γενουάτης πειρατής Ερρίκος Πεσκατόρε κατέλαβε το νησί και η Βενετία κατόρθωσε να το πάρει πίσω ουσιαστικά το 1210. Οι Κρητικοί αντέδρασαν στους κατακτητές κι έτσι από 1211 ως το 1367 εκδηλώθηκε σειρά επαναστάσεων. Παρά τις αντιδράσεις οι Βενετοί προέβησαν σε μια σειρά από διοικητικές αλλαγές σύμφωνα με τις οποίες το νησί διαιρέθηκε σε έξι τμήματα και αργότερα, το 14ο αι. σε τέσσερα με πρωτεύουσες τα Χανιά, το Ρέθυμνο, το Χάνδακα και τη Σητεία. Σ' ολόκληρο το νησί ανώτατη εξουσία είχε ο Δούκας (*Duca*) που η έδρα του βρισκόταν στο Χάνδακα. Σε κάθε μία από τις επαρχίες Χανίων, Ρεθύμνου και Σητείας διοικούσε ο Ρέκτορας (*Rettore*) με τη βοήθεια των δύο Συμβούλων (*Consiglieri*).

3.2.3. Η Καταστροφή του 1571 και η Κρητική Επανάσταση

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 η θέση των Βενετών στην Ανατολή άρχισε να κλονίζεται. Στο Ρέθυμνο ήδη από το 1537/38 άρχισε να καταστρώνεται πρόγραμμα οχυρωματικών έργων το οποίο ανατέθηκε στο βερονέζο αρχιτέκτονα *Michele Sanmicheli*. Ανάμεσα στα σχέδια που έκανε ήταν και εκείνο του χερσαίου τείχους της πόλης που θεμελιώθηκε το 1540 και ολοκληρώθηκε το 1570.

Ο Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσσα λεηλάτησε τον Αποκόρωνα, τα περίχωρα των Χανίων, το Ρέθυμνο και τη Σητεία.

Η επιδρομή του Ουλούτζ-Αλή στις 7 Ιουλίου 1571 ήταν καταστροφική. Οι Τούρκοι βρήκαν έρημη της πόλη, τη λεηλάτησαν και την τύλιξαν στις φλόγες. Τα περισσότερα σπίτια κάηκαν, τα τείχη του *Castel Vecchio* και το χερσαίο τείχος που μόλις είχε ολοκληρωθεί αφανίστηκαν. Όλα αυτά στάθηκαν η αιτία για να παρθεί η απόφαση της κατασκευής φρουρίου πάνω στο λόφο του Παλαιοκάστρου μέσα στο οποίο σχεδίαζαν να χτίσουν και τα σπίτια της πόλης. Πράγματι το 1573, όταν ρέκτορας ήταν ο *Alvise Lando*, έγινε η θεμελίωση του κάστρου. Τα αρχικά σχέδια έκανε ο αρχιτέκτονας *Sforza Pallavicini* και την επίβλεψη ανέλαβε ο μηχανικός *Gian Paolo Ferrari*.

Μετά την ολοκλήρωση της Φορτέτζας διαπιστώθηκε ότι ο χώρος ήταν πολύ περιορισμένος για να μπορέσει να περιλάβει όλες τις κατοικίες, οπότε αποφασίστηκε ότι ο χώρος του κάστρου θα φιλοξενούσε τη βενετική διοίκηση, τη λατινική επισκοπή και τις στρατιωτικές αρχές και θα χρησίμευε ως καταφύγιο για τους κατοίκους σε περίπτωση εκτάκτου ανάγκης. Μετά την ανέγερση του φρουρίου της Φορτέτζας και το πέρασμα των χρόνων οι βενετοί είχαν πια εδραιώσει τη θέση τους στο νησί. Έτσι το τρίτο τέταρτο του 16^{ου} αι., ο χαρακτήρας της πόλης άρχισε να γίνεται αναγεννησιακός σύμφωνα με τα βενετσιάνικα πρότυπα. Στη φάση αυτή εντάσσεται η ανέγερση πολυτελών δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων και η πόλη αποκτά, όπως και η Βενετία, κεντρική πλατεία (piazzza), Λέσχη Ευγενών (Loggia), κρήνες όπως η Rimondi, μεγάλο ηλιακό ρολόι, κεντρική οδό και μικρές παρακαμπτήριες που οδηγούσαν στους ναούς, τα μοναστήρια, τα αρχοντικά και τις απλές κατοικίες. Τα περισσότερα από τα λαμπρά αυτά οικοδομήματα με τα ποικίλα θυρώματα, άλλοτε απλά και άλλοτε εξαιρετικά μνημειακά στέκουν ακόμα και σήμερα μάρτυρες της λαμπρής αυτής φάσης της ρεθεμνιώτικης ιστορίας. Μέσα σ' αυτό το αναγεννησιακό περιβάλλον στο οποίο οπωσδήποτε υπερτερούσε το ελληνικό στοιχείο προέκυψε η σύζευξη των δύο πολιτισμών με σημαντικές επιδράσεις στον πνευματικό και καλλιτεχνικό χώρο. Λόγιοι, όπως ο Μάρκος Μουσούρος, ο Ζαχαρίας Καλλιέργης και οι αδερφοί Βεργίκιοι διέπρεψαν στην Ευρώπη, ενώ ο Γ. Χορτάτζης, ο Τρώιλος και ο ποιητής του Κρητικού Πολέμου Μαρίνος Τζάνε Μπουνιαλής διακρίθηκαν για τις λογοτεχνικές τους ικανότητες και συνέβαλαν στην άνθιση της κρητικής λογοτεχνίας. Αλλά και η αναγέννηση στη ζωγραφική, εκφράστηκε από καλλιτέχνες όπως ο Εμμανουήλ Λαμπάρδος και Εμμανουήλ Μπουνιαλής που αποτέλεσαν άξιους εκπροσώπους της λεγόμενης Κρητικής Σχολής.

3.2.4. Η Πολιορκία του Ρεθύμνου

Το 1645 αποβιβάστηκαν τα πρώτα τουρκικά στρατεύματα στα Χανιά και αμέσως άρχισε η πολιορκία της πόλης που μετά από δύο μήνες παραδόθηκε. Ο μεγάλος Βενετοτουρκικός πόλεμος του 17^{ου} αιώνα είχε ξεκινήσει. Στις 29 Σεπτεμβρη 1646 τα στρατεύματα του Χουσεΐν Πασά έφθασαν μπροστά στα τείχη της πόλης του Ρεθύμνου που ήδη είχε αποδυναμωθεί εξαιτίας των τακτικών επιδρομών που έκαναν από πριν οι εγκατεστημένοι πλέον στην περιοχή των Χανίων Τούρκοι.

Οι πολίτες και οι άμαχοι συγκεντρώθηκαν μέσα στο φρούριο όπου η κατάσταση ήταν δραματική λόγω του λοιμού, των τραυματιών και της έλλειψης τροφίμων και κυρίως πυρομαχικών. Όταν ο διοικητής συνειδητοποίησε την αδυναμία για περαιτέρω άμυνα σήκωσε λευκή σημαία και διαπραγματεύτηκε, ευτυχώς με ευνοϊκούς όρους, την παράδοση του Ρεθύμνου: όσοι κάτοικοι επιθυμούσαν μεταφέρθηκαν στο Χάνδακα ενώ όσοι έμειναν έγιναν φόρου υποτελείς στο Σουλτάνο. Η Φορτέτζα του Ρεθύμνου παραδόθηκε στους Τούρκους στις 13 Νοεμβρίου 1646.

3.2.5. Από την Τουρκοκρατία στην Αυτονομία του

Η επικράτηση των Τούρκων στο Ρέθυμνο (1669-1898), όπως και σε ολόκληρη την Κρήτη, έφερε σημαντικές αλλαγές τόσο στον διοικητικό, οικονομικό και πληθυσμιακό τομέα αλλά κυρίως στον πνευματικό και στον καθημερινό τρόπο ζωής. Η Κρήτη που αποτελούσε πλέον μία μεγάλη περιφέρεια χωρίστηκε αρχικά σε τρία διαμερίσματα : του Χάνδακα, του Ρεθύμνου και των Χανίων και αργότερα και του Λασιθίου, καθένα από τα οποία διοικείτο από έναν πασά. Η εικόνα της πόλης άλλαξε ριζικά.

Οι κατακτητές εγκαταστάθηκαν στα βενετσιάνικα αρχοντικά, τα εμπλούτισαν με τα δικά τους αρχιτεκτονικά στοιχεία και τόνισαν ακόμα περισσότερο την παρουσία τους με τους με τα τζαμιά και τους μιναρέδες που ύψωσαν. Στα αλλοτινά στενάκια του βενετσιάνικου ιστού της πόλης του Ρεθύμνου ξεπρόβαλαν τώρα τα «σαχνισιά», τα κιάσκια που πρόσθεσαν στις προσόψεις των σπιτιών δίνοντας στην πόλη το δικό τους χαρακτήρα, αυτόν της μουσουλμανικής πόλης. Πολλές από τις εκκλησίες καταστράφηκαν και άλλες μετατράπηκαν σε τζαμιά. Ο πνευματικός μαρασμός που ακολούθησε ήταν αναμενόμενος. Η άνθιση των γραμμάτων και των τεχνών της «Κρητικής αναγέννησης» ήταν πια παρελθόν. Οι σφαγές και οι λεηλασίες κατά των χριστιανών και των περιουσιών τους οδήγησαν τους Κρητικούς σε μια σειρά από εξεγέρσεις και επαναστάσεις ανάμεσα στις οποίες και αυτή του 1821 που έγινε στο πλαίσιο του συνολικού ξεσηκωμού των Ελλήνων κατά των Τούρκων κατακτητών.

Ούτε όμως με την επανάσταση του 1821 η Κρήτη δεν κατάφερε να κερδίσει την ελευθερία της και η παραχώρησή της στον Αιγύπτιο Αντιβασιλιά Μεχμέτ Αλή (1830-1841) δεν αποτέλεσε παρά μια μικρή ανακούφιση για το χριστιανικό πληθυσμό του νησιού που εξακολούθησε να μάχεται για την ελευθερία του. Όσο περνούσαν τα χρόνια οι συνεχείς αγώνες έφεραν κάποια αποτελέσματα και οι χριστιανοί όλο και κατακτούσαν κάποια προνόμια σχετικά με την ανεξιθρησκία και την απόκτηση περιουσίας. Τίποτα όμως δεν ικανοποιούσε τους Κρητικούς που αυτό που αποζητούσαν ήταν η πλήρης απελευθέρωσή τους και η ένωσή τους με την υπόλοιπη Ελλάδα. Ο κορυφαίος αγώνας δόθηκε με την Μεγάλη Κρητική Επανάσταση που κράτησε από το 1866 έως το 1869 με σημαντικότερο γεγονός το Ολοκαύτωμα του Αρκαδίου. Ακόμα και μετά το συγκλονιστικό αυτό γεγονός και το ύψιστο αγώνα για ελευθερία η Κρήτη εξακολουθούσε να παραμένει κάτω από την Τούρκικη κυριαρχία με τις ίδιες συνθήκες γεγονός που οδήγησε σε νέα επανάσταση, αυτήν του 1878 με την οποία εξασφαλίστηκαν αρκετά θρησκευτικά και πολιτικά προνόμια με κυριότερο το ότι μπορούσε ο Γενικός Διοικητής Κρήτης να είναι Κρητικός. Αντί όμως τα πράγματα να πηγαίνουν όλο και στο καλύτερο, από το 1890 έως το 1895 οι Τούρκοι σκλήρυναν ακόμα περισσότερο τη στάση τους απέναντι στους ντόπιους και με τη συμπεριφορά τους οδήγησαν στην επανάσταση του 1897 με την οποία κατοχυρώθηκε η Αυτονομία της Κρήτης.

3.2.6. Αυτονομία – Ένωση – Μικρασιατικός Πόλεμος

Το 1897 ήταν η τελευταία χρονιά τουρκικής κατοχής της Κρήτης. Το 1898 εγκαταστάθηκαν Ρώσοι στρατιώτες στο νησί και στις 9 Δεκεμβρίου ο πρίγκιπας Γεώργιος ήρθε στα Χανιά ως ύπατος Αρμοστής. Την ίδια χρονιά ξεκίνησε η οργάνωση της Κρήτης ως αυτόνομης πολιτείας με δικό της Σύνταγμα και δική της Κυβέρνηση. Η περίοδος της αυτονομίας ήταν δημιουργική για όλους τους τομείς τόσο της οικονομικής όσο και της πνευματικής ζωής του Ρεθύμνου. Έγιναν πολλά έργα υποδομής, πολυτελή ιδιωτικά και δημόσια κτήρια, ενώ σημειώθηκε μια σημαντική πνευματική δράση όπως αποδεικνύει η ύπαρξη κινηματογράφου και θεατρικών χώρων. Η πορεία αυτή συνεχίστηκε δημιουργικά ως την 1η Δεκεμβρίου 1913 οπότε και έγινε η ένωση της Κρήτης με την υπόλοιπη Ελλάδα. Και ενώ όλα πήγαιναν καλά, η ένωση και τα προβλήματα που αντιμετώπιζε τότε η Ελλάδα αντέστρεψαν τη δημιουργική ανάπτυξη του Ρεθύμνου και ολόκληρης της Κρήτης. Η κατάσταση θα ανακάμψει ξανά μόνο μετά το 1924 όταν, μετά το Μικρασιατικό Πόλεμο, έφυγαν και οι τελευταίοι Τουρκοκρητικοί και ήλθαν στη θέση τους οι πρόσφυγες φέρνοντας μαζί τον πολιτισμό και το δημιουργικό τους πνεύμα που έμελλε να εμπλουτίσει και να ωθήσει το Ρέθυμνο σε μια νέα οικονομική και πνευματική άνθιση.

Ο δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος θα αποτελέσει ίσως την κυριότερη αιτία οπισθοδρόμησης και μααρασμού σε όλα τα επίπεδα. Η πτώση των Γερμανών αλεξιπτωτιστών και ο βομβαρδισμός του Ρεθύμνου το Μάιο του 1941 ήταν η αρχή για μια σειρά από πολύνεκρες μάχες όπου ο άμαχος πληθυσμός μέσα σε μια έξαρση γενναιότητας και πατριωτισμού έδωσε ένα καλό μάθημα στους κατακτητές. Παρόλα αυτά οι Γερμανοί κατάφεραν να υπερισχύσουν και να εγκατασταθούν στο Ρέθυμνο ασκώντας έλεγχο στη ζωή, τη διοίκηση και την οικονομία του τόπου.

Οι αφόρητες συνθήκες ζωής και η καταπίεση του κατακτητή από το 1941 έως το 1944 οδήγησαν στην ανάπτυξη και στο Ρέθυμνο ισχυρού αντιστασιακού μετώπου που έδρασε ενεργά σε πολλά σημεία του νομού. Τη λήξη της Γερμανικής κατοχής ακολούθησε περίοδος φτώχειας και αθλιότητας που διήρκεσε μέχρι τη δεκαετία του 1960, τότε που με το πρώτο φως του ηλεκτρισμού άρχισε να ανάβει και η ελπίδα για καλύτερες μέρες. Από το 1960 μέχρι σήμερα το Ρέθυμνο βρίσκεται σε μία συνεχή τροχιά ανάπτυξης γεγονός στο οποίο συνέβαλε τα μέγιστα και η τουριστική ανάπτυξη που άρχισε να γίνεται εμφανής από το τέλος τις δεκαετίας του 1960 και κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του 1970.

3.3. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ

Σε ολόκληρη την έκταση του Νομού Ρεθύμνης έχουν εντοπιστεί αρχαιολογικά κατάλοιπα που χρονολογούνται από την εποχή του λίθου έως και τα Ρωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά χρόνια. Τα δείγματα αυτά υποδηλώνουν μία γεωγραφική περιοχή που όχι μόνο υπήρχε αλλά και άνθιζε χωρίς διακοπή στο πέρασμα του χρόνου αφήνοντας ισχυρές ενδείξεις οικονομικής και πνευματικής ακμής. Μινωικές, γεωμετρικές και αρχαϊκές θέσεις και νεκροταφεία, Ρωμαϊκές πόλεις και ελληνοιστικά κατάλοιπα έχουν αποκαλυφθεί σε όλη την έκταση του νομού, με μια ιδιαίτερη συγκέντρωση θα λέγαμε γύρω από τον Ψηλορείτη, το Ιερό βουνό που όχι μόνο φιλοξένησε το νεογέννητο Δία αλλά και ταυτόχρονα τον προστάτευσε από τη μανία του πατέρα του Κρόνου. Ο αριθμός των εντοπισμένων αρχαιολογικών θέσεων φτάνει τους 350 από τους οποίους φυσικά δεν είναι πολλοί επισκέψιμοι.

3.3.1. Ιδαίον Άντρον

Στο οροπέδιο της Νίδας, σε υψόμετρο 1538 μέτρα βρίσκεται η «Σπηλιάρα της Βοσκοπούλας», το σπήλαιο που κατά τη μυθολογία μεγάλωσε, ή και γεννήθηκε, ο πατέρας των Θεών, ο Δίας. Για την ακρίβεια η Ρέα έκρυψε στο σπήλαιο αυτό το νεογέννητο μωρό της για να το γλιτώσει από τη μανία του Κρόνου να καταβροχθίζει τα παιδιά του, επειδή φοβόταν ότι κάποιος από αυτά θα του έπαιρνε την εξουσία. Κρυμμένος στη σπηλιά ο Δίας μεγάλωνε με το γάλα της κασίκας Αμάλθειας ενώ όταν έκλαιγε οι Κουρήτες κάλυπταν τις φωνές του χτυπώντας δυνατά τις χάλκινες ασπίδες τους. Συνδεδεμένο λοιπόν το Ιδαίον Άντρον με το μύθο αυτό απέκτησε μεγάλη φήμη κατά την αρχαιότητα και αποτέλεσε λατρευτικό κέντρο με διαχρονική αξία από τα Μινωικά χρόνια έως και τα ύστερα Ρωμαϊκά. Η ιερότητα του σπηλαίου αποδείχθηκε από τις ανασκαφικές έρευνες που ξεκίνησαν το 1885 από τον Ιταλό αρχαιολόγο Federico Halbherr και συνεχίστηκαν από το 1983 και έπειτα από τους αρχαιολόγους Γιάννη και Έφη Σακελλαράκη.

3.3.2. Μονή Αρκαδίου

Στις βορειοδυτικές υπώρειες του Ψηλορείτη, σε υψόμετρο σχεδόν 500 μέτρων και σε απόσταση περίπου 23 χιλιομέτρων από την πόλη του Ρεθύμνου, βρίσκεται η Ιερά Μονή Αρκαδίου. Σύμφωνα με την παράδοση την Ιερά Μονή Αρκαδίου θεμελίωσε ο Αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ηράκλειου ενώ η ανοικοδόμησή της έγινε από τον αυτοκράτορα Αρκάδιο τον 5^ο μ.Χ. αιώνα από τον οποίο πήρε το όνομά του το μοναστήρι. Σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες ο δίκλιτος ναός στο κέντρο της μονής ανεγέρθη το 1587 και αφιερώθηκε στον Άγιο Κωνσταντίνο και τη Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Ο ναός αυτός δεν ήταν ο πρώτος αλλά αποτελεί ανακαίνιση ενός προηγούμενου που σύμφωνα με επιγραφή χτίστηκε τον 14^ο αιώνα. Το γεγονός που χωρίς αμφιβολία έγινε η αιτία να καθιερωθεί η Μονή Αρκαδίου ως ιστορικό σύμβολο εθελουσίας και ελευθερίας, ήταν η επανάσταση του 1866-1869 μ.Χ. και πιο

συγκεκριμένα η εθελουσία των πολιορκημένων που προτίμησαν να πεθάνουν παρά να παραδοθούν στους Τούρκους. Το γενναίο χέρι του Κωστή Γιαμπουδάκη από το χωριό Άδελε δεν δίστασε να βάλει φωτιά στην πυριτιδαποθήκη όπου ήταν συγκεντρωμένοι οι πολιορκημένοι και να ανατινάξει ολόκληρο το Μοναστήρι μετατρέποντας το σε αιώνιο σύμβολο ανδρείας και ελευθερίας. Το Ιερό λάβαρο της επανάστασης καθώς και άλλα κειμήλια της Μονής, όπως εκκλησιαστικά σκεύη, χρυσοκέντητα άμφια και όπλα φυλάσσονται στο μουσείο του μοναστηριού.

3.3.3. Μονή Πρέβελη

Η Μονή Πρέβελη, που βρίσκεται σε απόσταση 37 χιλιομέτρων από το Ρέθυμνο περιλαμβάνει δύο μοναστήρια που απέχουν μεταξύ τους 3 χιλιόμετρα: την «Κάτω Μονή» που είναι εγκαταλελειμμένη και το «Πίσω Μοναστήρι» που λειτουργεί και είναι επισκέψιμο. Σύμφωνα με την παράδοση το όνομα του μοναστηριού που καθιερώθηκε μετά τον 17^ο αιώνα προέρχεται είτε από κάποιον κάτοικο του χωριού Πρεβελιανά Ηρακλείου, που μετά από φόνο που διέπραξε κατέφυγε σε αυτή την περιοχή, είτε θα πρέπει να ήταν το όνομα κάποιου ανακαινιστή της Μονής.

Στον κεντρικό περίβολο του Μοναστηριού δεσπόζει ο δίκλιτος ναός του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου και του Ευαγγελισμού. Δυτικά και Νότια αυτού αναπτύσσονται τα κελιά και το Ηγουμενείο. Ο ναός είναι σύγχρονος και χτίστηκε πάνω σε παλαιότερο βυζαντινό ναό. Σε χαμηλότερο επίπεδο βρίσκεται η κρήνη με χρονολογία 1701 στην επιγραφή της, και το Μουσείο της Μονής που περιλαμβάνει άμφια, εκκλησιαστικά αντικείμενα και εικόνες.

3.3.4. Ελεύθερνα

Οι ανασκαφές στην περιοχή της Ελεύθερνας ξεκίνησαν πριν 16 χρόνια, το 1985, όταν ο τομέας Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Κρήτης αποφάσισε να ερευνήσει και να φέρει στο φως τη γνωστή από τις φιλολογικές μαρτυρίες αρχαία πόλη. Μικρής έκτασης έρευνα είχε πραγματοποιηθεί στην περιοχή και το 1929 από τη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή υπό τη διεύθυνση του Η. Payne. Τα κατάλοιπα έχουν αποκαλυφθεί στην ευρύτερη περιοχή των δύο σύγχρονων γειτονικών χωριών Ελεύθερνα και Αρχαία Ελεύθερνα που βρίσκονται στους βόρειους πρόποδες του Ψηλορείτη και σε απόσταση 24 και 29 χιλιομέτρων αντίστοιχα από την πόλη του Ρεθύμνου. Πιο συγκεκριμένα, τα σημαντικότερα ευρήματα έχουν

εντοπιστεί σε τρεις θέσεις ενός λόφου «τοποθετημένου» ανάμεσα σε δύο συγκλίνοντες χείμαρρους: στη θέση Ορθή Πέτρα στη δυτική πλευρά του λόφου, στη θέση Πυργί στο κέντρο του λόφου και στη θέση Κατσιβέλος στην ανατολική πλευρά του λόφου. Σημαντικά είναι επίσης τα ευρήματα που έχουν αποκαλυφθεί στην περιοχή Νησί,

κοντά στο σύγχρονο χωριό «Ελεύθερνα» και που περιλαμβάνουν κυρίως

υπολείμματα οικισμού της ελληνιστικής περιόδου. Στη θέση Ορθή Πέτρα η ανασκαφική ομάδα με επικεφαλής τον αρχαιολόγο, καθηγητή κ. Ν. Σταμπολίδη έχει φέρει στο φως νεκρόπολη των Γεωμετρικών και Αρχαϊκών χρόνων καθώς και ελληνιστικά και ρωμαϊκά κτίρια και δρόμους που οικοδομήθηκαν πάνω στα προγενέστερα. Στη θέση Πυργί στην κορυφή του λόφου, όπου και τοποθετείται ο κεντρικός οικιστικός πυρήνας της πόλης, ο αρχαιολόγος, καθηγητής κ. Αθ. Καλπαξής έχει αποκαλύψει τμήματα κτιρίων των Ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων, ενώ στα ανατολικά του λόφου, στην περιοχή του σημερινού χωριού «Αρχαία Ελεύθερνα» ο Αρχαιολόγος καθηγητής κ. Π. Θέμελης έχει ανασκάψει μέρος του οικισμού σε όλες τις χρονολογικές του φάσεις από τα Προϊστορικά έως και τα παλαιοχριστιανικά χρόνια.

3.4. ΜΟΥΣΕΙΑ

- Αρχαιολογικό μουσείο
- Αρχαιολογικό και Πολιτισμικό μουσείο.

4. ΗΡΑΚΛΕΙΟ

4.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Το Ηράκλειο, η αρχοντική πολιτεία της Κρήτης με την πλούσια ιστορική παράδοση συγκεντρώνει το μεγάλο ενδιαφέρον ξένων και ντόπιων τουριστών. Είναι πόλη σύγχρονη με πολλές ανέσεις. Για όσους θέλουν να γνωρίσουν σε βάθος την πόλη του Ηρακλείου ένας μόνο περίπατος δεν αρκεί. Χρειάζεται κάποιος χρόνος ώστε να δούμε και να θαυμάσουμε τα αξιοθέατα. Η Λότζια είναι από τα λαμπρότερα μνημεία της Βενετοκρατίας στην Κρήτη. Ήταν λέσχη για τις συγκεντρώσεις και την αναψυχή των ευγενών. Επίσης θαυμαστό έργο είναι η Κρήνη Μοζορίνη. Οι σιωπηλές παραστάσεις των λιονταριών, που από το στόμα τους έτρεχε άφθονο νερό, δίνουν το μέτρο της εποχής. Παράλληλα το φρούριο Κούλες θεωρείται από τα επιβλητικότερα Βενετσιάνικα μνημεία της Κρήτης. Όπως και το λιμάνι με το ιστορικό φρούριο, τις τάπιες και την απέραντη θέα. Πέντε χιλιόμετρα από το Ηράκλειο βρίσκεται η πανάρχαια πόλη της μινωικής εποχής, η Κνωσός. Άλλη ιστορικής σημασίας πόλη είναι η Φαιστός, με μουσείο, τουριστικό περίπτερο και τα αναστηλωμένα ανάκτορα. Η Φαιστός καταγράφηκε γύρω στο 1500 π.Χ.. Από τα μεγαλύτερα αξιοθέατα της Κρήτης είναι τα Μάταλα.

4.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4.2.1. Αρχαϊκή – Κλασσική – Ελληνιστική Περίοδος

Κατά την αρχαιότητα το κύριο αστικό κέντρο ήταν αναμφισβήτητα η Κνωσός. Ωστόσο, όμως θα υπήρχε οικισμός, βόρεια της Κνωσού, κοντά στη σημερινή πόλη, σε ύψωμα και σε κάποια απόσταση από τη θάλασσα με το όνομα Ηράκλειο. Αρχαιολογικά λείψανα της αρχαϊκής, κλασσικής και ελληνιστικής περιόδου έρχονται στο φως κατά καιρούς από διάφορα σημεία της παλιάς πόλης, (περιοχή των οδών Δαιδάλου, Ιδομενέως, Μεραμβέλλου, Ξανθουδίδου, Δ. Μπιοφώρ και Επιμενίδου) μετά από ανασκαφικές έρευνες και εσκαφές που γίνονται για τον έλεγχο των θεμελίων νεοαναγειρόμενων οικοδομών με την επίβλεψη της αρμόδιας Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

4.2.2. Ρωμαϊκή Περίοδος

Για την Ρωμαϊκή περίοδο οι πληροφορίες για την πόλη πληθαίνουν. Ο Στράβων (παρόλο που δεν είχε επισκεφτεί την Κρήτη) αναφέρει στα Γεωγραφικά του ότι το Ηράκλειο ήταν το επίνειο της Κνωσού. Πολλά και αξιόλογα ευρήματα (κινητά και μη) της περιόδου προέρχονται κυρίως από τάφους, αλλά και από κτιριακά σύνολα, από τα οποία τα πιο χαρακτηριστικά είναι αυτό που βρέθηκε κατά την ανασκαφή του οικοπέδου του Μουσείου που διατηρεί έξι ψηφιδωτά δάπεδα σε πολύ καλή κατάσταση.

4.2.3. Α΄ Βυζαντινή Περίοδος (330-824 μ.Χ.)

Κατά την πρώτη Βυζαντινή περίοδο (330-824 μ.Χ.), οπότε η Κρήτη αποτελεί «θέμα» της Βυζαντινής αυτοκρατορίας με διοικητικό, στρατιωτικό και

θρησκευτικό κέντρο τη Γόρτυνα, ο οικισμός συναντάται με το όνομα Κάστρο. Δυστυχώς εξαιτίας της έλλειψης ειδήσεων σχετικά με την περίοδο αυτή, αλλά και αξιόλογων αρχαιολογικών ευρημάτων είναι δύσκολο να ανασυνθέσει κανείς την εικόνα που θα είχε η πόλη. Τα χρόνια αυτά ολόκληρο το νησί δοκιμάζεται από πειρατικές επιδρομές καθώς και από φυσικές καταστροφές (σεισμούς) που έχουν ως αποτέλεσμα την παρακμή ακόμη και την εξαφάνιση των πόλεων ως αστικών κέντρων.

4.2.4. Αραβική Κατάκτηση

Το 824 μ.Χ. το Κάστρο, μετά από Αραβικές επιδρομές και την αποβίβαση Αράβων στην Κρήτη γύρω στα 822-823 μ.Χ. που είχαν ως στόχο τη σταδιακή κατάληψη του νησιού, πέφτει στα χέρια των κατακτητών του. Σε αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι το Βυζαντινό κράτος βρισκόταν σε συνεχείς έριδες και εσωτερικές αναταραχές. Η πόλη τώρα ονομάζεται Φρούριο της Τάφρου, και αυτό γιατί οι Άραβες με την εγκατάστασή τους, προκειμένου να προστατευθούν, έχτισαν τείχος από ωμές πλίνθους, ενώ γύρω από αυτό άνοιξαν βαθιά τάφρο. Από την ονομασία αυτή προήλθαν και οι μεταγενέστερες Χάνδακας της δεύτερης Βυζαντινής περιόδου και Candia της περιόδου της Ενετοκρατίας. Ο Χάνδακας, που γίνεται τώρα πρωτεύουσα του νησιού και εγκαταλείπεται έτσι η Γόρτυνα, κατελάμβανε την έκταση από την οδό Δαιδάλου, Χάνδακος, θαλάσσιο μέτωπο, Επιμενίδου, τμήμα πλατείας Ελευθερίας. Οι Άραβες ανέπτυξαν έναν δικό τους πολιτισμό στην Κρήτη, όμοιο με εκείνον των σύγχρονών τους. Είχαν δικό τους νομισματοκοπείο, αναπτυγμένη μεταλλοτεχνία και κεραμική, και καλοκτισμένα κτίρια. Πολλά στοιχεία για την αρχιτεκτονική και για τον τρόπο ζωής τους προέκυψαν κατά τις ανασκαφικές έρευνες που διεξήχθησαν στην παλιά Καστέλλα, ανατολικά του Ναού του Αγίου Πέτρου και Παύλου.

4.2.5. Β΄ Βυζαντινή Περίοδος - Επανάκτηση της Κρήτης από τους Βυζαντινούς

Οι Βυζαντινοί επανειλημμένα προσπάθησαν να ανακτήσουν την Κρήτη, δίχως, όμως, επιτυχία. Το 826 μ.Χ. επιχειρείται, δυστυχώς με αποτυχία, η εκστρατεία του Βυζαντινού στρατηγού Καρτερού. Η περιοχή της μάχης και της συντριβής του βυζαντινού στρατού από τους Άραβες, λίγα μόνο χιλιόμετρα ανατολικά του Ηρακλείου, διασώζει ακόμη και σήμερα το όνομα του ηρωικού στρατηγού (Καρτερός).

Νικηφόρος Φωκάς

Το 960 μ.Χ. εκστρατεύει εναντίον των Αράβων ο αρχιστράτηγος του Βυζαντίου και μετέπειτα Βυζαντινός αυτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς. Με ικανό στράτευμα και πλήρη εξοπλισμό κατορθώνει να ελευθερώσει ολόκληρη την Κρήτη και να περιορίσει τους Άραβες μέσα στον καλά οχυρωμένο Χάνδακα. Μετά από πολιορκία μηνών, την άνοιξη το 961 μ.Χ., έγινε η γενική έφοδος από μέρους των Βυζαντινών και του μισθοφορικού στρατού τους, η οποία κατέληξε στην επιτυχή ανακατάληψη της πόλης. Πολλοί Άραβες έχασαν την ζωή τους ή αιχμαλωτίστηκαν κατά την μάχη που δόθηκε μέσα στην πόλη, πέφτοντας θύματα της αγριότητας των στρατιωτών, παρά τις αντίθετες οδηγίες του Νικηφόρου Φωκά. Ο ίδιος πήρε τον εμίρη και την οικογένειά του

στην Κωνσταντινούπολη, όπου και τιμήθηκαν από τους Βυζαντινούς. Ο γιος μάλιστα του εμίρη ασπάστηκε το Χριστιανισμό και υπηρέτησε τον αυτοκράτορα. Ο Νικηφόρος Φωκάς φεύγοντας από τον Χάνδακα πήρε μαζί του μεγάλο αριθμό πολύτιμων λαφύρων, που είχαν συγκεντρώσει στη πόλη οι Άραβες. Ο ίδιος επιδιώκοντας να δημιουργήσει μια νέα περιοχή, περισσότερο ασφαλή για τους κατοίκους της, αφού ο Χάνδακας είχε σχεδόν ισοπεδωθεί, και ο οχυρωματικός περίβολος είχε σε μεγάλο του τμήμα καταστραφεί, έχτισε ένα νέο φρούριο, λίγα χιλιόμετρα νοτιότερα (κοντά στο Κανλί Καστέλι). Οι νέοι, όμως, άποικοι δεν θέλησαν να φύγουν από τον ερειπωμένο και κατεστραμμένο Χάνδακα, αφού, πέρα των άλλων, και ως τοποθεσία θα εξυπηρετούσε περισσότερο τις ανάγκες τους.

4.2.6. Ανοικοδόμηση της Πόλης – Μεγάλο Κάστρο

Μια δεύτερη Βυζαντινή περίοδος αρχίζει που θα διαρκέσει ως τα 1204. Στο Χάνδακα που συναντάται και με την ονομασία Κάστρο εγκαθίστανται οι νέοι άποικοι που κατάγονται από επιφανείς οικογένειες της Βυζαντινής αυτοκρατορίας μαζί με του ανώτατους άρχοντες, στρατιωτικούς και πολιτικούς διοικητές. Η πόλη ανοικοδομείται σχεδόν εξ αρχής, δημόσια και ιδιωτικά οικοδομήματα κτίζονται ενώ επισκευάζεται και συμπληρώνεται το τείχος και οργανώνεται το λιμάνι. Το διοικητικό κέντρο που θα βρισκόταν στην περιοχή όπου αργότερα χτίστηκε από τους Βενετούς η Λότζια, ο Άγιος Μάρκος και το Δουκικό Ανάκτορο. Αναφορικά δε με την Βυζαντινή οχύρωση, θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι σε πολλά σημεία της εδράστηκε πάνω στην προϋπάρχουσα Αραβική λίθινη βάση, τμήματα της οποίας ήρθαν στο φως μετά από εκσκαφές σε οικόπεδα κατά μήκος της οδού Δαιδάλου για ανέγερση νέων οικοδομών. Χαρακτηριστικό στοιχείο του οχυρωματικού περιβάλλοντος αποτελούσαν οι πύργοι και τα ενδιάμεσα ευθύγραμμα τμήματα. Η πόλη κατά την περίοδο αυτή με το φρούριο και το λιμάνι της από όπου διεξαγόταν το εμπόριο με τις εκτός Κρήτης αγορές, είναι η σημαντικότερη σε ολόκληρο το νησί, με ιδιαίτερα ανεπτυγμένη οικονομία και εύλογα αναφέρεται ως Μεγάλο Κάστρο, ονομασία που απηχεί ακόμη και σήμερα από τους παλαιότερους Ηρακλειώτες. Πλήθος κινητών ευρημάτων (νομίσματα, εκπληκτικά δείγματα κεραμικής) έχει έρθει στο φως από ανασκαφές σε διάφορες περιοχές της πόλης, ενώ συγχρόνως έχουν αποκαλυφθεί διάφορα κτιριακά συγκροτήματα, δύο μεγάλα δημόσια λουτρά, κτισμένα με ιδιαίτερη επιμέλεια (στην οδό Κορωναίου και στην οδό Χορτασών), δεξαμενές και τάφροι. Η πόλη σταδιακά αρχίζει να επεκτείνεται και έξω από τα τείχη, προς τα νότια, δημιουργώντας διάφορα προάστια.

4.2.7. Βενετοκρατία

Στα 1204, έτος της άλωσης της Κωνσταντινούπολης και ουσιαστικά της κατάλυσης της βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Σταυροφόρους, το

Μεγάλο Κάστρο, όπως και ολόκληρο το νησί περνά, μετά από σχετικές συμφωνίες, στα χέρια των Βενετών. Αυτή όντας απασχολημένοι την ίδια περίοδο με την κατάληψη άλλων περιοχών δε έδωσαν την πρέπουσα σημασία με αποτέλεσμα η Κρήτη να πέσει στα χέρια του Γενουάτη πειρατή Ερρίκου Pescatore. Λόγω της εξαιρετικής γεωγραφικής θέσης και σπουδαιότητάς της νήσου, οι Βενετοί δεν θέλησαν να χάσουν αυτήν την κτήση και έτσι, μετά από πολλές περιπέτειες, θα γίνουν ξανά κυρίαρχοι στα 1211, κυριαρχία που θα κρατήσει μέχρι το 1669. Η Κρήτη αποτέλεσε μια ενιαία διοικητική περιφέρεια με το όνομα «Βασίλειο της Κρήτης» (Regno di Candia). Για τα πρώτα περίπου 150 χρόνια θα υπάρχουν πολλές επαναστάσεις από μέρους των Κρητικών, γεγονός που δείχνει ότι δεν υπέκυψαν αδιαμαρτύρητα στην Βενετική κυριαρχία και υποδούλωση. Μετά το 1367 η Κρήτη αρχίζει να ζει μια μάλλον ειρηνική περίοδο

4.2.8. Το Κάστρο Candia

Το Κάστρο που τώρα ονομάζεται από τους Βενετούς Candia θα γίνει η πρωτεύουσα του νησιού, η έδρα του εκάστοτε Δούκα και όλων των αρχών και το κέντρο της πνευματικής και καλλιτεχνικής κίνησης. Η πόλη εξελίσσεται σε ένα από τα σπουδαιότερα αστικά κέντρα της εποχής εκείνης σε ολόκληρη την ανατολική Μεσόγειο. Συνεχίζει να επεκτείνεται έξω από τα όρια της παλιάς οχύρωσης, δημιουργώντας έντονα την ανάγκη για μια νέα που θα περιλάβει και τα προάστια.

4.2.9. Τουρκική Απειλή

Μια νέα υπερδύναμη εμφανίζεται τότε στο προσκήνιο που θα φέρει μια πραγματική αναστάτωση στην κατάσταση όπως είχε διαμορφωθεί και αυτή είναι η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στα 1645 εμφανίζεται ο Τουρκικός στόλος στα Κρητικά παράλια και σιγά-σιγά η μια πόλη μετά την άλλη πέφτουν στα χέρια των νέων κατακτητών. Ο Χάνδακας αντιστέκεται για περισσότερα από 20 χρόνια και η περίφημη πολιορκία γύρω από το φρούριο της πόλης τελικά λύνεται στα 1669, μετά από προδοσία του Βενετοκρητικού μηχανικού Ανδρέα Μπαρότση που αποκαλύπτει στον Τούρκο πασά Αχμέτ Κιοπρουλή τα πιο αδύνατα σημεία του φρουρίου.

4.2.10. Το Κάστρο Τουρκοκρατούμενο

Η Κρήτη αποτέλεσε ένα νέο «εγιαλέτι» δηλαδή μια νέα διοικητική περιφέρεια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με έδρα το Χάνδακα. Εδώ βρίσκονται όλες οι υπηρεσίες και η έδρα του «Γραμματικού», δηλαδή του διερμηνέα της Πύλης. Ο Χάνδακας είχε σχεδόν ολοκληρωτικά καταστραφεί και ερημωθεί. Έγιναν εκτεταμένες επισκευές σε κτίρια και στον οχυρωματικό περίβολο, ενώ οι περισσότερες εκκλησίες μετατράπηκαν σε τζαμιά. Με νέες κρήνες που κτίστηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης προσπάθησαν οι Τούρκοι να αντιμετωπίσουν την έλλειψη του νερού. Η πολιτισμική αναγέννηση της προηγούμενης περιόδου διακόπηκε, ενώ παρόμοια κάμψη χαρακτηρίζει την οικονομία και το εμπόριο. Από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα ωστόσο παρατηρείται μία σταδιακή ανάπτυξη και μια αλλαγή στην οικονομική ζωή της πόλης με τη συμμετοχή των Χριστιανών σε διάφορες εμπορικές

δραστηριότητες. Οι επαναστάσεις βέβαια όλη αυτήν την περίοδο δε σταματούν δείχνοντας έτσι τον πόθο του Κρητικού λαού για απελευθέρωση και ένωση με την Ελλάδα.

4.2.11. 19^{ος} αιώνας

Στις πρώτες δεκαετίες του επόμενου αιώνα η πόλη μετονομάζεται σε Ηράκλεια και αργότερα σε Ηράκλειο, όπως είναι γνωστή και σήμερα. Οι Τούρκοι μεταφέρουν την πρωτεύουσα του νησιού, στα μέσα του αιώνα, από το Ηράκλειο στα Χανιά, δίχως όμως αυτό να συνεπάγεται και την ελάττωση της δυναμικότητας του Ηρακλείου που αναπτύσσεται σε ένα από τα σημαντικότερα αστικά κέντρα της εποχής αυτής με μεγάλη εμπορική και οικονομική άνθηση. Η τελευταία σελίδα της τουρκικής κατοχής διαδραματίστηκε στο Ηράκλειο τον Αύγουστο του 1898, όταν εξαγριωμένοι Τούρκοι επιτέθηκαν και έσφαξαν εκατοντάδες άμαχους χριστιανούς και 17 Άγγλους στρατιώτες μαζί με τον Πρόξενο της Αγγλίας Λυς. Καλοκαιρινό. Το Νοέμβριο του ίδιου έτους φεύγει από το νησί και ο τελευταίος Τούρκος στρατιώτης, ενώ τον επόμενο μήνα αποβιβάζεται στη Σούδα ο Ύπατος αρμοστής Πρίγκιπας Γεώργιος και εγκαθιδρύεται έτσι η Κρητική Πολιτεία υπό την «υψηλή προστασία» της Αγγλίας, Ιταλίας, Γαλλίας και Ρωσίας έως το 1913 οπότε επιτυγχάνεται η ένωση με την Ελλάδα.

4.2.12. 20^{ος} αιώνας

Με την αυγή του 20^{ου} αιώνα αρχίζει μία νέα εποχή για την Κρήτη. Το Ηράκλειο αναπτύσσεται ραγδαία, ο πληθυσμός του αυξάνεται (φαινόμενο αστυφιλίας) και κατ' επέκταση πολλαπλασιάζονται οι στεγαστικές του ανάγκες. Και όλα αυτά πολλές φορές εις βάρος του ιστορικού χαρακτήρα της πόλης. Στο όνομα του εκμοντερνισμού, της εξέλιξης και της προόδου πολλά μνημεία του ιστορικού κέντρου της πόλης κατεδαφίζονται αλόγιστα, ενώ και τα τείχη ακόμη δέχονται επεμβάσεις μη αναστρέψιμου χαρακτήρα, καταστρέφοντας τη μορφή τους. Το ιστορικό Ηράκλειο ζει στο ρυθμό μιας μεγαλούπολης, τελευταία όμως γίνεται ολοένα και πιο αισθητή η ανάγκη διατήρησης δεσμών με το παρελθόν μέσα από τη συντήρηση και ανάδειξη των μνημείων, καθώς και με ένα πιο οργανωμένο, με σεβασμό στην ιστορία και στην παράδοση, ρυμοτομικό σχεδιασμό.

4.3. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

4.3.1. Κνωσός

Ιστορικό: Η Κνωσός σημείωσε ιδιαίτερη ακμή κατά τους Προϊστορικούς χρόνους, όταν υπήρξε το μεγαλύτερο και λαμπρότερο κέντρο του Μινωικού πολιτισμού. Επίσης κατά τη διάρκεια των Ελληνικών και Ρωμαϊκών χρόνων η Κνωσός εξακολούθησε να είναι μια από τις κυριότερες πόλεις της Κρήτης. Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, στην Κνωσό ήταν η έδρα του βασιλιά και νομοθέτη Μίνωα. Και εκεί υπήρχε ο μυθικός λαβύρινθος που συνδέεται με την ιστορία του Μινώταυρου.

Οι αρχαιότητες της Κνωσού

Με τις ανασκαφές που έγιναν στην περιοχή της Κνωσού από το μεγάλο Άγγλο αρχαιολόγο Άρθουρ Έβανς στις αρχές του αιώνα μας

αποκαλύφθηκε το απέραντο ανάκτορο της Κνωσού (έκτασης 20 στρεμμάτων) που είχε κτιστεί δύο φορές: το 2000 π.Χ. πρώτη φορά και το 1700 π.Χ. δεύτερη και καταστράφηκε το 1400 π.Χ. περίπου. Η ανασκαφή αυτή έφερε στο φως εκπληκτικά έργα τέχνης και τμήματα από τις λαμπρές τοιχογραφίες που στόλιζαν τους τοίχους των περισσότερων αιθουσών του.

Το Ανάκτορο: Σήμερα το τεράστιο και πολυώροφο ανάκτορο της Κνωσού, μετά τις μεγάλες και τολμηρές αναστηλώσεις του Έβανς, δίνει στον επισκέπτη θαυμάσια ιδέα για τη μινωική αρχιτεκτονική και γενικά για τη ζωή της μακρινής εκείνης εποχής. Αποτελείται από εκατοντάδες δωμάτια, δαιδαλώδεις διαδρόμους, κιονοστοιχίες, κλιμακοστάσια, βεράντες κλπ. Δε χρησίμευε μονάχα ως κατοικία της βασιλικής οικογένειας αλλά και ως έδρα της διοίκησης και των δικαστηρίων και ως κέντρο οικονομικής και θρησκευτικής ζωής.

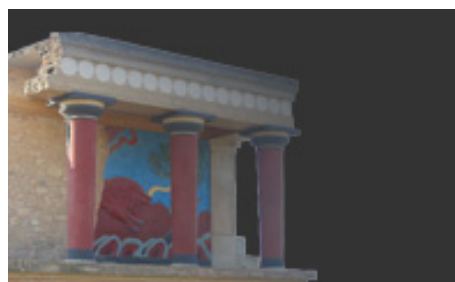
Το ανάκτορο αναπτύσσεται γύρω από τη μεγάλη Κεντρική Αυλή, χώρο δημοσίων συγκεντρώσεων. Δεύτερη αυλή, η Δυτική, αποτελούσε την επίσημη πρόσβαση στο ανάκτορο αλλά και στο χώρο τελετουργιών.

Στη δυτική πτέρυγα εντάσσονται οι επίσημοι χώροι διοικητικών και θρησκευτικών δραστηριοτήτων: το Τριμερές Ιερό, τα Ιερά Θησαυροφυλάκια και οι Υπόστυλες Κρύπτες. Ξεχωρίζει η Αίθουσα του Θρόνου, με τη δεξαμενή καθαρμών και τον αλαβάστρινο θρόνο που πλαισιώνεται από θρανία. Στη νότια πτέρυγα σημαντικότεροι χώροι είναι το Νότιο Πρόπυλο, ο Διάδρομος της Πομπής και η Νότια Είσοδος με την τοιχογραφία του πρίγκιπα με τα Κρίνα. Στην ανατολική πτέρυγα εντάσσονται χώροι κατοίκησης και μεγάλες αίθουσες υποδοχής, με κυριότερες την Αίθουσα των Διπλών Πελέκων και το Μέγαρο της Βασίλισσας. Σε αυτές οδηγεί το επιβλητικό μεγάλο Κλιμακοστάσιο.

Από τη Βόρεια Είσοδο γινόταν η επικοινωνία με το λιμάνι της Κνωσού. Η Βόρεια Είσοδος πλαισιώνεται από υπερυψωμένες στοές, από τις οποίες η δυτική κοσμεύεται με την τοιχογραφία του Κυνηγιού Ταύρου.

Μεγάλος λιθόστρωτος πομπικός δρόμος, ο Βασιλικός Δρόμος, οδηγούσε από το Μικρό Ανάκτορο και την πόλη στη βορειοδυτική γωνία του ανακτόρου, όπου διαμορφώνεται υπαίθριος θεατρικός χώρος.

Γύρω από το ανάκτορο εκτινόταν ο Μινωικός οικισμός και, στους λόφους, τα νεκροταφεία. Σημαντικά οικοδομήματα της ίδιας περιόδου είναι: η Νότια Οικία, η Οικία του Ιερού Βήματος, το Μικρό Ανάκτορο, ο Ξενώνας, η Βασιλική Έπαυλη και ο Τάφος-Ιερό. Από τη Ρωμαϊκή Κνωσό σημαντικό οικοδομήμα είναι η Βίλλα του Διονύσου με ψηφιδωτά δάπεδα (2^{ος} αιώνας μ.Χ.).

Τα πολυάριθμα, εξαιρετικής τέχνης, ευρήματα από το ανάκτορο, αγγεία, σκεύη, ειδώλια, το αρχείο πινακίδων της Γραμμικής Β' γραφής, καθώς και τα πρωτότυπα των τοιχογραφιών, φυλάσσονται στο Μουσείο Ηρακλείου.

4.3.2. Φαιστός

Πανάρχαια πόλη της Κρήτης, η δεύτερη σε σημασία μετά την Κνωσό. Ο Όμηρος την αναφέρει ως πυκνοκατοικημένη και ο Διόδωρος ο Σικελιώτης γράφει πως την είχε ιδρύσει ο Μίνωας. Ο Πausανίας και ο Στέφανος Βυζάντιος γράφουν πως την ίδρυσε ο Φαιστός, γιος του Ηρακλή, και κατ' άλλους του Ροπάλου.

Τη θέση της Φαιστού την είχε εντοπίσει ο Άγγλος πλοίαρχος Σπράτ που είχε επισκεφθεί την Κρήτη το 1851-1853. Το 1884 ο Ιταλός αρχαιολόγος Άλμπερτ επισκέφθηκε την περιοχή και συμφώνησε με την άποψη του Σπράτ. Όταν ανακηρύχθηκε η Κρητική Πολιτεία, ιταλική αρχαιολογική αποστολή άρχισε εκεί ανασκαφές που συνεχίζονται ως τις μέρες μας. Το 1900 αποκαλύφθηκε το ανάκτορο της Φαιστού και πλήθος από πολύτιμα αρχαιολογικά ευρήματα, καθώς και ερείπια σπιτιών.

Η ζωή της πόλης συνεχίστηκε και μετά την καταστροφή του ανακτόρου καθώς και μετά τη δωρική κατάσταση (1100 π.Χ.) και τερματίστηκε οριστικά το 150 π.Χ. με την καταστροφή της από την γειτονική πόλη Γόρτυνα.

Το Ανάκτορο της Φαιστού: Το ανάκτορο κτίστηκε μετά το 2000 μ.Χ. και φαίνεται πως σε χρονικό διάστημα τριών αιώνων γνώρισε τρεις καταστροφές. Μετά την τελευταία που έγινε περίπου το 1700 π.Χ. ανοικοδομήθηκε με εντελώς νέα διαμόρφωση και πλουτίστηκε με δύο μεγαλοπρεπείς κλίμακες, ωραία είσοδο, κεντρική αυλή και μεγάλες αποθήκες. Καταστράφηκε όμως οριστικά ανάμεσα στο 1500 και στο 1450 π.Χ.

4.3.3. Τα Ενετικά Τείχη του Ηρακλείου – Χάνδακας

Ο οχυρωματικός περίβολος του βενετσιάνικου Χάνδακα του 15^{ου} αιώνα που σώζεται μέχρι τις μέρες μας, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα μνημεία του είδους του σε ολόκληρη τη μεσογειακή λεκάνη. Επίσης σημαντικό μνημείο

της περιόδου της Ενετοκρατίας, είναι το επιβλητικό φρούριο του «Κούλε» που δεσπόζει στην είσοδο του παλιού Ενετικού λιμανιού.

4.3.4. Το φρούριο του «Κούλε»

Βενετσιάνικο θαλάσσιο φρούριο που βρίσκεται στην είσοδο του παλιού λιμανιού. Κτίστηκε από τους Βενετούς, πριν την κατασκευή της νέας ενετικής οχύρωσης, με σκοπό να προστατεύει το λιμενοβραχίονα και το λιμάνι. Την τελική του μορφή παίρνει μεταξύ 1523-1540 μ.Χ. αντικαθιστώντας άλλη κατασκευή που καταστράφηκε από το σεισμό. Έχει δεχτεί επανειλημμένες επισκευές

εξαιτίας της ορμητικής δύναμης της θάλασσας που προξενούσε ανάκαθεν φθορές στην τοιχοποιία και στη θεμελίωση του. Είναι κτισμένο από ογκόλιθους και αποτελείται από δύο ορόφους. Στο ισόγειο υπάρχουν 26 διαμερίσματα που χρησιμοποιούνταν ως κατοικίες των καπετάνιων ή ως αποθήκες τροφίμων και πολεμοφοδίων. Στον επάνω χώρο υπάρχουν επάλξεις για την τοποθέτηση κανονιών. Τα ανώτερα τμήματα και η βάση του μιναρέ αποτελούν τουρκικές επεμβάσεις. Εξωτερικά, στις κύριες πλευρές του φρουρίου, δεσπόζουν οι ανάγλυφες πλάκες με το λιοντάρι του Αγίου Μάρκου, το σύμβολο της Βενετίας. Κατά την τουρκοκρατία στους σκοτεινούς και υγρούς χώρους του βασανίστηκαν και φυλακίστηκαν οι Κρητικοί επαναστάτες.

4.3.5. Λότζια

Θεωρείται ένα από τα κομψότερα αρχιτεκτονικά μνημεία της Ενετικής περιόδου. Ήταν κατά την Ενετοκρατία ο επίσημος χώρος συγκέντρωσης ευγενών και αρχών που συζητούσαν για διάφορα θέματα, οικονομικά, εμπορικά, πολιτικά που απασχολούσαν την πόλη, ή περνούσαν τον ελεύθερό τους χρόνο. Η Λότζια που σώζεται σήμερα είναι η τέταρτη κατά σειρά ενώ οι άλλες που έγιναν κατά καιρούς

εγκαταλείφθηκαν λόγω της θέσης τους ή καταστράφηκαν με την πάροδο του χρόνου. Η τελευταία κτίστηκε περίπου το 1628 από τον γενικό προβλεπτή Φραγκίσκο Μοροζίνη, γνωστό και από την ομώνυμη Κρήνη στο κέντρο της πόλης. Βρίσκεται δίπλα στην οπλαποθήκη (Armeria) και πρόκειται για ορθογωνίου σχήματος διώροφο κτίσμα με κίονες δωρικού ρυθμού στο ισόγειο και κίονες ιωνικού ρυθμού στον α' όροφο. Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους η «Κρητική Πολιτεία» προτείνει το οίκημα να χρησιμοποιηθεί ως Αρχαιολογικό Μουσείο. Μετά όμως, από ένα σεισμό που έγινε, κρίθηκε ότι το κτήριο δεν ήταν ασφαλές και εγκαταλείφθηκε η ιδέα της στέγασης εκεί του Μουσείου. Αργότερα το 1904 θεωρήθηκε ετοιμόρροπο και άρχισε, δυστυχώς η χωρίς επιμέλεια, κατεδάφιση του α' ορόφου. Τον επόμενο χρόνο

παραχωρήθηκε στο Δήμο, μαζί με την Αρμερία, για να στεγάσει τις υπηρεσίες του. Θα περάσουν όμως 10 χρόνια προκειμένου να τοποθετηθεί επίσημα ο θεμέλιος λίθος για την αναστήλωση του κτηρίου. Στο τέλος του 1934 παραδίδεται σε χρήση το κτήριο της οπλαποθήκης για την εγκατάσταση μερικών υπηρεσιών του Δήμου.

Μετά από χρόνια και το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου άρχισαν και πάλι οι εργασίες ανοικοδόμησης του Μνημείου και της σύνδεσής του με την Αρμερία μέσω ενός αιθρίου. Σήμερα στον α΄ όροφο έχει διαμορφωθεί ειδική αίθουσα τελετών και συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου που έχει επιπλωθεί και διακοσμηθεί ανάλογα. Επιστέγασμα όλων αυτών των προσπαθειών ήταν η βράβευση το 1987 από το Διεθνή Οργανισμό Europa Nostra για την πλέον επιτυχή αναστήλωση ιστορικού κτηρίου με σύγχρονη χρήση στον ελληνικό χώρο.

4.4. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΝΑΟΙ ΚΑΙ ΜΟΝΕΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

- Άγιος Μηνάς
- Άγιος Τίτος
- Μητροπολιτικός Ναός
- Αγία Αικατερίνη
- Παναγία των Σταυροφόρων
- Παναγία Ακρωτηριανή
- Άγιος Ματθαίος
- Άγιος Μάρκος
- Μονή Αγίων Πέτρου και Παύλου.

4.5. ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

- Μουσείο Αγίας Αικατερίνης: βρίσκεται στο βορειοανατολικά του Μητροπολιτικού Ναού του Αγίου Μηνά. Ιδρύθηκε τη Β΄ Βυζαντινή περίοδο και αποτέλεσε πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο από τον 15^ο έως τον 17^ο αιώνα.
- Μουσείο Μάχης Κρήτης και Εθνικής Αντίστασης: ιδρύθηκε και λειτουργεί από το Μάιο του 1994. Αποστολή του είναι η συγκέντρωση, διαφύλαξη και κατάλληλη έκθεση κειμηλίων της περιόδου 1941-1945. Στην Κρήτη, η τεκμηρίωση και προβολή των ιερών αγώνων του Κρητικού λαού κατά τη μάχη αλλά και τη γερμανοϊταλική κατοχή.
- Μουσείο Φυσικής Ιστορίας: πρόκειται για ένα χώρο 800 περίπου τετραγωνικών μέτρων, με ρεαλιστικές αναπαραστάσεις οικότοπων, συλλογές διαφόρων φυτών και ζώων και άφθονο φωτογραφικό υλικό. Ο επισκέπτης έρχεται σε επαφή με τον φυσικό πλούτο της Κρήτης και της Ηπειρωτικής Ελλάδας.
- Αρχαιολογικό Μουσείο
- Ιστορικό Μουσείο
- Αρχαιολογικό Μουσείο Μαλλίων

- Μουσείο Λυχνοστάτη
- Αρχαιολογικό Μουσείο Γόρτυνας
- Μουσείο Αγίας Τριάδας
- Μουσείο Τυλίσσου.

5. ΛΑΣΙΘΙ

5.1. Η ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Στο Νομό Λασιθίου έχουμε αρκετά να δούμε. Εδώ το τοπίο

παρουσιάζει την άλλη όψη της Κρήτης που καθρεφτίζεται στις ακτές του Αγίου Νικολάου. Γραφική η Σητεία αναπαύεται συνολικά στο δικό της κόσμο. Κοντά της ο ταξιδιώτης νιώθει άνεση. Ταξιδεύει στο παρελθόν και ζει στο μέλλον. Στην περιοχή του Αγίου Νικολάου, υπάρχει και το φοινικόδασος Βάι, το μοναδικό στην Ευρώπη. Τα 5.000 περίπου φοινικόδεντρα δίνουν την εντύπωση του εξωτικού τοπίου. Θυμίζουν Αφρική. Στον Άγιο Νικόλαο μπορούμε ακόμα να δούμε το κάστρο του Μιραμπέλλου και τη λίμνης της Βουλιαγμένης και το Ιστορικό Μουσείο. Σε μικρή απόσταση βρίσκεται και η Σπιναλόγκα, το φοβερό παλαιότερα λεπροκομείο. Η Ιεράπετρα είναι η νοτιότερη πόλη της Ελλάδας, απέχει πολύ λίγο από την Αφρική και έχει τη μεγαλύτερη ηλιοφάνεια της Ελλάδας. Παρουσιάζει αξιόλογη τουριστική κίνηση. Διατηρεί παλιά χτίσματα και αρχοντικά, τουρκικό τέμενος και το σπίτι όπου έμεινε για μια νύχτα ο Ναπολέοντας, κατά την εκστρατεία του στην Αφρική. Στην υψηλή λεκάνη του Λασιθίου μπορεί να απολαύσει κανείς τους 6000 περίπου ανεμόμυλους, που χρησιμοποιούνται για άντληση νερού που ποτίζουν τα χωράφια και τους κήπους.

Στο Λασιθί τα τοπία κρατούν ακόμα την άγρια ομορφιά τους και σε περισσότερες παραλίες δίνουν την εντύπωση κάποιας άγνωστης χώρας. Οι απομονωμένοι κολπίσκοι και τα απότομα βράχια αντανακλούν το μεγαλείο της φύσης. Μιας φύσης άγριας και ανθρώπινης σαν τους ήρωες του Καζαντζάκη.

5.2. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ο Άγιος Νικόλαος αποτελεί ένα Σταυροδρόμι Πολιτισμών, όπου κάθε ένας άφησε την ιδιαίτερη μαρτυρία του. Μυθικός και ιστορικός τόπος. Μεταξύ μύθου και σύγχρονης πραγματικότητας οι αποστάσεις δεν είναι μεγάλες. Στην εξέλιξη της ιστορίας ο δεσμός αυτός εδραιώθηκε, αναπτύχθηκε και εμπλουτίστηκε μέσα από τραχύτατες πολλές φορές διαδρομές και συνθήκες.

Οι πρώτες ενδείξεις ανθρώπινης δραστηριότητας και εγκατάστασης στην πόλη του Αγίου Νικολάου ανάγονται στα Μεσομινωικά χρόνια (2100-1560 π.Χ.), όπως δείχνουν διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα που ήρθαν στο φως (Σπήλαιο Σελί Ξερόκαμπου, Σαρακηνού Κεφάλια, Λόφος Νομαρχίας) και χρονολογούνται στην περίοδο εκείνη.

Στα μεταγενέστερα χρόνια, από τον 8^ο π.Χ. αιώνα και μετά, η πόλη που υπήρχε εδώ –Καμάρα- ήταν το λιμάνι της Λατούς, της σημαντικής δωρικής πόλης, που τα ερείπιά της σώζονται μέχρι σήμερα στην περιοχή Γουλάς της Κριτσάς, με την οποία αποτελούσε μέχρι τους Ρωμαϊκούς χρόνους ενιαία πόλη-κράτος. Γνωρίζουμε ότι λάτρευαν τους Θεούς το αρχαιοελληνικού δωδεκάθεου, αλλά φαίνεται ότι απέδιδαν ιδιαίτερη τιμή και λατρεία στη Θεά Ελεύθια, την προστάτιδα του τοκετού, και συγχρόνως τιμούσαν εξαιρετικά τον Ερμή, το Θεό του εμπορίου, όπως φανερώνει η απεικόνιση των δύο αυτών θεών στα νομίσματά τους.

Από κάποια χρονική στιγμή και μετά οι Λάτιοι που έμεναν στην Καμάρα αυτονομήθηκαν και από τον 4^ο αιώνα π.Χ. το λιμάνι αναπτύχθηκε σε βάρος της Μεσόγειας πόλης. Η Καμάρα ήταν σημαντική πόλη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αποτελούσε έδρα επισκοπής και εδώ κτίστηκε μια από τις παλαιότερες Βυζαντινές εκκλησίες της Κρήτης, ο ναός του Αγίου Νικολάου, από τον οποίο πήρε το όνομά του κατά τους μεταγενέστερους χρόνους ο σημερινός Άγιος Νικόλαος.

Άραβες, Γενουάτες, Ενετοί και Τούρκοι διεκδίκησαν στη συνέχεια τον τόπο γνωρίζοντας την σημασία του στον έλεγχο της Μεσογείου, τον κυρίευσαν αλλά ποτέ δεν τον κατέκτησαν. Από τους Γενουάτες μάλιστα κτίστηκε φρούριο στο λόφο Κεφάλι, που είναι η σημερινή Νομαρχία, και ονομάστηκε Μιραμπέλλο και έδωσε το όνομά του σε ολόκληρη την επαρχία.

Η ακμή της πόλης στα νεότερα χρόνια οφείλεται στο ασφαλές φυσικό λιμάνι και στις μοναδικές ομορφιές που της έκανα δώρο η φύση.

5.3. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΤΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

5.3.1. Λατώ

Το όνομά της οφείλεται κατά την επικρατούσα στη Θεά Λητώ τη μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμης, Τα ερείπιά της, που σώζονται σήμερα σε πολύ καλή κατάσταση, χρονολογούνται στον 4^ο – 2^ο π.Χ. αιώνα, υπολείμματα της τελευταίας κατοίκησης της πόλης, που φαίνεται ότι εγκαταλείφθηκε σταδιακά και οι κάτοικοί της μετοίκησαν στην παραλία.

Πέρα από το αρχαιολογικό και ιστορικό ενδιαφέρον η Λατώ είναι και ένας τόπος με εξαιρετική θέα προς ολόκληρη σχεδόν την επαρχία. Αντικρίζοντας τη γύρω περιοχή από τα υψώματα της Λατούς ο επισκέπτης μπορεί να καταλάβει γιατί οι Δωριείς πριν 3.000 χρόνια επέλεξαν να εγκατασταθούν σε αυτό το μέρος.

5.3.2. Σπιναλόγκα

Το πιο γνωστό νησί βράχος και φρούριο στη βορειοδυτική είσοδο της λιμνοθάλασσας της Ελούντας. Το κάστρο κτίστηκε κατά την Βενετοκρατία με τη χρησιμοποίηση του οικοδομικού υλικού προϋπάρχοντος αρχαίου φρουρίου. Θεμελιώθηκε το 1579 από το Βενετό προβλεπτή

Luca Michiel, όπως αναγράφεται στο ανώφλι της κυρίας εισόδου, στα πλαίσια της προσπάθειας των Βενετών να οργανώσουν το αμυντικό σύστημα της Κρήτης προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον Τουρκικό επεκτατισμό και τις πειρατικές επιδρομές. Όταν η Βενετία ηττήθηκε και παρέδωσε την υπόλοιπη Κρήτη στους Τούρκους, διατήρησε υπό τον έλεγχο της το φρούριο της Σπιναλόγκας. Από το 1669 ως το 1715 υπήρξε καταφύγιο Βενετών, Χαϊνηδων και παρανόμων. Στη συνέχεια κατοικήθηκε σχεδόν αποκλειστικά από Μουσουλμάνους μέχρι και το 1903 που έφυγαν και οι τελευταίοι κάτοικοί του, όταν μετατράπηκε σε λεπροκομείο με απόφαση της Κρητικής πολιτείας.

Το 1957 σταμάτησε η λειτουργία του και από τότε παραμένει ακατοίκητο. Πρόσφατα όμως ξεκίνησε η ανασύλωση των κτισμάτων. Τα δημόσια κτίρια, οι κατοικίες και τα τείχη που αναστηλώνονται, ανασυνθέτουν την ιστορία του νησιού και μεταδίδουν την ένταση των περιπετειών του. Οι επισκέπτες βιώνουν την ιστορία του και απολαμβάνουν την εκπληκτική ομορφιά του φρουρίου, του νησιού και ολόκληρου του τοπίου.

5.3.3. Η Αρχαία Ολούς

Ο τόπος κατοικείται οργανωμένα από τα Μινωικά χρόνια. Η Ολούς υπήρξε μια από τις σημαντικότερες εκατό πόλεις της αρχαίας Κρήτης, με πληθυσμό άνω των 30.000 ψυχών. Βρισκόταν στον Ισθμό που ενώνει την απέναντι χερσόνησο με τον κύριο κορμό της Κρήτης. Ο Ισθμός την εποχή που υπήρχε η αρχαία πόλη ήταν πλατύτερος και σε ψηλότερο επίπεδο. Αποκόπηκε το 1897-98 από τους Γάλλους που ήταν από την εποπτεία τους το Μιραμπέλλο, λίγο πριν την αυτονόμηση της Κρήτης. Το διοικητικό σύστημα της Ολούντος ήταν η ευνομία, ένα είδος δημοκρατίας. Στην Ολούντα λατρευόταν ο Ταλλαίος Δίας, ο Απόλλωνας και η Βριτομάτις με ναό αφιερωμένο σε αυτήν. Προς τιμήν τους γινόταν οι Ταλλαδίτες, γυμνικοί αγώνες και τα Βριτομάρτια. Επίσης λάτρευαν τον Ασκληπιό ο οποίος είχε σώσει την πόλη από μια άγνωστη επιδημία που είχε ταλαιπωρήσει τους Ολουντίους.

Από διηγήσεις διαφόρων περιηγητών της αρχαίας εποχής μαθαίνουμε ότι οι κάτοικοί της ήταν ανεπτυγμένου κοινωνικού και επαγγελματικού επιπέδου. Από τις επιγραφές που έχουν βρεθεί συμπεραίνουμε πως ασχολούνταν με το εμπόριο, τη θάλασσα και την επεξεργασία οστράκων από τα οποία έβγαζαν χρώματα και βαφές. Ακόμα έκανα εξόρυξη ακονόπετρας. Η Ολούς αφανίστηκε είτε από τοπική καθίζηση, είτε από το μεγάλο σεισμό του 780 μ.Χ.. Έχουν βρεθεί πολλά αρχαιολογικά ευρήματα και επιγραφές τα περισσότερα από τα οποία βρίσκονται στο αρχαιολογικό μουσείο Αγίου Νικολάου και στο Λούβρο. Είχε δικά της νομίσματα. Ο Σβορώνος αναφέρει 11 διαφορετικούς τύπους. Στα περισσότερα παριστάνεται στη μία πλευρά η Άρτεμις Βριτομάτις, και από την άλλη ο Ζευσ αετοφόρος, ή δελφίني ή άστρο. Η ακμή της Ολούντας συνεχίστηκε και κατά την πρώτη Βυζαντινή περίοδο. Το μαρτυρούν Η Βασιλική της Κολοκύθας με τα εξαισία λευκά μάρμαρα. Στο συνέκδημο του Ιεροκλή αναφέρεται Άλυγγος πυκνό σκοτάδι καλύπτει τα επόμενα χρόνια 9^{ος} -13^{ος} αιώνας.

5.3.4. Βρόκαστρο

Πάνω στο υψίπεδο του Βρόκαστρου σε υψόμετρο 313 μέτρα ανατολικά από το Καλό Χωριό ιδρύθηκε στο τέλος των μετανακτορικών χρόνων και διατηρήθηκε ένας ορεινός οικισμός-καταφύγιο. Η θέση του είναι στρατηγική με μεγάλη εποπτεία στο πέρασμα από το βορρά στο νότο, ενώ ταυτόχρονα είναι δυσπρόσιτη. Πάνω σε αυτό βρέθηκαν λείψανα του μεσομινωικού και υστερομινωικού (2200-1200 π.Χ.) και γεωμετρικού συνοικισμού. Η ονομασία είναι παραφθορά της λέξης ΒΡΟ: (σπάνια ρίζα/πολύ δυνατός βράχος) + ΚΑΣΤΡΟ. Ο συνοικισμός, χαρακτηριστικό κέντρο του Γεωμετρικού κυρίως πολιτισμού, αποτελείται από φτωχά σπίτια, κτισμένα ακανόνιστα και πρόχειρα με μικρές πέτρες και πηλό, πάνω σε τεχνικά επίπεδα του λόφου.

5.4. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΝΑΟΙ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

- Μονή Καψά
- Παναγία Κερά
- Εκκλησία Αγίου Νικολάου

- Παναγία Βρεφοτρόφος
- Άγιος Ιωάννης Θεολόγος
- Παναγία η Οδηγήτρια

5.5. ΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

- Αρχαιολογικό μουσείο: είναι ένα από τα σημαντικότερα της Κρήτης και λειτουργεί από το 1969. Περιλαμβάνει στις συλλογές του αρχαιολογικά ευρήματα από όλη την Ανατολική Κρήτη.
- Λαογραφικό μουσεία: το μουσείο ιδρύθηκε το 1985. παρουσιάζονται πολύτιμα υφαντά από μεγάλη ποικιλία υλικών, καλαίσθητα, ξεχωριστά και σπάνια σχέδια.
- Λαογραφικό μουσείο Ίστρου: ιδρύθηκε το 1999. Είναι μία σημαντική πηγή πληροφοριών για τη λαογραφία και την ιστορία των κατοίκων του Μιραμπελλιώτικου κόλπου.
- Μουσείο Ίρις: φιλοξενεί επιλεγμένα φυτά της πασίγνωστης για τον πλούτο και την ποικιλία της κρητικής χλωρίδας.
- Μουσείο Σητείας
- Αρχαιολογικό Ζάκρου.
- Αρχαιολογικό Ιεράπετρας

1. Η ΚΡΗΤΗ ΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ

1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Αντικείμενο της εν λόγω ενότητας είναι η περιγραφή και η αξιολόγηση των τουριστικών πόρων (τουριστικού προϊόντος) Κρήτης, που κάνουν το νησί ενδιαφέρον.

Προς τούτο, είναι αναγκαίο να προσδιορίσουμε και μάλιστα με σαφήνεια την έννοια του τουριστικού προϊόντος. Δεδομένου ότι έχουν διατυπωθεί πλήθος ορισμών, είναι χρήσιμο να υιοθετήσουμε ένα κοινά αποδεκτό εννοιολογικό πλαίσιο. Οι A.J.Burkart και S.Medlik, διατυπώνουν σχετικό ορισμό σύμφωνα με τον οποίο το τουριστικό προϊόν διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες στοιχείων:

- 1) Στους φυσικούς, πολιτιστικούς, καλλιτεχνικούς και ιστορικούς πόρους, οι οποίοι πρόκειται να ελκύσουν τον τουρίστα και να τον προτρέψουν να πραγματοποιήσει την τουριστική μετακίνηση,
- 2) στους εξοπλισμούς, οι οποίοι δεν αντιπροσωπεύουν παράγοντες που επηρεάζουν το κίνητρο του ταξιδιού, αλλά εν απουσίαζαν, θα

εμπόδιζαν την τουριστική μετακίνηση (καταλύματα, εστιατόρια, κέντρα αναψυχής και πολιτισμού),

- 3) στις ευκολίες προσπελασιμότητας, οι οποίες σχετίζονται με τα μεταφορικά μέσα, που θα χρησιμοποιήσει ο τουρίστας για να πραγματοποιήσει τον επιλεγμένο προορισμό.

Στις κατηγορίες αυτές προστίθενται οι τεχνικές και λοιπές υποστηρικτικές υποδομές, οι οποίες εξασφαλίζουν, μεταξύ άλλων, ποιοτικές παραμέτρους της τουριστικής προσφοράς (π.χ. συνθήκες υγείας, αίσθημα ασφάλειας).

Οι βασικές προϋποθέσεις που προσδιορίζουν ένα ποιοτικό τουριστικό προϊόν είναι :

- ✓ Η άρτια γενική υποδομή για προσπέλαση στους τουριστικούς τόπους (αεροδρόμια, λιμάνια, αυτοκινητόδρομοι, κλπ.), καθώς και η άφθονη παροχή ενέργειας και η σύγχρονη επικοινωνιακή υποδομή.
- ✓ Η συμπληρωματική τουριστική υποδομή (γήπεδα γκολφ και άλλες εγκαταστάσεις αθλητικού τουρισμού, συνεδριακά κέντρα, μαρίνες, κέντρα θαλασσοθεραπείας, άλλα κέντρα ευεξίας, κέντρα παροχής υπηρεσιών υγείας, κλπ.)
- ✓ Οι υψηλής ποιότητας ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις (πολυτελείας, Α κατηγορίας) και άλλες σύγχρονες εγκαταστάσεις φιλοξενίας.
- ✓ Η τουριστική παιδεία και η συνείδηση για ολόκληρη την τοπική κοινωνία, και η άρτια εκπαίδευση και κατάρτιση για όλους όσους ασχολούνται επαγγελματικά με τον τουρισμό.
- ✓ Η ανάδειξη και προστασία του περιβάλλοντος, της πολιτιστικής κληρονομιάς, της σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής συμπεριλαμβανομένης και της γαστρονομικής παράδοσης και διατροφής και η προσφορά τους ως τουριστικών πόρων.

Με βάση την παραπάνω κατηγοριοποίηση επιχειρείται μια σύντομη καταγραφή και αξιολόγηση των τουριστικών πόρων της Κρήτης.

1.2. ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Το φυσικό περιβάλλον συνδέεται άρρηκτα με τον τουρισμό καθώς η προσέλκυση τουριστικού ρεύματος εξαρτάται μεταξύ άλλων, από τη φέρουσα ικανότητα σε τοπικούς φυσικούς πόρους (χλωρίδα, πανίδα κλπ.). Είναι δεδομένο ότι το φυσικό περιβάλλον θεωρείται καθοριστικός παράγοντας και συγκριτικό πλεονέκτημα για τις περιοχές που επιδιώκουν να αναπτυχθούν τουριστικά, αποτελώντας την πρώτη ύλη για τη δημιουργία του τουριστικού προϊόντος, συγκροτώντας τη βάση της τουριστικής ανάπτυξης και καλύπτοντας ένα από τα βασικότερα κίνητρα της ζήτησης των επισκεπτών.

Η Κρήτη έχει να επιδείξει ένα ξεχωριστής ομορφιάς και οικολογικής αξίας φυσικό περιβάλλον το οποίο αποτελείται από αξιόλογους φυσικούς σχηματισμούς όπως φαράγγια, σπήλαια, οροπέδια και ορεινούς όγκους, πλούσια πανίδα και χλωρίδα, τοπία φυσικού κάλους κλπ, τα οποία προσελκύουν μεγάλο αριθμό επισκεπτών.

1.2.1. Σπήλαια και Φαράγγια

Κυριότερη έκφραση του πλούσιου γεωμορφολογικού τοπίου της Κρήτης είναι τα σπήλαια και τα φαράγγια, σχηματισμοί που αποτελούν βασικό γνώρισμα, σήμα-κατατεθέν του νησιού και ταυτόχρονα τους πρώτους και ίσως από τους πιο <<αναγνωρίσιμους >> πόλους έλξης επισκεπτών (φαράγγι Σαμαριάς στα Σφακιά, σπήλαιο Ίδη στον Ψηλορείτη, σπήλαιο Δικταίον Άντρον στο Οροπέδιο Λασιθίου).

Σήμερα πάνω από 5.000 σπήλαια είναι καταγεγραμμένα, καθιστώντας το νησί ένα σπηλαιολογικό πάρκο γεγονός που δικαιολογεί την άποψη ότι ορισμένα από αυτά αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των περιηγήσεων που διοργανώνουν πολλά τουριστικά γραφεία που δραστηριοποιούνται στην Κρήτη.

Τα πιο γνωστά από τουριστικής άποψης σπήλαια είναι τα εξής :

- ✓ Δικταίον Άντρον στο Οροπέδιο Λασιθίου (τουριστικά αξιοποιημένο)
- ✓ Τραπέζα ή Κρόνιο στο Τζερμιάδω Οροπέδιο Λασιθίου
- ✓ Περιστεράς στη Σητεία Λασιθίου
- ✓ Πελεκήτα στη Σητεία Λασιθίου
- ✓ Μιλάτου στη Μίλατο Νεάπολης (τουριστικά αξιοποιημένο)
- ✓ Ιδαίον Άντρον στο Οροπέδιο της Νίδας (τουριστικά αξιοποιημένο)
- ✓ Σφενδόνη στα Ζωνιανά Μυλοποτάμου (τουριστικά αξιοποιημένο)
- ✓ Μελιδώνι, στο Μελιδώνι Ρεθύμνου (τουριστικά αξιοποιημένο)
- ✓ Γεράνη, στο Γεράνη Νομού Ρεθύμνου
- ✓ Μάταλα Νομού Ηρακλείου (τουριστικά αξιοποιημένο)
- ✓ Λαβύρινθος Γόρτυνας Νομού Ηρακλείου
- ✓ Κουρνά, πλησίον της ομώνυμης λίμνης στο Νομό Χανίων
- ✓ Λεντάκα στο Μελιδώνι Σφακίων
- ✓ Ασφένδου, στο ομώνυμο χωριό του Νομού Χανίων

Μεγάλος είναι και ο αριθμός των φαραγγιών στο νησί και ακόμα πιο εντυπωσιακή η φυσική τους ομορφιά. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονο ενδιαφέρον επισκεπτών για φαράγγια, εύκολα προσβάσιμα και με ξεχωριστή ομορφιά και βιοποικιλότητα και έτσι περιλαμβάνονται στα προγράμματα εναλλακτικών-φυσιολατρικών δραστηριοτήτων που οργανώνουν τοπικά τουριστικά πρακτορεία. Το πρώτο σε φήμη και έκταση είναι το ξακουστό φαράγγι της Σαμαριάς, συνολικού μήκους 17,5 χιλιομέτρων, το οποίο βρίσκεται μέσα στον ομώνυμο εθνικό δρυμό, στο οροπέδιο του Ομαλού Σφακίων (Νομού Χανίων), προσελκύοντας χιλιάδες τουρίστες, ντόπιους και ξένους.

Αναφέρονται επίσης τα πιο γνωστά φαράγγια :

- ✓ Του Πατσού Αμαρίου Νομού Ρεθύμνου
- ✓ Του Κουρταλιώτη Νομού Ρεθύμνου
- ✓ Του Κοτσιφού Νομού Ρεθύμνου
- ✓ Της Ίμπρου Νομού Χανίων
- ✓ Της Αγίας Ειρήνης Νομού Χανίων
- ✓ Του Γουβερνέτου Νομού Χανίων
- ✓ Της Αράδαινας Νομού Χανίων
- ✓ Του Θερίσσου Νομού Χανίων
- ✓ Της Άρβης Νομού Ηρακλείου
- ✓ Του Ρούβα – Ζαρού Νομού Ηρακλείου
- ✓ Το Αγιοφάραγγο Νομού Ηρακλείου
- ✓ Της Σαρακίνας Νομού Ρεθύμνου
- ✓ Των Νεκρών στη Ζάκρο Νομού Λασιθίου
- ✓ Του Χα στο Νομού Λασιθίου

1.2.2. Ορεινοί Όγκοι

Η μεγάλη εναλλαγή του τοπίου και η ποικιλομορφία της Κρήτης είναι συνάρτηση του έντονου ανάγλυφου που διαθέτει. Στην ενδοχώρα κυριαρχούν επτά κύριοι ορεινοί όγκοι με πολλές κορυφές ποικίλου υψομέτρου, με πληθώρα από κοιλάδες, οροπέδια και φαράγγια αλλά και πολλές απότομες κλίσεις που καταλήγουν σε πανέμορφες παραλίες και επιβλητικούς όρμους. Ξεκινώντας από δυτικά, οι κύριοι ορεινοί όγκοι του νησιού που εκτός από σπουδαία φυσική και πολιτισμική κληρονομιά συνιστούν ταυτόχρονα σημαντικούς τουριστικούς πόρους με τεράστια αλλά λανθάνουσα αναπτυξιακή δομή είναι:

- ✓ Τα Λευκά Όρη (2.453 μέτρα Κορυφή Πάχνες)
- ✓ Το Όρος Κέδρος (1.776 μέτρα Κορυφή Ανάληψη)
- ✓ Το Όρος Ίδη (Ψηλορείτης) (2.456 μέτρα Κορυφή Τίμιος Σταυρός)
- ✓ Το Όρος Κουλούκωνας (1.083 μέτρα Κορυφή Κουτσοτρούλης)
- ✓ Το Όρος Αστερούσια (1.231 μέτρα Κορυφή Κόφινας)
- ✓ Το Όρος Δίκη (2.148 μέτρα Κορυφή Σπαθί)
- ✓ Το Όρος Θρύπη (1.476 μέτρα Κορυφή Αφέντης)

1.2.3. Παραλίες

Από τους πρώτους και σημαντικότερους ίσως πόλους έλξης τουριστών, οι παραλίες της Κρήτης είναι παγκοσμίως γνωστές για την ποικιλία, την ομορφιά και την καθαρότητα

τους. Δεν είναι τυχαίο ότι πουθενά στο νησί δεν έχει κηρυχθεί οποιαδήποτε παραλία ακατάλληλη για κολύμβηση, παρά την έντονη ανθρωπογενή δραστηριότητα που καταγράφεται σε πολλές από αυτές ((κυρίως στα βόρεια παράλια, γύρω από τις πρωτεύουσες των νομών). Επιπλέον πάρα πολλές παραλίες είναι βραβευμένες με το σήμα του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (Γαλάζιες σημαίες) στοιχείο που αποδεικνύει την καθαρότητά τους.

Διακρίνονται οι εξής κατηγορίες :

- Τουριστικά ανεπτυγμένες. Είναι όλες οι παραλίες του βορείου τμήματος του νησιού. Τις εκμεταλλεύονται είτε μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες (το πιο σύνηθες) είτε ο ΟΤΑ. Στην πλειοψηφία τους διαθέτουν υποδομές άνετης παραμονής (ομπρέλες, καρέκλες, πέργκολες), καντίνες, καφετέριες και εστιατόρια καθώς και εξοπλισμούς για θαλάσσια αθλήματα.
- Μέτριας τουριστικής ανάπτυξης. Πρόκειται για παραλίες που δέχονται σημαντικό αριθμό λουομένων, κυρίως ντόπιους. Βρίσκονται ως επί το Ανεκμετάλλευτες. Βρίσκονται κυρίως στα νότια παράλια της Κρήτης και πλείστον στα ανατολικά, στα δυτικά και στα νότια παράλια της Κρήτης.
- Πρόκειται για παραλίες που δύσκολα προσεγγίζονται, είτε λόγω έλλειψης οδικού δικτύου είτε γιατί είναι έξοδοι φαραγγιών. Είναι συνήθως οι πλέον όμορφες και απρόσιτες παραλίες του νησιού.

1.2.4. Ευαίσθητα Οικοσυστήματα

«Ευαίσθητα οικοσυστήματα» έχουν χαρακτηριστεί από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. όλα τα νησιά που βρίσκονται γύρω από την Κρήτη, σε όλο το μήκος της και σε αποστάσεις που κυμαίνονται μεταξύ 100 μέτρων και 45 ναυτικών μιλίων. Πολλά από αυτά διαθέτουν εξαιρετικές παραλίες και ιδιαίτερο ανάγλυφο, αλλά σε σπάνια χλωρίδα και πανίδα, στοιχεία που προσελκύουν το ενδιαφέρον πολλών επισκεπτών. Τα σημαντικότερα είναι :

- ✓ Γαύδος και Γαυδοπούλα
- ✓ Γραμβούσα (Ήμερη)
- ✓ Διονυσάδες
- ✓ Ελαφονήσι
- ✓ Ντία
- ✓ Σπιναλόγκα
- ✓ Χρυσή (Γαϊδουρονήσι)

- ✓ Θοδωρού
- ✓ Μεγάλο και Μικρό παξιμάδι (Ρέθυμνο)
- ✓ Κουφονήσι (Λασιίθι)

1.2.5 Χλωρίδα και Πανίδα

Το κλίμα του νησιού έχει συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας πολύ πλούσιας χλωρίδας, με διαφορετικά οικοσυστήματα, που διαθέτουν ένα σύνολο σπάνιας πολυμορφίας. Καμία ίσως άλλη περιοχή της γης με την έκταση της Κρήτης, δεν περιέχει τόσα είδη φυτών. Σε μια έκταση 8.700 περίπου τετραγωνικών μέτρων υπάρχουν 1.624 αυτόχθονα αυτοφυή είδη από τα οποία τα 170 είναι ενδημικά της Κρήτης. Τα ενδημικά φυτά είναι ανομοιόμορφα κατανομημένα και ως επί το πλείστον απαντώνται σε ψηλά βουνά, φαράγγια και απομονωμένες περιοχές. Ορισμένα από αυτά είναι πολύ σπάνια ή βρίσκονται σε κίνδυνο. Από το σύνολο των ενδημικών φυτών της Κρήτης τα 114 είδη βρίσκονται στα Λευκά Όρη, μια από τις πλουσιότερες βοτανολογικά περιοχές.

Ανάλογη σε ποικιλία και ενδιαφέρον είναι η πανίδα του νησιού. Ενδημικά και πολύ ιδιαίτερα ζώα είναι ο κρητικός αίγαγρος (κρι- κρι), σήμα-κατατεθέν της κρητικής πανίδας και υπό εξαφάνιση είδος που απαντάται στον εθνικό δρυμό Σαμαριάς και στα νησάκια Θοδωρού, Άγιοι Πάντες και Ντία, και ο αγριόγατος του οποίου η ύπαρξης σήμερα είναι υπό αμφισβήτηση. Μεγάλο ενδιαφέρον, ιδιαίτερα για τον τουρισμό (πτηνοπαρατήρηση) έχουν οι πληθυσμοί από σπάνια πουλιά που υπάρχουν στην Κρήτη αλλά και στα μικρονήσια της. Σημαντικές περιοχές για τα πουλιά της Κρήτης όπου υπάρχει ενδιαφέρον παρατήρησης από τους επισκέπτες είναι τα παρακάτω :

- ✓ Όρος Κόφινας
- ✓ Όρος Δίκη
- ✓ Όρος Θρύππη και Ορνό
- ✓ Όρος Κέδρος και Κουρταλιώτικο φαράγγι
- ✓ Φαράγγι Πρασσιών
- ✓ Όρος Ίδη
- ✓ Λίμνη Αγυιάς
- ✓ Λευκά Όρη
- ✓ Λίμνη Κουρνά

1.2.6 Περιοχές Υψηλής Οικολογικής Αξίας

Το φυσικό περιβάλλον της Κρήτης χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερου οικολογικού ενδιαφέροντος και αξίας, γεγονός που αποδεικνύεται από την

ένταξη πολλών περιοχών στο ευρωπαϊκό δίκτυο «Φύση 2000», για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, της άγρια χλωρίδας και πανίδας.

Επίσης υπάρχει χαρακτηρισμένος Εθνικός Δρυμός, «Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς» (έτος κήρυξης 1962, έκταση 4.850 εκτάρια) που βρίσκεται 45 χιλιόμετρα νότια της πόλης των Χανίων και ορίζεται από χωριά Ομαλός και Αγία Ρουμέλη. Είναι μια περιοχή με πλούσιους και υψηλής ποικιλότητας βιότοπους, με σπάνια και ενδημικά φυτικά και ζωικά είδη με χαρακτηριστικότερο τον κρητικό αίγαγρο. Η Σαμαριά είναι γνωστή για την εντυπωσιακή γεωμορφολογία της. Κηρύχθηκε από την UNESCO, το 1981, ως «απόθεμα της βιόσφαιρας» και έχει βραβευθεί και με το Ευρωπαϊκό Δίπλωμα Α΄ κατηγορίας από το συμβούλιο της Ευρώπης το 1979. Αποτελεί τουριστικό προορισμό χιλιάδων επισκεπτών.

Εξίσου σημαντικός φυσικός πόρος και ιδιαίτερα δημοφιλής είναι το φοινικόδασος του Βαΐ που βρίσκεται στο Παλαιόκαστρο στο Νομό Λασιθίου και έχει χαρακτηριστεί ως αισθητικό δάσος. Πρόκειται για μια μικρή κοιλάδα με φυσική συστάδα του φοίνικα *Phoenix theophrastis*, ένα από τα αυτοφυή είδη φοινίκων της Ευρώπης. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Βαΐ έχει χαρακτηριστεί επίσης ως Ειδικά

Προστατευόμενη Μεσογειακή Περιοχή (Σύμβαση Βαρκελώνης) και ως ζώνη Ειδικής Προστασίας .

Παράλληλα υπάρχει πλήθος περιοχών που λόγω της οικολογικής και αισθητικής τους αξίας έχουν χαρακτηριστεί ως Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους και αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών:

- ✓ Δυτικά Αστερούσια (από Αγιοφάραγγο έως Κόκκινο Πύργο Ηρακλείου)
- ✓ Όρος Αστερούσια (Ηράκλειο)
- ✓ Όρος Δίκη Ομαλός Βιάννου (Σύμη-Βιάννου Ηρακλείου)
- ✓ Όρος Δίκη Οροπέδιο Λασιθίου, Καθαρό, Σελένα, Κράσι, Σελάκανο (Λασιθίου)
- ✓ Όρος Θρύππη και γύρω περιοχή (Λασιθίου)
- ✓ Κουρταλιώτικο φαράγγι – Μονή Πρέβελη (Ρεθύμνου)
- ✓ Πρασανό φαράγγι- Πατσός (Ρεθύμνου)
- ✓ Όρος Ίδη (Ρεθύμνου)
- ✓ Φαράγγι Θερίσσου (Χανίων)
- ✓ Ασφένδου-Καλλικράτης (Χανίων)
- ✓ Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς (Χανίων)
- ✓ Δράπανο (βορειοανατολικές ακτές)- Λίμνη Κουρνά (Χανίων)
- ✓ Φρές-Τζιτζιφές-Νίπος (Χανίων)

1.3. ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ- ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Το πλούσιο, ανεκμετάλλευτο (πολλές φορές) και πολυποίκιλο απόθεμα αποτελεί κύριο γνώρισμα και παράλληλα συγκριτικό πλεονέκτημα της Κρήτης και αναμφισβήτητα θεμέλιο λίθο για την τουριστική ανάπτυξη. Τα τελευταία χρόνια, η σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με τον τουρισμό γνωρίζει ιδιαίτερη άνθιση δεδομένου ότι το μοντέλο της τουριστικής ζήτησης έχει αλλάξει ριζικά.

1.3.3. Τοποθετήσεις Μυθολογικού Ενδιαφέροντος.

Δεν είναι υπερβολή, ούτε απέχει της επιστημονικής αλήθειας, ότι τα βουνά της Κρήτης είναι το φυσικό σκηνικό της απαρχής της Ελληνικής μυθολογίας. Μυθολογικά θέματα τα οποία αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης στη παγκόσμια λογοτεχνία και καλλιτεχνική δημιουργία, γεννήθηκαν ή έχουν το ανάλογο τους σε συγκεκριμένες ορεινές περιοχές της Κρήτης. Σημαντικά παραδείγματα αποτελούν :

- Το Ιδαίον Άντρον, στο οροπέδιο της Νίδας, το σημαντικότερο μυθολογικό σημείο της Κρήτης, όπου ανατράφηκε ο Δίας και λατρευόταν μέχρι και τον έκτο αιώνα μ.Χ..
- Το Δικταίον Άντρον, στο Οροπέδιο Λασιθίου, σημαντικότερο λατρευτικό σπήλαιο, όπου σύμφωνα με την μυθολογία γεννήθηκε ο Δίας.
- Ο Λαβύρινθος, στα βόρεια της αρχαίας Γόρτυνας, που ταυτίζεται με το μυθολογικό σπήλαιο- κατοικία του Μινώταυρου
- Η Τάρρα, στην έξοδο του φαραγγιού της Σαμαριάς όπου ο μύθος θέλει να συναντά ο Απόλλωνας την Ακακαλίδα, κόρη του Μίνωα και από την ερωτική τους συνεύρεση γεννήθηκαν ο Φυλακίδης και ο Φίλανδρος.
- Η Άπτερα όπου έγινε ο μουσικός αγώνας ανάμεσα στις Μούσες και τις Σειρήνες, οι οποίες αφού ηττήθηκαν μάδησαν τα φτερά τους από την λύπη τους και έπεσαν στη θάλασσα. Οι Άπτερες αυτές Σειρήνες μεταμορφώθηκαν στα σημερινά Λευκονήσια στην είσοδο του λιμανιού της Σούδας και η πόλη ονομάστηκε Άπτερα.

Αυτά είναι ορισμένα μόνο παραδείγματα του μυθολογικού υπόβαθρου της Κρήτης, ενώ αναρίθμητες είναι οι τοπικές μυθολογικές αναφορές σε παραλλαγές όλων των μύθων, γεγονός που αποδεικνύει τον τρόπο που το μυθολογικό στοιχείο έχει μπολιάσει το πολιτισμικό περιβάλλον του νησιού.

1.3.4. Αρχαιολογικοί Χώροι

Η αποτύπωση της πραγματικής εικόνας και κατάστασης των αρχαιολογικών χώρων είναι ιδιαίτερα δύσκολη, διότι πέραν από τους επίσημα κηρυγμένους αρχαιολογικούς χώρους, η ευθύνη των οποίων περιέρχεται στις κατά τόπους Εφορίες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, μεγάλος είναι και ο αριθμός των αρχαιολογικών χώρων οι οποίοι δεν έχουν χαρακτηριστεί ακόμη ως τέτοιοι.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ενώ οι επισκέψιμοι αρχαιολογικοί χώροι στην Κρήτη είναι πολλοί, το ενδιαφέρον των επισκεπτών ή και των τουριστικών πρακτόρων επικεντρώνεται σε πολύ λιγότερους που αποτελούν πλέον κρίσιμη μάζα του τουριστικού της προϊόντος αλλά και κλασικό τουριστικό προορισμό. Τέτοιοι αρχαιολογικοί χώροι βρίσκονται και στους τέσσερις Νομούς και είναι:

A. Νομός Ηρακλείου

- ✓ Γόρτυνα
- ✓ Κνωσός
- ✓ Τύλισσος
- ✓ Φαιστός
- ✓ Φρούριο λιμανιού Ηρακλείου –Κούλες
- ✓ Αγία Τριάδα Φαιστού
- ✓ Ανάκτορο Μαλίων
- ✓ Μάταλα

B. Νομός Λασιθίου

- ✓ Σπιναλόγκα
- ✓ Λατώ
- ✓ Σπήλαιο Ψυχρού
- ✓ Ανάκτορο Ζάκρου
- ✓ Γουρνιά

Γ. Νομός Ρεθύμνου

- ✓ Αξός
- ✓ Ελεύθερνα
- ✓ Ακρωτήριο Καστέλλος

Δ. Νομός Χανίων

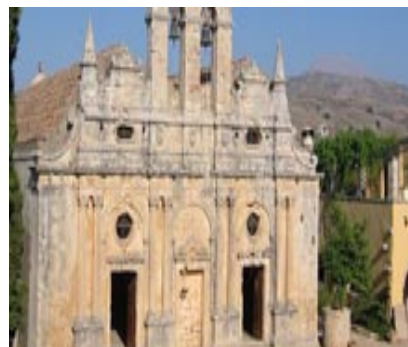
- ✓ Άππερα
- ✓ Φαλάσσαρνα
- ✓ Πολλυρηνία
- ✓ Μινωική Κυδωνία
- ✓ Λισσός

1.3.3. Μοναστήρια

Η ιστορία της Κρήτης, ήδη από την αρχαιότητα είναι συνδεδεμένη με την θρησκευτική ζωή και κατά τους νεότερους χρόνους με την χριστιανική πίστη. Εκφράσεις της αποτελούν τα μοναστήρια και οι εκκλησίες που κοσμούν

σήμερα με την αρχιτεκτονική τους και την ιστορική τους σημασία κάθε γωνιά της Κρήτης και αποτελούν αναμφίβολα σημαντικά τουριστικά θέλγητρα. Τα περισσότερα μοναστήρια που σώζονται και λειτουργούν σήμερα, εκτός των άλλων, συμβάλλουν και στην διατήρηση και εξέλιξη της πολιτιστικής παράδοσης και λαογραφίας του νησιού ενώ κάποια από αυτά λειτουργούν και ως μοχλοί τοπικής ανάπτυξης. Αναλυτική αναφορά γίνεται στο παράρτημα ενώ οι πιο γνωστές μονές είναι :

- ✓ Κρουσταλλένιας (Λασιθίου)
- ✓ Τοπλού (Λασιθίου)
- ✓ Καψά (Λασιθίου)
- ✓ Αρκαδίου (Ρεθύμνου)
- ✓ Τιμίου Προδρόμου Ατάλης Μπαλί (Ρεθύμνου)
- ✓ Πρεβέλης (Ρεθύμνου)
- ✓ Καλυβιανής (Ηρακλείου)
- ✓ Αγκαράθου (Ηρακλείου)
- ✓ Επανωσήφη (Ηρακλείου)
- ✓ Χρυσосκαλίτσας (Χανίων)
- ✓ Αγίας Τριάδας (Χανίων)
- ✓ Γουβερνέτου (Χανίων)

1.3.4. Παραδοσιακοί Οικισμοί – Αρχιτεκτονικά Σύνολα

A. Κάστρα – Οχυρώσεις

Στο σύνολο του νησιού, τόσο στα παράλια όσο και στην ενδοχώρα, κυριαρχούν οχυρώσεις και κάστρα τα οποία συνθέτουν ένα ποικιλόμορφο και αξιόλογο πολιτιστικό απόθεμα. Τα κάστρα χτίστηκαν σε σημεία κλειδιά από άποψη οχύρωσης και προφύλαξης με άμεση συνέπεια τα σημαντικότερα από να βρίσκονται σε παράκτιες περιοχές. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση κάστρων και οχυρώσεων εντοπίζεται στους νομούς Χανίων και Λασιθίου λόγω της <<περιφερειακής>> και ευάλωτης γεωγραφικής τους θέσης. Παρά τις σημαντικές ελλείψεις συντήρησης τους τα κάστρα αποτελούν πόλο έλξης για τους επισκέπτες, και χρησιμοποιούνται ως χώροι πολιτιστικών εκδηλώσεων. Τα κυριότερα από αυτά είναι :

- ✓ Γραμβούσα (Χανίων)
- ✓ Άπτερα (Χανίων)
- ✓ Φορτέτσα (Ρεθύμνου)
- ✓ Κούλες (Ηρακλείου)

- ✓ Σπιναλόγκα (Λασιθίου)
- ✓ Καζάρμα (Λασιθίου)
- ✓ Φραγκοκάστελο(Χανίων)
- ✓ Κούλες (Λασιθίου)

B. Παραδοσιακοί Οικισμοί

Η τοπική αρχιτεκτονική, σε συνδυασμό με παραδοσιακούς οικισμούς, συνθέτει ένα αξιόλογο πλέγμα τουριστικών πόρων για την τουριστική ανάπτυξη. Η Κρήτη στο σύνολο της διαθέτει ένα μεγάλο αριθμό από χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς οικισμούς. Η διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής συνεπάγεται τοπικό χρώμα, τοπική ταυτότητα και αυθεντικότητα, στοιχεία που προσελκύουν το ενδιαφέρον των επισκεπτών. Είναι πλέον γνωστό ότι ο επισκέπτης δεν επιθυμεί να απολαύσει μόνο τον ήλιο και την θάλασσα αλλά να γνωρίσει τον πολιτισμό, τις παραδόσεις, τους κατοίκους, την καθημερινή ζωή με λίγα λόγια τον προορισμό που επισκέπτεται. Συνεπώς στο μέλλον θα υπάρχει όλο και περισσότερο έντονο ενδιαφέρον για έννοιες όπως αυθεντικότητα, φιλοξενία, επικοινωνία που βρίσκονται αναλλοίωτες κυρίως στους οικισμούς της ενδοχώρας της Κρήτης .

1.4. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

1.4.1. Μουσεία

Το πιο σημαντικό μουσείο, όσον αφορά τον πλούτο, τη μοναδικότητα και την εξέλιξη της τουριστικής πορείας της Κρήτης είναι το Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου το οποίο μαζί με τα ανάκτορα της Κνωσού αποτελεί τον κεντρικό τουριστικό πόλο σε επίπεδο Κρήτης και από τους σημαντικούς πόλους έλξης σε επίπεδο Ελλάδας. Σταδιακά, και παράλληλα με την εξέλιξη των ανασκαφών στο νησί ιδρύθηκαν αρχαιολογικά μουσεία κοντά σε όλα τα αστικά κέντρα (Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων, Ρεθύμνου, Αγίου Νικολάου, Ιεράπετρας, Σητείας). Ταυτόχρονα, η νεότερη ιστορία του νησιού αποδίδεται μέσα από εκθέματα των ιστορικών και λαογραφικών μουσείων με σημαντικότερο το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, η λειτουργία του οποίου εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο δράσης της Εταιρείας Ιστορικών Μελετών Κρήτης. Τα μουσεία με υψηλότερη επισκεψιμότητα είναι :

- ✓ Μουσείο Ηρακλείου
- ✓ Μουσείο Αγίου Νικολάου
- ✓ Μουσείο Παναγιάς Κεράς

- ✓ Μουσείο Σητείας
- ✓ Μουσείο Ρεθύμνης
- ✓ Μουσείο Χανίων
- ✓ Βυζαντινό Μουσείο
- ✓ Ιστορικό Μουσείο Κρήτης

Εκτός των παραπάνω έχουν δημιουργηθεί νέα μουσεία κατά κύριο λόγο σε ημιαστικές και αγροτικές περιοχές σε μια προσπάθεια διάσωσης και διατήρησης των παραδόσεων και των τοπικών συνηθειών :

- ✓ Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο Ρεθύμνου
- ✓ Λαογραφική Συλλογή του Λυκείου Ελληνίδων
- ✓ Μουσείο Λυχνοστάτης στην Χερσόνησο
- ✓ Μουσεία Αγροτικής Ιστορίας στον Αρόλιθο
- ✓ Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας και Παράδοσης στους Βώρους
- ✓ Μουσείο Νίκου Καζαντζάκη
- ✓ Λαογραφικό Μουσείο Σητείας
- ✓ Λαογραφικό Μουσείο Γαβαλοχωρίου κ.α.

Τα μουσεία σε συνδυασμό με τα ιστορικά κέντρα πόλεων και τους παραδοσιακούς οικισμούς συνθέτουν πράγματι μια κρίσιμη μάζα για την περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτισμικού τουρισμού.

1.4.2. Πολιτιστικές Εκδηλώσεις

Σε πολλά χωριά της Κρήτης με πρωτοβουλία των πολιτιστικών συλλόγων ή των Δήμων διοργανώνονται εκδηλώσεις, κυρίως πανηγύρια, τα οποία αποτελούν αφορμή συνεύρεσης του τοπικού πληθυσμού, ενώ παράλληλα συμβάλλουν στην διατήρηση των εθίμων και των παραδόσεων του τόπου. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις στα αστικά κέντρα διαφέρουν αισθητά από εκείνες της υπαίθρου. Κατά κανόνα πρόκειται για πολυθεματικές εκδηλώσεις (θέατρο ,μουσική, χώρος, εκθέσεις)στις οποίες συμμετέχουν ντόπιοι και ξένοι καλλιτέχνες και συνήθως διαρκούν περισσότερες μέρες ή εβδομάδες. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα Κύρβεια (Δήμος Ιεράπετρας), τα Κορνάρεια (Δήμος Σητείας), τα Υιακύνθεια (Δήμος Ανωγείων), ο Μουσικός Αύγουστος (Δήμος Ηρακλείου), το Αναγεννησιακό Φεστιβάλ του Ρεθύμνου (Δήμος Ρεθύμνου) κ.α.

1.4.3. Πολιτιστικές Διαδρομές

Οι πολιτιστικές διαδρομές σαν ιδέα ξεκίνησαν από την ανάγκη της διασύνδεσης του τουρισμού με τον πολιτισμό και το περιβάλλον της Κρήτης, μέσα από μια σχέση ισορροπίας, διατήρησης και αξιοποίησης. Τα μονοπάτια

ή διαδρομές λειτουργούν ως σύνδεσμος μεταξύ στοιχείων από τον πολιτισμό, την κοινωνική δομή, το φυσικό περιβάλλον και τις συνήθειες του τόπου (π.χ. «οι δρόμοι της Παραδοσιακής Υφαντικής» στο Νομό Ρεθύμνου, «οι δρόμοι του κρασιού» στις Αρχάνες, οι πολιτιστικές διαδρομές του Νομού Ηρακλείου, και της επαρχίας Σητείας, οι υπό διαμόρφωση «Δρόμοι του λαδιού» κ.α.). Οι πολιτιστικές ή θεματικές αυτές διαδρομές είναι ένα βασικό «συστατικό» του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης, το οποίο βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης και παραμένει πάντα πολύτιμο και μέχρι σήμερα αναξιοποίητο.

1.4.4. Λαογραφία

Η τοπική λαογραφία και παράδοση, τα οποία ποικίλουν ανάλογα με τη γεωγραφική περιοχή, αποτελούν ένα σημαντικό συστατικό του τουριστικού δυναμικού της Κρήτης. Πλούσια σε πολιτισμική παράδοση η Κρήτη, διατηρεί στο πέρασμα των αιώνων σημαντικά λαογραφικά στοιχεία του πρόσφατου ή και του πιο μακρινού παρελθόντος έχοντας σχηματίσει έναν ξεχωριστό λαογραφικό πλούτο με μεγάλη διαχρονικότητα και πολυπολιτισμικότητα αλλά και μια δυναμική σχέση με το σημερινό ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον.

Σημειώνεται επίσης ότι ο πολιτισμικός πλούτος της Κρήτης εκφράζεται μέσα από την καθημερινή ζωή των κατοίκων, τα ήθη και τα έθιμά τους, τα παραδοσιακά επαγγέλματα (υφαντική, αγγειοπλαστική, κεραμική), τους χορούς και τα τραγούδια, τις γαστρονομικές τους συνήθειες και γενικά την ταυτότητα της σημερινής (ζωντανής) Κρήτης που της έχουν προσδώσει υπεροπτική φήμη.

1.5.ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η τουριστική κίνηση του νησιού και επιπλέον γίνεται καταγραφή και αξιολόγηση από άποψη ποιότητας και επάρκειας των τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών που λειτουργούν σήμερα σε ολόκληρη την Κρήτη και που συνδέονται με τη διαμονή, την εξυπηρέτηση και την ψυχαγωγία των τουριστών.

1.5.1. Τουριστική Κίνηση

Ο τουρισμός της Κρήτης χαρακτηρίζεται κατά βάση ως εξωτερικός καθότι στο σύνολο των αφίξεων οι αλλοδαποί αποτελούν το 82,69% ενώ το ποσοστό των ημεδαπών είναι πολύ χαμηλό, της τάξης του 17,31%. Στο σύνολο της χώρας, η Κρήτη μετά το Νότιο Αιγαίο παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό διανυκτερεύσεων αλλοδαπών τουριστών. Αναφορικά με τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούν οι τουρίστες για να επισκεφτούν την Κρήτη, κυριαρχεί η μετακίνηση με το αεροπλάνο και ακολουθούν τα ταξίδια με πλοίο. Εντούτοις, στα 2 έτη (2001,2002) καταγράφεται μείωση των αφίξεων στον αερολιμένα Ηρακλείου ενώ αντίθετα αυξάνονται οι αφίξεις στο αεροδρόμιο Χανίων. Σε επίπεδο χώρας σημειώνεται ότι λόγω της γεωγραφικής θέσης της

η Ελλάδα αποτελεί χώρα αεροπορικού τουρισμού καθώς το 75-80% των επισκεπτών χρησιμοποιούν το αεροπλάνο ως μεταφορικό μέσο.

1.5.2. Τουριστικά Καταλύματα

Σε σύνολο Ελλάδας η Κρήτη κατατάσσεται δεύτερη σε αριθμό ξενοδοχείων (1.278 μονάδες λειτουργούσαν το 2000, ήτοι το 15,1% του συνόλου των ελληνικών ξενοδοχείων(και πρώτη σε αριθμό ξενοδοχείων πολυτελείας και Α΄ κατηγορίας (συγκεντρώνει το 25% του συνολικού αριθμού των ξενοδοχείων πολυτελείας της χώρας και το 20.5% των καταλυμάτων Α΄ κατηγορίας). Σε επίπεδο Νομών διαπιστώνεται ότι οι Νομοί Λασιθίου και Ηρακλείου διαθέτουν ξενοδοχειακές μονάδες υψηλής ποιότητας και προδιαγραφών δεδομένου ότι συγκεντρώνουν το 95% των μονάδων πολυτελείας (40% ο Νομός Λασιθίου και 55% ο Νομός Ηρακλείου) της Κρήτη. Το ίδιο ισχύει και για τις μονάδες Α΄ κατηγορίας. Το επίπεδο των προσφερόμενων υπηρεσιών στις κατηγορίες LUX, Α΄ αλλά και Β΄ είναι αρκετά ικανοποιητικό. Μεγάλος αριθμός καταλυμάτων διαθέτει εκτός από υψηλό επίπεδο υπηρεσίες δωματίου, και αθλητικές υποδομές εντός του χώρου του ξενοδοχείου, υποδομές για αθλήματα νερού, προγράμματα ψυχαγωγίας κ.α. Εντούτοις, το μεγαλύτερο μερίδιο στην αγορά των καταλυμάτων της νήσου, καταλαμβάνουν τα επιπλωμένα διαμερίσματα (28,8% επί του συνόλου των καταλυμάτων) τα Γ (27,3%) και τα Β (18,3%) κατηγορίας ξενοδοχειακά συγκροτήματα. Ως προς τη χωρική κατανομή των καταλυμάτων και των κλινών στο νησί, διαπιστώνεται ότι ο Νομός Ηρακλείου συγκεντρώνει το 33,89% των ξενοδοχειακών μονάδων και το 43,58% των κλινών. Το υπόλοιπο 56,42% των κλινών μοιράζεται ισόποσα στους υπόλοιπους τρεις νομούς (19,64% στο Ν. Χανίων, 20,32% στο Ν. Ρεθύμνου και 16,46% στο Ν. Λασιθίου). Κύριο χαρακτηριστικό των καταλυμάτων της Κρήτης είναι το μικρό μέγεθος και ο οικογενειακός χαρακτήρας τους. Ελάχιστες είναι οι μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες. Όσον αφορά τον τύπο των ξενοδοχειακών καταλυμάτων, η Κρήτη εμφανίζει το χαμηλότερο ποσοστό, σε σχέση με τη υπόλοιπη χώρα, ξενοδοχείων κλασσικού τύπου ενώ αντίθετα χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία επιπλωμένων διαμερισμάτων / studios. Ως προς τον τρόπο διάθεσης των δωματίων, η Κρήτη και τα Δωδεκάνησα εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά των ξενοδοχείων που συνεργάζονται με οργανωτές ταξιδιών με το σύστημα της δέσμευσης.

1.5.3. Λοιπές Τουριστικές Επιχειρήσεις

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τα εξής :

1. Τουριστικά γραφεία – πρακτορεία
2. Εταιρίες μεταφορών (αεροπορικές, ακτοπλοϊκές, οδικών μεταφορών)
3. Επιχειρήσεις ενοικιάσεως οχημάτων και δίτροχων
4. Κέντρα παροχής τουριστικών πληροφοριών και υπηρεσιών
5. Λοιπές τουριστικές επιχειρήσεις

Αναλογικά με την τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης και κάθε νομού χωριστά, ο αριθμός των τουριστικών γραφείων και πρακτορείων που λειτουργούν κρίνεται αρκετά ικανοποιητικός : 85 επιχειρήσεις λειτουργούν στο

Νομό Ηρακλείου, 35 στο Νομό Χανίων, 21 στο Νομό Ρεθύμνης και 11 στο Νομό Λασιθίου. Τα διαρθρωτικά προβλήματα και η ανεπάρκεια των οδικών συγκοινωνιών καθώς και το μικρό σχετικά μέγεθος της Κρήτης έχουν σαν αποτέλεσμα την ολοένα και μεγαλύτερη χρήση (από τουρίστες) ιδιωτικών (ενοικιαζόμενων) μέσων μετακίνησης. Έτσι σήμερα στο νησί λειτουργούν 544 γραφεία ενοικίασης επιβατικών αυτοκινήτων και 137 γραφεία ενοικίασης δίτροχων. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι πουθενά στην Κρήτη σήμερα δεν λειτουργούν επίσημα από τον ΕΟΤ γραφεία παροχής πληροφόρησης και υπηρεσιών. Τα τρία κέντρα πληροφόρησης που λειτουργούσαν παλαιότερα, (2 στο Ηράκλειο και 1 στον Άγιο Νικόλαο) έχουν κλείσει. Τα μόνα που λειτουργούν είναι με πρωτοβουλία των κατά τόπους τοπικών αρχών (Δήμοι, νομαρχίες και δημοτικές επιχειρήσεις με σχετικό αντικείμενο). Αναφέρονται χαρακτηριστικά τα κέντρα πληροφόρησης :

- Σητείας(Δήμος Σητείας)
- Ελούντας (Κοινοτική επιχείρηση ανάπτυξης Ελούντας)
- Αγίου Νικολάου (Δημοτική επιχείρηση τουριστικής ανάπτυξης Δήμου Αγίου Νικολάου)
- Παλαιόχωρας (Δήμος Πελεκάνου)
- Χερσονήσου (Δήμος Χερσονήσου)

Κλείνοντας την ενότητα Τουριστικές δομές και υπηρεσίες, θα αναφερθούμε στον μεγάλο κλάδο που αποτελούν οι επιχειρήσεις πώλησης τουριστικών ειδών και οι επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής. Αυτό που, κατά κοινή παραδοχή, ισχύει για τις κατηγορίες αυτές των τουριστικών επιχειρήσεων είναι τα εξής :

- Καταστήματα τουριστικών ειδών, εστιατόρια, παντοπωλεία, κέντρα διασκέδασης συγκεντρώνονται στα μεγάλα αστικά κέντρα και στους περιαστικούς τουριστικούς οικισμούς .
- Σε όλους τους οικισμούς που καταγράφεται τουριστική κίνηση λειτουργούν κατά την καλοκαιρινή περίοδο καταστήματα πώλησης τουριστικών ειδών (χάρτες, κάρτες, είδη ρουχισμού) ή και τοπικά προϊόντα (υφαντά, πήλινα, τρόφιμα)
- Στους τουριστικά αναπτυγμένους οικισμούς των βορείων παραλίων που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση από τις έδρες των νομών, καθώς επίσης και σε ορισμένους νότιους παραλιακούς οικισμούς παρατηρείται συγκέντρωση κέντρων νυχτερινής διασκέδασης (σήμα κατατεθέν των οικισμών). Αναφέρονται χαρακτηριστικά:
- Η Χερσόνησος, τα Μάλια, η Σταλίδα και τα Μάταλα στο Νομό Ηρακλείου
- Ο Πλατανιάς και η Παλαιόχωρα στο Νομό Χανίων και
- Ο Πλακιάς και η Αγία Γαλήνη στο Νομό Ρεθύμνου.

1.6. ΕΙΔΙΚΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Στην εν λόγω κατηγορία περιλαμβάνονται οι υποδομές:

1. Θαλάσσιου τουρισμού(μαρίνες, αλιευτικά καταφύγια, τουριστικά αγκυροβόλια).
2. Συνεδριακού τουρισμού.
3. Ορεινού τουρισμού (ορειβατικά καταφύγια, χιονοδρομικά κέντρα).
4. Ειδικών μορφών τουρισμού (ανεμοπτερισμός, αναρριχητικός).
5. Αθλητικού τουρισμού (αθλητικές υποδομές, γήπεδα γκολφ).
6. Τουρισμού υγείας(Κέντρα θαλασσοθεραπείας, κέντρα αιμοκάθαρσης).

Ειδικότερα :

1.6.1. Υποδομές Θαλάσσιου Τουρισμού

Η Κρήτη αποτελεί μια γεωγραφική ενότητα με ιδιαίτερα περιθώρια ανάπτυξης του θαλάσσιου τουρισμού. Το μεγάλο μήκος των ακτών, η πλούσια γεωμορφολογία της, οι εναλλαγές τοπίου, η ποικιλία φυσικών, πολιτιστικών και αρχαιολογικών πόρων, αλλά και οι ήπιες κλιματολογικές συνθήκες κλπ ευνοούν ιδιαίτερα την ανάπτυξη του τουρισμού σκαφών. Σε όλη την Κρήτη υπάρχουν αρκετά λιμάνια μικρού και μεσαίου μεγέθους. Ορισμένα είναι αξιόλογα και λειτουργικά και άλλα χρειάζονται επεκτάσεις, προσθήκες ή βελτιώσεις για να μπορέσουν να τεθούν σε λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα:

- Υπάρχουν επτά εμπορικά και επιβατικά λιμάνια : δύο βρίσκονται στο Νομό Χανίων (Σούδα και Κίσσαμο) τρία στο Νομό Λασιθίου (Άγιο Νικόλαο, Σητεία και Ιεράπετρα) και από ένα στις έδρες των νομών Ηρακλείου και Ρεθύμνου. Όλα πληρούν τις προϋποθέσεις ασφαλούς προσέγγισης, παραβολής και εξυπηρέτησης. Ωστόσο, από τη σκοπιά της εξυπηρέτησης της τουριστικής κίνησης χρειάζονται αναδιάταξη στην οργάνωση και τη χρήση ώστε να αξιοποιηθούν και να καταστούν παραγωγικά και λειτουργικά.
- Μαρίνες υπάρχουν συνολικά δέκα: τρεις στο Νομό Χανίων (Χανιά, Κίσσαμος και Παλαιόχωρα), δύο στο Νομό Ρεθύμνου (Ρέθυμνο, Αγία Γαλήνη), δύο στο Νομό Ηρακλείου (Ηράκλειο και Μάλια) και τρεις στο Νομό Λασιθίου (Άγιο Νικόλαο, Σητεία, και Ιεράπετρα). Σε αυτές πρέπει να προστεθούν οι ιδιωτικές μαρίνες του ξενοδοχείου Creta Panorama στο Πέραμα Ρεθύμνου και Porto στις Γούβες Νομού Ηρακλείου.
- Λιμενικά καταφύγια λειτουργούν συνολικά δεκαέξι : πέντε στο Νομό Λασιθίου, τρία στο Νομό Ρεθύμνου και από τέσσερα στους νομούς Χανίων και Ηρακλείου. Τα τουριστικά καταφύγια εκτός από το γενικό έλλειμμα λειτουργίας και οργάνωσης, παρουσιάζουν προβλήματα

εξοπλισμού, ελλείψεις κτιριακών εγκαταστάσεων, επισκευής, συντήρησης και διαχείμανσης των σκαφών.

- Τέλος, λειτουργούν πολλά (εικοσιτέσσερα σε αριθμό) λιμενικά έργα μικρής κλίμακας ενώ υπάρχουν δεκαοκτώ επιπλέον φυσικά λιμάνια που χρησιμοποιούνται για την εξυπηρέτηση μικρών τουριστικών και αλιευτικών πλοίων.

Όπως προαναφέρθηκε, όλες οι παραπάνω υποδομές χρειάζονται βελτιώσεις, προσθήκες, επεκτάσεις για να μπορέσουν να είναι απόλυτα λειτουργικές και ασφαλείς αλλά και για να διατηρήσουν και να προβάλουν τη θέση τους μέσα στο δίκτυο των λιμένων της Μεσογείου, που δημιουργεί πολλές και σημαντικές προοπτικές για θαλάσσιο τουρισμό.

1.6.2. Υποδομές Συνεδριακού Τουρισμού

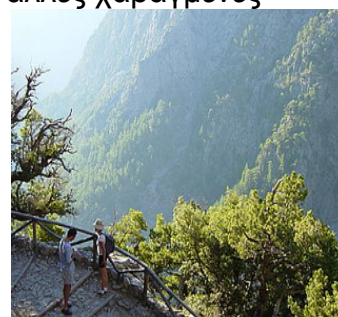
Στην Κρήτη, το σύνολο σχεδόν των συνεδριακών κέντρων βρίσκονται σε μεγάλες μονάδες κατηγορίας LUX, Α΄ και Β΄ κατηγορίας και διαθέτουν μια ή περισσότερες πλήρως εξοπλισμένες συνεδριακές αίθουσες, τηλεπικοινωνιακά μέσα και σύγχρονες εγκαταστάσεις, τηλεφωνικό κέντρο, συστήματα διερμηνείας και μετάφρασης. Συνολικά, τα συνεδριακά κέντρα της Κρήτης καταλαμβάνουν το 37,1% σε εθνικό επίπεδο και συγκεντρώνονται στα αστικά κέντρα και τις πολύ τουριστικά ανεπτυγμένες περιοχές του νησιού, όπου υπάρχουν και οι υποστηρικτικές – συμπληρωματικές υποδομές και υπηρεσίες.

ΝΟΜΟΙ	ΕΠΟΧΙΑΚΑ	ΟΛΟ ΤΟ ΧΡΟΝΟ	ΣΥΝΟΛΟ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	26	7	33
ΛΑΣΙΘΙΟΥ	12	3	15
ΡΕΘΥΜΝΟΥ	15	2	17
ΧΑΝΙΩΝ	9	4	13
ΣΥΝΟΛΟ	62	16	78

Είναι βέβαιο ότι η δημιουργία συνεδριακών κέντρων πολλαπλού προσανατολισμού τα οποία θα λειτουργούν σε στενή συνεργασία με πανεπιστημιακά ιδρύματα, περιφερειακά εκθεσιακά κέντρα, καθώς και περιφερειακούς ή και τοπικούς φορείς, έχουν άριστες προοπτικές και θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού.

1.6.3 Υποδομές Ορεινού Τουρισμού

- Πεζοπορικές / ορειβατικές διαδρομές : το νησί διαθέτει μεγάλο αριθμό, πολλές εκ των οποίων είναι απλές διαδρομές και άλλες χαραγμένες επίσημα (Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Ε4) από τοπικές πρωτοβουλίες πολιτιστικών συλλόγων, δήμων, αναπτυξιακών φορέων κλπ. Στην πλειοψηφία τους περνάνε μέσα από μοναδικής

ομορφιάς τοπία, ωστόσο δεν διαθέτουν ενιαίο σύστημα σήμανσης (σε πολλές περιπτώσεις δεν διαθέτουν καμία σήμανση) με αποτέλεσμα να μένουν αναξιοποίητες (με την εξαίρεση του Ευρωπαϊκού ορειβατικού μονοπατιού E4 το οποίο ολοένα και περισσότεροι ντόπιοι και ξένοι ορειβάτες χρησιμοποιούν).

- Ορειβατικά καταφύγια : Είναι οι μόνες αμιγείς ορειβατικές υποδομές στην Κρήτη. Συνολικά είναι οκτώ και βρίσκονται συγκεντρωμένα κυρίως στην κεντρική και δυτική Κρήτη (Λευκά Όρη και Ψηλορείτη). Στην ανατολική Κρήτη υπάρχει ένα μόνο, στο όρος Δίκη. Τα αναφέρουμε συνοπτικά :
  1. Καλλέργη στα Λευκά Όρη (ανοιχτό από Απρίλιο έως Οκτώβριο).
  2. Κασιβέλη-Σβουριχτής, στο κέντρο των Λευκών Ορών.
  3. Βόλικα στα Λευκά Όρη : το πρώτο ορειβατικό καταφύγιο Κρήτης.
  4. Ταύρης στα Λευκά Όρη.
  5. Τουμπωτός Πρίνος στον Ψηλορείτη.
  6. Πρίνος στις Ασίτες- Κουδούνι.
  7. Λαζάρου στο Όρος Δίκη.
  8. Ζαρού στη Θέση Σαμάρι.

Η δυναμικότητα τους σε θέσεις φιλοξενίας ορειβατών κυμαίνεται από 15 ορειβάτες στο καταφύγιο του Λαζάρου έως 50 ορειβάτες στο «Καλλέργη» του Ομαλού.

- Χιονοδρομικό κέντρο : Το 1987 εκπονήθηκε ειδική μελέτη για τη δημιουργία χιονοδρομικού κέντρου στον ορεινό όγκο του Ψηλορείτη στην περιοχή της Νίδας. Ωστόσο ο λανθασμένος σχεδιασμός και η έλλειψη συντονισμένων ενεργειών, είχαν σαν αποτέλεσμα οι υποδομές που δημιουργήθηκαν τότε (πίστα χιονοδρομική, ξενοδοχείο, εστιατόριο) να μένουν εξ' αρχής ανενεργές. Σήμερα εμφανίζουν εικόνα πλήρους εγκατάλειψης.
- Αναρριχητικές πίστες : Οι περιοχές στην Κρήτη όπου έχουν επιλεχθεί για την συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι οι παρακάτω :
  - ✓ Καλαθάς Νομού Χανίων: πρόκειται για μια αναρριχητική πίστα, δίπλα στην θάλασσα, στην περιοχή του Καλαθά στο Ακρωτήριο Χανίων.
  - ✓ Σταυρός στο Ακρωτήριο Νομού Χανίων, 14 χιλιόμετρα από τα Χανιά πλησίον της παραλίας του Σταυρού.
  - ✓ Γκίγκιλος, στον Ομαλό Νομού Χανίων. Πρόκειται για την πιο εντυπωσιακή ορθοπλαγιά στην Κρήτη. Βρίσκεται ακριβώς πάνω από το φαράγγι της Σαμαριάς και η πρόσβαση απαιτεί πεζοπορία περίπου μιας ώρας, από το μονοπάτι ή από το Ξυλόσκαλο.

- ✓ Θέρισσος νομού Χανίων, 14 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά από την πόλη των Χανίων μέσα στο φαράγγι του Θερίσου.
- ✓ Παλαιόκαστρο Νομού Ηρακλείου, κάτω από τη γέφυρα της εθνικής οδού Ηρακλείου – Ρεθύμνου και πλησίον της ομώνυμης παραλίας.
- ✓ Αγιοφάραγγο στα νότια του Νομού Ηρακλείου.
- ✓ Κόφινα, στα Αστερούσια Όρη του Νομού Ηρακλείου κοντά στο χωριό Καπετανιανά.
- ✓ Αλμυρός Νομού Ηρακλείου, στην είσοδο του φαραγγιού.
- ✓ Ορθοπλαγιά του Σπαθιού στο οροπέδιο Λιμνάκαρο, Όρος Δίκτη Νομού Λασιθίου, η δεύτερη εντυπωσιακή ορθοπλαγιά της Κρήτης μετά τον Γκίγκιλο.
- ✓ Στενό φαράγγι Νομού Ηρακλείου, κοντά στο χωριό Λέντας.
- ✓ Θέση Δύο Πρίνοι, Ζαρός Νομού Ηρακλείου (πολύ κοντά στο καταφύγιο).

Εν κατακλείδι, και σε ότι αφορά τον ορεινό τουρισμό στην Κρήτη, παρά το ιδιαίτερο ανάγλυφο, τις μοναδικές εναλλαγές του τοπίου και τους αξιόλογους ορεινούς όγκους που διαθέτει, οι υποδομές που υπάρχουν (ορειβατικά καταφύγια, πίστες αναρρίχησης) εξυπηρετούν αποκλειστικά τους τοπικούς φυσιολατρικούς- ορειβατικούς συλλόγους και τα μέλη τους. Τα καταφύγια δεν έχουν κανένα τουριστικό <<προσανατολισμό>>, από τη σκοπιά της δυνητικής χρήσης τους και από τους τουρίστες- ορειβάτες. Για να μπορέσει κάποιος επισκέπτης να διανείμει σε αυτά πρέπει να έρθει σε επαφή με τους κατά τόπους ορειβατικούς συλλόγους. Δεν γίνεται από κανένα φορέα συστηματική αξιοποίησης και κατά συνέπεια συντονισμένη προβολή και διαφήμισή τους.

1.6.5. Υποδομές Τουρισμού Υγείας

Οι υφιστάμενες υποδομές στο νησί είναι:

- Το Μεσογειακό Κέντρο Διακοπών Αιμοκάθαρσης ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ Α.Ε. Λειτουργεί από το 2001 στα Καλέσα Ηρακλείου και αποτελεί πρότυπο κέντρο υγείας και θεραπευτικής αγωγής ατόμων με νεφρική ανεπάρκεια.
- Τα κέντρα θαλασσοθεραπείας. Υπάρχουν μόνο τρία κέντρα θαλασσοθεραπείας στη Κρήτη, σε ιδιωτικά ξενοδοχεία. Στο Creta

Maris, στο Royal Mare της Aldemar και στο Blue Palace στην Πλάκα Λασιθίου.

- Το κέντρο ΒΕΜΜΟ για τη θεραπεία οφθαλμολογικών προβλημάτων, το οποίο λειτουργεί στο ΠΕ.ΠΑ.Γ.Ν.Η. (Νομού Ηρακλείου) και πραγματοποιεί εξειδικευμένες επεμβάσεις μείωσης της μυωπίας και άλλων παθήσεων της όρασης με την βοήθεια λέιζερ. Ιδιαίτερα πρωτοποριακή είναι η πρωτοβουλία ίδρυσης του << Κέντρο Αθλητικής όρασης >>.

1.6.5. Υποδομές Αθλητικού Τουρισμού

Αμιγής αθλητικός τουρισμός στην Κρήτη δεν υπάρχει ακόμα. Οι υφιστάμενες υποδομές έχουν δημόσιο χαρακτήρα, δημιουργήθηκαν και εξυπηρετούν τις ανάγκες του τοπικού πληθυσμού. Μικρής εμβέλειας υποδομές για την καθημερινή άσκηση των επισκεπτών διαθέτουν όλα τα μεγάλα ξενοδοχεία.

Οι υποδομές που με τις κατάλληλες βελτιώσεις και επεκτάσεις μπορούν να φιλοξενήσουν υπερτοπικού χαρακτήρα εκδηλώσεις ή προπονητικό τουρισμό είναι:

- Το ναυαθλητικό κέντρο Σούδας Νομού Χανίων, το οποίο είναι το μοναδικό στη νότια Ελλάδα, και ένα από τα καλύτερα σε Βαλκανικό επίπεδο.
- Το ναυαθλητικό κέντρο Γαζίου στο Νομό Ηρακλείου το οποίο διαθέτει προπονητήριο, πληρότητας 80 ατόμων.
- Οι λιμενικές εγκαταστάσεις Ηρακλείου και Αγίου Νικολάου όπου μπορούν να φιλοξενηθούν διοργανώσεις θαλάσσιων αθλημάτων (ιστιοπλοΐα, αγώνες ταχύπλων σκαφών, κωπηλασία).
- Το Παγκρήτιο Στάδιο Ηρακλείου (περιοχή Λίντο), ολυμπιακών προδιαγραφών, το οποίο κατασκευάστηκε για τις ανάγκες τις Ολυμπιάδας του 2004.
- Οι εγκαταστάσεις γηπέδων ποδοσφαίρου της περιοχής Ανώπολης Γουβών Νομού Ηρακλείου (ιδιωτική πρωτοβουλία) οι οποίες είναι κατάλληλες για προπονητικό τουρισμό.
- Το πρωτότυπο αγροτουριστικό κέντρο στο Οροπέδιο Ασκύφου Νομού Χανίων (ιδιωτική πρωτοβουλία), το οποίο, εκτός των άλλων, διαθέτει υψηλών προδιαγραφών υποδομές προπονητικού τουρισμού για το άθλημα της σκοποβολής (αθλητικές εγκαταστάσεις ολυμπιακών διαστάσεων, κατάλληλοι χώροι φιλοξενίας, ήρεμο περιβάλλον).
- Το υπό κατασκευή αθλητικό κέντρο του Οροπεδίου Λασιθίου, το οποίο θα φιλοξενήσει μεγάλο αριθμό αθλητικών εγκαταστάσεων (γήπεδα ποδοσφαίρου, στίβος, γήπεδα καλαθοσφαίρισης και πετοσφαίρισης κ.α.) καθώς και άλλων εξειδικευμένων όπως γήπεδο χόκεϊ και ποδοσφαίρου ολυμπιακών προδιαγραφών, γήπεδο baseball

/ softball επίσης ολυμπιακών προδιαγραφών, ποδηλατοδρόμιο, γήπεδο για mini-soccer και εγκαταστάσεις badmington.

- Οι εγκαταστάσεις golf στη Χερσόνησο Ηρακλείου.
- Το υπό κατασκευή «Νέο Κλειστό Γυμναστήριο Ηρακλείου» χωρητικότητας 5000 θεατών στη θέση «Δύο Αοράκια» του Δήμου Νέας Αλικαρνασσού (Νομός Ηρακλείου).

1.6.6. Υποδομές Άλλων Μορφών Τουρισμού

*** Ανεμοπτερισμός**

Ο ανεμοπτερισμός, μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, προωθείται ως εξειδικευμένο τουριστικό προϊόν για τους λάτρεις του αθλήματος. Επίσημος φορέας εκπροσώπησης όλων των αεραθλημάτων είναι η Αερολέσχη, η οποία έχει παράρτημα στο Ηράκλειο και στα Χανιά.

Οι βασικές πίστες ανεμοπτερισμού στην Κρήτη είναι :

- Στο Νομό Χανίων: ο Αμμόλοφος Νέας Χώρας, 2 χιλιόμετρα από το κέντρο της πόλης των Χανίων, το Οροπέδιο Ομαλού 45 χιλιόμετρα από την πόλη των Χανίων, τα Φαλάσαρνα, το Οροπέδιο Ασκύφου, η Λίμνη Κουρνά και το Ελαφονήσι.
- Στο Νομό Ηρακλείου: το Βαρύπετρο, το Αβδού Πεδιάδος, η Σταλίδα, τα Μάλια, η Ψαρή Φοράδα.
- Στον Νομό Λασιθίου: η Ιεράπετρα, το Καμινάκι, το Σίσι, η Θρυφή.

*** Κυνηγετικός Τουρισμός**

Μεγάλης δυναμικότητας και υψηλών προδιαγραφών μονάδα παραδοσιακών-αγροτουριστικών καταλυμάτων υπάρχει στο Οροπέδιο Ασκύφου Νομού Χανίων, στο πλαίσιο της οποίας λειτουργεί εκτροφείο θηραμάτων που υποστηρίζει την ανάπτυξη του κυνηγετικού τουρισμού με ιδιαίτερη μάλιστα επιτυχία.

*** Ιππικός Τουρισμός**

Επιχειρήσεις ιππικού τουρισμού λειτουργούν σήμερα στο Νομό Ηρακλείου (περιοχή Καρτερού και Αβδού Πεδιάδος) αλλά και στο Νομό Χανίων (Ντερές). Οι περιπτώσεις αυτές έχουν αναπτύξει μεθοδικά τη συγκεκριμένη δραστηριότητα και καταγράφουν μικρή αλλά σταθερή αύξηση της τουριστικής τους ζήτησης ετησίως.

1.7. ΒΑΣΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

1.7.1 Υποδομές Μεταφορών

Θέμα μείζονος σημασίας για την τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης, είναι οι υποδομές και οι υπηρεσίες μεταφοράς από τη σκοπιά της προσπελασιμότητας. Σε γενικές γραμμές, κρίνονται ικανοποιητικές, τόσο από άποψη επάρκειας όσο και ποιότητας, γεγονός που έχει συμβάλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση του σημερινού επιπέδου τουριστικής ανάπτυξης του νησιού.

Ειδικότερα:

A. Οδικό δίκτυο

Το οδικό δίκτυο, για τις ανάγκες του τομέα του τουρισμού, κρίνεται σχετικά ικανοποιητικό ενώ δεν ισχύει το ίδιο σε ότι αφορά τις οδικές συγκοινωνίες και μεταφορές που χαρακτηρίζονται εξαιρετικά ανεπαρκείς για την κάλυψη των αναγκών των επισκεπτών.

B. Ακτοπλοϊκές μεταφορές

Η Κρήτη συνδέεται ακτοπλοϊκά με την υπόλοιπη Ελλάδα (Πειραιάς, Κυκλάδες, Δωδεκάνησα και Πελοπόννησος) με επτά εμπορικά και επιβατικά λιμάνια (Ηρακλείου, Σούδας, Ρεθύμνου, Αγίου Νικολάου, Σητείας, Κισσάμου). Οι ανάγκες των επισκεπτών καλύπτονται επαρκώς καθώς κατά τους καλοκαιρινούς μήνες πραγματοποιούνται σχεδόν καθημερινά δρομολόγια από και προς τον Πειραιά ενώ αυξάνονται οι διασυνδέσεις με μικρότερα νησιά του Αιγαίου και άλλους προορισμούς στην Πελοπόννησο.

Αναφέρεται ότι εκτός από τις μεγάλης δυναμικότητας εταιρείες, σε κάθε νομό λειτουργούν και άλλες μικρότερες, τοπικές εταιρείες θαλάσσιου τουρισμού και μεμονωμένα σκάφη που πραγματοποιούν δρομολόγια μόνο κατά τους τουριστικούς μήνες από τουριστικά λιμάνια της Κρήτης προς γειτονικές παραλίες και νησιά της Κρήτης.

Γ. Αεροπορικές μεταφορές

Οι εναέριες μετακινήσεις των επισκεπτών καλύπτονται από τα τρία αεροδρόμια που λειτουργούν στο νησί: του Ηρακλείου, του Ακρωτηρίου Χανίων, και της Σητείας. Το αεροδρόμιο Ηρακλείου αποτελεί διεθνή αερολιμένα που εξυπηρετεί επιβατική κίνηση της τάξης των 3,5 εκατομμυρίων επιβατών ετησίως. Σε εθνικό επίπεδο κατατάσσεται δεύτερο σε κίνηση και πρώτο σε κίνηση επιβατών με πτήσεις charter. Τόσο το αεροδρόμιο του Ηρακλείου όσο και των Χανίων που εξυπηρετούν το σύνολο σχεδόν των επισκεπτών, εμφανίζουν προβλήματα εξυπηρέτησης κατά τους τουριστικούς μήνες όπου οι αφίξεις και αναχωρήσεις πτήσεων charter είναι συνεχείς με συνέπεια να παρουσιάζεται συνωστισμός και δυσκολία στην εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Τα προβλήματα καταγράφονται εντονότερα στο αεροδρόμιο του Ηρακλείου καθώς εξυπηρετεί την εναέρια πρόσβαση στην Κρήτη των τουριστών των τριών από τους τέσσερις Νομούς (Ηρακλείου, Λασιθίου και Ρεθύμνου). Το αεροδρόμιο της Σητείας είναι μικρότερης εμβέλειας καθώς προς το παρόν δέχεται μόνο πτήσεις εσωτερικού και άρα δεν θεωρείται πύλη εισόδου.

Δ. Υγεία

Η παροχή υπηρεσιών υγείας στην Κρήτη βρίσκεται σε ικανοποιητικό επίπεδο, αφού οι ανάγκες καλύπτονται από το Πανεπιστημιακό νοσοκομείο,

τα Νομαρχιακά νοσοκομεία, τα Κέντρα Υγείας και τα Περιφερειακά Ιατρεία. Σε κάθε μεγάλη πόλη (Χανιά, Ηράκλειο, Ρέθυμνο, Άγιος Νικόλαος, Νεάπολη, Σητεία και Ιεράπετρα) εδρεύει από ένα Νομαρχιακό Νοσοκομείο και καλύπτει τις ανάγκες των κατοίκων και των επισκεπτών σε επίπεδο νομού. Οι ανάγκες σε τοπικό επίπεδο καλύπτονται από τα Κέντρα Υγείας και τα Περιφερειακά Ιατρεία όπου όμως καταγράφονται αρκετά προβλήματα όπως παροχή σύγχρονων ιατρικών υπηρεσιών, λόγω έλλειψης αναγκαίου προσωπικού και της στοιχειώδους κτιριακής και υλικοτεχνικής υποδομής.

Ε. Εκπαιδευτικά και Ερευνητικά Ιδρύματα

Η Κρήτη διαθέτει σήμερα υψηλοτάτου επιπέδου εκπαιδευτικά ιδρύματα (Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πολυτεχνείο, Τ.Ε.Ι., Μ.Α.Ι.Χ.) διεθνούς αναγνώρισης και ερευνητικά ιδρύματα όπως το Ι.Τ.Ε. με επιτυχίες μοναδικές σε παγκόσμιο επίπεδο. Το έργο και τα αποτελέσματα των ιδρυμάτων αυτών είναι τέτοια που δικαιολογούν την άποψη ότι η Κρήτη αποτελεί πλέον ένα παγκόσμιο ερευνητικό κέντρο.

Τα ιδρύματα αυτά προσελκύουν το ενδιαφέρον της πανεπιστημιακής κοινότητας και φιλοξενούν κάθε χρόνο πλήθος επιστημονικών συναντήσεων και συνεδρίων αλλά και μεταπτυχιακών φοιτητών ενώ υποστηρίζουν επιστημονικά πλήθος κλάδων της τοπικής οικονομίας μεταξύ των οποίων και τον τουρισμό.

1.8. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την ανάλυση που προηγήθηκε διαπιστώνεται ότι το τουριστικό προϊόν της Κρήτης είναι ιδιαίτερα πλούσιο και αποτελείται τόσο από άυλους όσος και υλικούς πόρους που παρά τις όποιες αδυναμίες και τα προβλήματα που υπάρχουν εξακολουθεί να είναι ιδιαίτερο και μοναδικό.

Ειδικότερα οι τουριστικοί πόροι της Κρήτης κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες:

1. Πόροι υψηλής ποιότητας που κρίνεται σκόπιμο να προβληθούν και να ενταχθούν άμεσα στο τουριστικό προϊόν, ενισχύοντας και παράλληλα διαφοροποιώντας την μέχρι σήμερα τουριστική προσφορά της Κρήτης. Προσφέροντας ποιοτικά προϊόντα και υπηρεσίες σε ανταγωνιστικές τιμές είναι σχεδόν βέβαιο ότι το τουριστικό προϊόν της Κρήτης καθίσταται ανταγωνιστικότερο σε σχέση με άλλους παρόμοιους προορισμούς. Στην κατηγορία αυτή περιλαμβάνονται:

- Το φυσικό περιβάλλον που είναι πράγματι μοναδικό και ιδιαίτερης οικολογική αξίας και σημασίας συνιστώντας σημαντικό πόλο έλξης επισκεπτών. Πόροι υψηλής ποιότητας και αξίας είναι τα φαράγγια, τα σπήλαια, οι ορεινοί όγκοι, οι μοναδικές παραλίες, η χλωρίδα και πανίδα.
- Το πολιτιστικό απόθεμα αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα της Κρήτης και συνίσταται σε αρχαιολογικούς χώρους, μοναστήρια, μουσεία, ιστορία, τοπική παράδοση, καθημερινή ζωή. Επίσης περιλαμβάνει παραδοσιακές δραστηριότητες όπως υφαντική,

αγγειοπλαστική, καλαθοπλεκτική, μοναδικά δρώμενα (καζανέματα κ.α.) και κυρίως γνήσια φιλοξενία, χαμόγελο και ζεστασιά.

- Τα τοπικά προϊόντα και η κρητική κουζίνα είναι υψηλής ποιότητας που συνάδουν με το ενδιαφέρον της διεθνούς Κοινότητας για την ποιότητα των τροφίμων και την τοπική γαστρονομία. Αγροτικά προϊόντα όπως το λάδι, το κρασί, τα γαλακτοκομικά αλλά και οι παραδοσιακές κρητικές γεύσεις δεν πρέπει να απουσιάζουν από την τουριστική προβολή, τη στιγμή μάλιστα που αποτελούν ισχυρό πλεονέκτημα της Κρήτης και πόσο μάλλον όταν άλλοι τουριστικοί προορισμοί ήδη έχουν συνδέσει ανάλογα προϊόντα (κατώτερης ποιότητας) με το τουριστικό τους προϊόν.
- Η ξενοδοχειακή υποδομή θεωρείται άριστης ποιότητας και υψηλών προδιαγραφών δεδομένου ότι το 40% των μονάδων της Κρήτης είναι πολυτελείας και Α΄ κατηγορίας ενώ το ποσοστό αγγίζει το 50% στην ανατολική Κρήτη.
- Τα συνεδριακά κέντρα που είναι ικανά να φιλοξενήσουν συνέδρια, ημερίδες, σεμινάρια κλπ. Σημειώνεται ότι εκτός από τα τρία αυτόνομα συνεδριακά κέντρα υπάρχουν και άλλα υψηλής ποιότητας, σε ξενοδοχειακές μονάδες που μπορούν να αξιοποιηθούν στο πλαίσιο του συνεδριακού τουρισμού.
- Τα εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα όπως το Πολυτεχνείο, τα πανεπιστήμια, το Ι.Τ.Ε., το Τ.Ε.Ι. και το Μ.Α.Ι.Χ. τα οποία μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση του εκπαιδευτικού και του συνεδριακού τουρισμού αλλά και στην επιστημονική και τεχνολογική υποστήριξη του τουρισμού της Κρήτης.
- Ο άριστος επαγγελματισμός ορισμένων κατηγοριών επαγγελματιών όπως ξενοδόχοι, διευθυντές ξενοδοχείων, τουριστικοί πράκτορες, ξεναγοί, μάγειροι και άλλων γεγονός που αποδεικνύει την ποιότητα και τις τεράστιες δυνατότητες του τομέα των υπηρεσιών.
- Η καλή φήμη όχι μόνο από αισθητικής πλευράς αλλά και από την άποψη της ασφάλειας λόγω της έλλειψης επεισοδίων και γενικότερα εγκληματικότητας αλλά και της επαρκούς ξενοδοχειακής υποδομής και των υψηλών ιατρικών υπηρεσιών.

1.ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΠΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΟΥΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (2000-2005)

1.1. ΑΥΞΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΙΩΣΕΙΣ ΑΦΙΞΕΩΝ

Πριν ξεκινήσουμε να αναφέρουμε τα γενικά συμπεράσματα και τα ποσοστά αφίξεων αξίζει να σημειώσουμε ότι περίπου το 80% των καταλυμάτων είναι συγκεντρωμένο στον βόρειο άξονα του νησιού και το 85% των αφίξεων είναι με ναυλωμένες πτήσεις.

Το έτος 2000 το ξενοδοχειακό δυναμικό της Κρήτης φτάνει τα 60.076 δωμάτια και τις 113.105 κλίνες. Η πληρότητα των αφίξεων και διανυκτερεύσεων φτάνει το 79,94%, παρουσιάζει δηλαδή μείωση σε σχέση με το 1999 που ήταν 82,3%. Το σύνολο των αφίξεων το 2000 με πτήσεις charter στην Κρήτη είναι 99,98%. Η μείωση διανυκτερεύσεων ενώ υπάρχει αύξηση αφίξεων, εκτιμάται ότι οφείλεται στη μείωση μέσης διάρκειας παραμονής των τουριστών και πιθανόν στην αύξηση διανυκτερεύσεων σε ενοικιαζόμενα δωμάτια. Οι επιβάτες πλοίων ανέρχονται στους 603.051 το 2000 έναντι 605.634 το 1999. Το 2001 η πληρότητα της Κρήτης κυμάνθηκε σε αρκετά ικανοποιητικό επίπεδο, με μια μικρή μείωση σε σχέση με το 2001, τις τάξεις του 5% περίπου. Αντίθετα με την πληρότητα οι αφίξεις charter το 2001 παρουσίασαν αύξηση 3,22%. Οι επιβάτες πλοίων που καταφθάνουν στην Κρήτη αυξάνονται σημαντικά. Φτάνουν τους 819.433 έναντι των 603.051 του 2000. Το 2002 η πληρότητα φτάνει στο σύνολό της το 74,41%, παρουσιάζει δηλαδή μείωση σε σχέση με τα έτη 2000 (79,94%) και 2001 (75,12%). Οι αφίξεις πτήσεων charter παρουσιάζουν μείωση 1,83%. Οι επιβάτες πλοίων φτάνουν τους 919.932 το 2002. Οι τουριστικές επιχειρήσεις της Κρήτης το 2002 είναι στο σύνολό τους 1.177 (γραφεία γενικού τουρισμού, τουριστικά καταστήματα κ.α.). Αύξηση το έτος 2002 έχει και το ξενοδοχειακό δυναμικό της Κρήτης που τώρα πια φτάνει τα 64.162 δωμάτια και τις 120.566 κλίνες. Το 2003 η πληρότητα του νησιού αγγίζει το 74,78%, δηλαδή έχει αρχίσει να

παρουσιάζει μια μικρή αύξηση σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Οι αφίξεις charter το 2003 έχουν μειωθεί κατά 0,76%. Μείωση παρουσιάζουν και οι επιβάτες πλοίων που φτάνουν μόλις τους 834.417. Η Κρήτη το 2003 διαθέτει στο σύνολό της 46.407 ενοικιαζόμενα δωμάτια. Το 2004 τα ενοικιαζόμενα δωμάτια αυξάνονται στα 53.980. Οι αφίξεις πτήσεων charter μειώνονται κατά 4,09% και οι επιβάτες πλοίων μειώνονται στους 826.736 έναντι του 2003. Τα επίσημα στοιχεία του 2005 υπάρχουν μέχρι και το μήνα Ιούνιο. Μέχρι τότε οι πτήσεις charter στην Κρήτη έχουν μειωθεί κατά 0,53%, ενώ αντίθετα οι επιβάτες πλοίων αυξάνονται στους 948.036.

Οι αναλυτικοί πίνακες με τα στοιχεία ανά έτος και νομό παραθέτονται σε ειδικό παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

1.2. ΠΡΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥ 2006

Σε άρθρο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Νέα Κρήτη στις 13 Οκτωβρίου 2005, αναφέρεται:

«Ο τουρισμός στην Κρήτη φέτος πήγε καλά. Η πορεία των φετινών αφίξεων όλους τους μήνες, αλλά και τα πρώτα θετικά μηνύματα όπως καταγράφονται για την νέα σεζόν, σίγουρα δημιουργούν αισιοδοξία σε όλους τους παράγοντες του τουρισμού στην Κρήτη. Ωστόσο για να βγάλει κανείς ασφαλή συμπεράσματα για το μέλλον πρέπει να δει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της φετινής πορείας. Πρώτος παράγοντας είναι η ποιότητα που, σε συνδυασμό με καλές τιμές, ήταν για κάποιες μονάδες το δίπτυχο της επιτυχίας. Ο άλλος παράγοντας που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι οι διεθνείς συγκυρίες σε σχέση με την τρομοκρατία, που φέτος ωφέλησαν την Κρήτη. Και βέβαια το φυσικό περιβάλλον της Κρήτης και οι καθαρές θάλασσες.

Τώρα ακόμα όσον αφορά στον πρώτο παράγοντα, ποιότητα διαθέτουν οι πολυτελείς και οργανωμένες μονάδες στα βόρεια παράλια της Κρήτης, οι οποίες και είχαν φέτος πολύ καλά ποσοστά πληρότητας ακόμη και τον Οκτώβριο. Ωστόσο οι τιμές φέτος συμπίεστηκαν αρκετά, αφήνοντας ελάχιστα περιθώρια κέρδους για κάποιους ξενοδόχους. Στον αντίποδα της καλής χρονιάς, το αυξημένο κόστος των καυσίμων άφησε ένα παραπάνω βάρος στη ζυγαριά του συνολικού κόστους σε σχέση με το κέρδος που τελικώς θα αποκομίσουν οι τουριστικές μονάδες.

Σύμφωνα με την Εφημερίδα Ρεθεμνιώτικα Νέα που εκδόθηκε το Σάββατο 12 Νοεμβρίου 2005 η νέα τουριστική σεζόν ξεκινά με καλές προοπτικές για το νομό, καθώς βάσει του απολογισμού της σεζόν που πέρασε από εμπλεκόμενους φορείς, η νέα τουριστική χρονιά αναμένεται να ξεπεράσει κάθε προσδοκία. Όπως ανέφερε στα «Ρεθεμνιώτικα Νέα» ο αντιπρόεδρος του Συλλόγου Ξενοδόχων του Ρεθύμνου, Μ. Γαλανάκης: «Μετά τις 10 Ιουλίου και το Σεπτέμβριο, η αύξηση της τουριστικής κίνησης κυμάνθηκε στο 25% σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά. Αξιοσημείωτο είναι το

γεγονός ότι το 70% των κρατήσεων, αφορούσε οικογένειες. Αυτό σημαίνει ότι η χώρα μας, είναι από τους πλέον ασφαλείς προορισμούς. Πέραν τούτου, κατέληξε, οι αισιόδοξες εκτιμήσεις για την επόμενη σεζόν, βασίζονται στο συγκεκριμένο αυτό ζήτημα, που αποτελεί προνόμιο για την Ελλάδα, καθώς και στον ανταγωνισμό των τιμών και κυρίως στην αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών από τις ξενοδοχειακές μονάδες». Σημειώνεται, ότι καθοριστικό ρόλο στο τουριστικό μας προϊόν διαδραμάτισε η παρουσία της Κρήτης και των ναυτιλιακών της εταιριών στην έκθεση του Λονδίνου, το διάστημα από 14-17 Νοεμβρίου, με το δεδομένο ότι οι Άγγλοι προετοιμάζουν νωρίς τις διακοπές τους.

1. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

1.1. ΔΥΝΑΤΑ - ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ, ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ - ΑΠΕΙΛΕΣ

Η ανταγωνιστικότητα του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης προσδιορίζεται από τον συσχετισμό μεταξύ των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων του. Αυτό που ουσιαστικά επιχειρείται είναι αρχικά ο εντοπισμός των πλεονεκτημάτων και αδυναμιών του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος και κατόπιν η ανάδειξη των ευκαιριών και απειλών που απορρέουν από το εξωτερικό περιβάλλον. Τα στάδια που ακολουθούν στα πλαίσια του προγραμματισμού του τουριστικού μάρκετινγκ είναι τα εξής:

1^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

2^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

3^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ

4^ο ΣΤΑΔΙΟ: ΑΠΕΙΛΕΣ

Αναλυτικότερα:

Δυνατά Σημεία

Εκφράζονται σαν εγγενή πλεονεκτήματα του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης σε σχέση με ανταγωνίστριες τουριστικές περιοχές. Τα πλεονεκτήματα αυτά αναφέρονται σε πόρους, στη διάρθρωση του κοινωνικό-οικονομικού ιστού και σε άλλους παράγοντες που καθορίζουν την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα των τουριστικών δραστηριοτήτων.

Τα δυνατά σημεία έχουν ιδιαίτερη σημασία καθώς είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά που διακρίνουν το τουριστικό προϊόν της Κρήτης από τους ανταγωνιστές της. Συνεπώς μόλις αναγνωριστούν εντάσσονται αμέσως στο σχέδιο μάρκετινγκ προκειμένου να προβληθούν και να αποτελέσουν κίνητρο

για τους δυνητικούς τουρίστες ώστε να επιλέξουν το νησί ως τον προορισμό των διακοπών τους.

Αδύνατα Σημεία

Σε αντίθεση με τα δυνατά σημεία, τα αδύνατα αποτελούν μειονεκτήματα που πιθανά δρουν περιοριστικά στην τουριστική ανάπτυξη. Πρόκειται για παράγοντες που με την αρνητική τους επιρροή, μειώνουν την απόδοση και αποτελεσματικότητα είτε ορισμένων, είτε όλων των παραμέτρων που συνδέονται με την τουριστική ανάπτυξη και ταυτόχρονα καταγράφονται ως προβλήματα.

Κρίνεται λοιπόν σκόπιμο μόλις εντοπιστούν τα αδύνατα σημεία του τουριστικού προϊόντος να τύχουν αποτελεσματικής αντιμετώπισης ώστε να περιοριστούν στο ελάχιστο οι αρνητικές τους επιδράσεις ή ακόμα και να απαλειφθούν εάν αυτό είναι εφικτό.

Ευκαιρίες

Πρόκειται για τις τρέχουσες καθώς και μελλοντικές συνθήκες της τουριστικής αγοράς, αλλά και του «γενικού περιβάλλοντος» στο οποίο εντάσσεται η περιφέρεια Κρήτης, συνθήκες που έχουν ή τείνουν να έχουν θετική επιρροή στην ανάπτυξη του τουριστικού ρεύματος και βοηθούν τις προσπάθειες εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος και ενίσχυσης της τουριστικής προσφοράς και ανταγωνιστικότητας.

Απειλές

Πρόκειται, σε αντίθεση με την προηγούμενη ομάδα, για τις τρέχουσες ή μελλοντικές συνθήκες του «γενικού περιβάλλοντος» που ασκούν αρνητική επιρροή στις προσπάθειες ανάπτυξης του τουριστικού προϊόντος της περιφέρειας. Επιπλέον, απειλούν την βιώσιμη ανάπτυξή της με την έννοια ότι, άλλοτε δημιουργούν νέες μορφές προβλημάτων στη μέχρι σήμερα οργάνωση και λειτουργία των οικονομικών δραστηριοτήτων, και άλλοτε δυσκολεύουν τις προσπάθειες για μελλοντική βελτίωση τους.

Στη συνέχεια προσδιορίζονται αναλυτικά τα πλεονεκτήματα, οι αδυναμίες, οι ευκαιρίες και οι απειλές του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης.

1.2. ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

- **Άριστο κλίμα:** το κλίμα αποτελεί βασικό θετικό παράγοντα στην ανάπτυξη του τουρισμού και η Κρήτη εμφανίζει ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα καθώς διαθέτει άριστο κλίμα με κύρια χαρακτηριστικά το πολύ υψηλό ποσοστό ηλιοφάνειας, το μεγάλης διάρκειας καλοκαίρι, που ξεκινά τον Απρίλιο και διαρκεί έως τον Οκτώβριο, και ταυτόχρονα τον πολύ ήπιο χειμώνα.
- **Ισχυρή γεωγραφική θέση- Νησιώτικος χαρακτήρας:** η χωροθέτηση της Κρήτης στη μέση της μεσογειακής λεκάνης, σε συνάρτηση με το μεγάλο μήκος της ακτογραμμής, συνιστούν σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι πολλών τουριστικών προορισμών παγκοσμίως.

- **Υψηλό επίπεδο και επάρκεια φυσικών και ανθρωπογενών πόρων:** η Κρήτη έχει να επιδείξει ένα μοναδικό και υψηλής οικολογικής αξίας φυσικό περιβάλλον (εθνικός δρυμός Σαμαριάς, Φοινικόδασος του Βάι, μεγάλος αριθμός προστατευόμενων περιοχών και περιοχών φυσικού κάλους, ενδημική χλωρίδα και πανίδα, σπάνια οικοσυστήματα, όμορφες και εξαιρετικά καθαρές παραλίες, άθικτα φυσικά τοπία, γνωστά μικρά νησάκια: (Σπιναλόγκα, Ελαφονήσι) καθώς και μεγάλο πλούτο ανθρωπογενών πόρων (παγκόσμιας φήμης και σπουδαιότητας αρχαιολογικά μνημεία, παραδοσιακοί οικισμοί και σύνολα μοναδικών, ηθών και εθίμων και φιλόξενη ατμόσφαιρα), στοιχεία που συνθέτουν ένα μείγμα δυνατών πόρων έλξης επισκεπτών από όλο τον κόσμο.
- **Ικανοποιητική παραγωγική δομή:** η Κρήτη είναι ιδιαίτερα γνώστη για την παραγωγή ποιοτικών αγροτικών προϊόντων και την γαστρονομία της που μπορούν είτε να διατεθούν στην τουριστική αγορά είτε να αποτελέσουν αυτόνομο τουριστικό προϊόν. Σημειώνεται ότι η Κρητική κουζίνα απολαμβάνει ιδιαίτερης αναγνώρισης διεθνώς και αποτελεί σημαντικό αλλά ανεκμετάλλευτο έως σήμερα τουριστικό πόρο.
- **Επαρκείς τουριστικές υποδομές διαμονής:** η Κρήτη διαθέτει υψηλής ποιότητας και ποικιλίας ξενοδοχεία και καταλύματα αλλά και εστιατόρια, κέντρα εστίασης και καφενεία, γνωστά για τις άριστες υπηρεσίες που προσφέρουν στην πλειοψηφία τους. Σημειώνεται ότι ενώ για την Ελλάδα το ποσοστό ξενοδοχειακού δυναμικού στις κατηγορίες Α και Πολυτελείας είναι 31% το αντίστοιχο ποσοστό της Κρήτης είναι υψηλότερο της τάξης περίπου του 40%.
- **Υψηλή φήμη:** η Κρήτη αποτελεί ένα κλασικό τουριστικό προορισμό παγκοσμίου φήμης με τους επισκέπτες να έχουν διαμορφώσει την εικόνα ενός ασφαλούς και φιλικού προορισμού. Η εικόνα αυτή μεταφέρεται και μεταδίδεται στη χώρα προέλευσής τους γεγονός που συνιστά έμμεση, αλλά ουσιαστική και αποτελεσματική διαφήμιση.
- **Ικανοποιητικό επίπεδο επαναλαμβανόμενου τουρισμού:** η επανάληψη της επίσκεψης των τουριστών ξεπερνά το 40%. Ο μέσος όρος προηγούμενων επισκέψεων ανέρχεται σε 3.5 και αφορά κυρίως Σκανδιναβούς και Βέλγους. Διαπιστώνεται συνεπώς ένας πυρήνας τακτικών επισκεπτών που παραδοσιακά προτιμούν την Κρήτη για τις καλοκαιρινές διακοπές τους.
- **Υψηλή τουριστική ζήτηση:** η Κρήτη εμφανίζει πολύ υψηλή τουριστική ζήτηση με αύξηση της τάξης του 10% ανά δεκαετία, με κυριότερες χώρες προέλευσης τις Ευρωπαϊκές. Επιπλέον αποτελεί τον πρώτο τουριστικό προορισμό της ελληνικής τουριστικής αγοράς κατά την τουριστική περίοδο Απριλίου-Οκτωβρίου. Υψηλό είναι επίσης το ποσοστό εκπλήρωσης των προσδοκιών των τουριστών που επισκέπτονται την Κρήτη καθώς και εκείνων που είναι πρόθυμοι να

συστήσουν την Κρήτη σε γνωστούς και φίλους ως ελκυστικό τουριστικό προορισμό.

- **Καταξιωμένος τουριστικός προορισμός:** η Κρήτη κατέχει πρωτεύουσα θέση ως μαζικός τουριστικός προορισμός, ιδιαίτερα δημοφιλής για τον ήλιο, τη θάλασσα και τις παραλίες, μεταξύ άλλων περιοχών με κοινά χαρακτηριστικά στη Μεσογειακή λεκάνη.
- **Κατεξοχήν προορισμός πτήσεων Charter:** ένα μεγάλο μέρος των αλλοδαπών τουριστών έρχονται με πτήσεις charter, οι οποίες προσδιορίζονται από χαμηλότερο κόστος συγκριτικά με τις κανονικές, γεγονός το οποίο συνιστά σημαντικό πλεονέκτημα για το κρητικό τουριστικό προϊόν.

1.3. ΑΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

- **Χαμηλή ποιότητα δημόσιων υποδομών:** η Κρήτη εμφανίζει χαμηλό επίπεδο σε ορισμένες βασικές υποδομές οι οποίες επηρεάζουν άμεσα την τουριστική ανάπτυξη και το βαθμό ικανοποίησης των επισκεπτών. Τέτοιου είδους αδυναμίες εντοπίζονται κυρίως στον τομέα των μεταφορών και αφορούν:
  - την κακή οργάνωση των αεροδρομίων και των λιμανιών,
  - τις καθυστερήσεις των πτήσεων,
  - το χαμηλό επίπεδο ποιότητας των μέσων μαζικής μεταφοράς,
  - την κυκλοφοριακή συμφόρηση,
  - την ανεπαρκή σήμανση του οδικού δικτύου.

Προβλήματα καταγράφονται επίσης στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος με την ανεξέλεγκτη απόθεση απορριμμάτων σε κοινόχρηστους χώρους και παραλίες και την κακή εικόνα σε ότι αφορά την καθαριότητα, στοιχεία που προκαλούν αρνητική εικόνα στους επισκέπτες.

- **Έλλειψη υποστηρικτικών υποδομών:** ουσιαστικό ρόλο στην εύρυθμη και προσοδοφόρα λειτουργία των τουριστικών μηχανισμών κάθε τουριστικής περιοχής διαδραματίζουν μια σειρά από υποστηρικτικές υποδομές, όπως τα συνεδριακά κέντρα, οι εγκαταστάσεις γκολφ, οι μαρίνες κλπ. που αφενός διαφοροποιούν και εμπλουτίζουν το τουριστικό προϊόν και αφετέρου συντελούν στην επέκταση της τουριστικής σαιζόν αμβλύνοντας το πρόβλημα της εποχικότητας. Η Κρήτη εμφανίζεται να υστερεί σημαντικά σε αυτόν τον τομέα την ίδια στιγμή που ανταγωνίστριες περιοχές και χώρες έχουν σημειώσει πολύ μεγάλη πρόοδο διεκδικώντας έτσι σημαντικό μερίδιο στην τουριστική αγορά.
- **Εποχικότητα:** συνέπεια του μαζικού τουρισμού που περιορίζεται χρονικά σε 8 μήνες και της μη επαρκούς αξιοποίησης και ανάδειξης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της Κρήτης, τα οποία είναι ικανά να στηρίξουν έναν τουρισμό 12 μηνών (ορεινός τουρισμός, οικοτουρισμός) και της έλλειψης υποδομών θεματικού τουρισμού, είναι η αδυναμία επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου.

- **Χαμηλή ποιότητα στελεχιακού δυναμικού:** ο ανθρώπινος παράγοντας παίζει σημαντικό ρόλο στην προσφορά του τουριστικού προϊόντος τόσο από πλευράς παραγωγικότητας, όσο και από πλευράς ποιότητας. Συνεπώς για την επίτευξη των παραπάνω είναι αναγκαίο οι απασχολούμενοι στον τουρισμό να χαρακτηρίζονται από επαγγελματική ευσυνειδησία, υψηλή ειδίκευση και επικοινωνιακή ευχέρεια. Δυστυχώς όμως ένα σημαντικό τμήμα του στελεχιακού δυναμικού που απασχολείται στον ευρύτερο τουριστικό κλάδο στην Κρήτη αλλά και στην Ελλάδα γενικότερα στερείται αυτών των προσόντων θέτοντας έτσι το νησί και τη χώρα μας σε μειονεκτική θέση έναντι των άλλων χωρών.
- **Απουσία τουριστικού μάρκετινγκ:** οι προσπάθειες προβολής του κρητικού τουριστικού προϊόντος κρίνονται ανεπαρκείς και αναποτελεσματικές. Αυτό αποδίδεται κατά κύριο λόγο, στην έλλειψη ενός ολοκληρωμένου και μακροπρόθεσμου σχεδίου μάρκετινγκ το οποίο θα εφαρμόζεται σε βάθος χρόνου μεθοδικά, συντονισμένα και αποτελεσματικά. Συνέπεια αυτού είναι ότι μέχρι σήμερα πραγματοποιούνταν αποσπασματικές και μεμονωμένες πρωτοβουλίες τουριστικής προβολής από διάφορους φορείς όπως ΕΟΤ, δήμοι, ιδιωτικοί φορείς χωρίς συνεργασία και προηγούμενη συμφωνία μεταξύ τους ως προς τις προτεραιότητες και τους στόχους ώστε να επιτυγχάνεται συμπληρωματικότητα και όχι επικάλυψη.
- **Δυσκολία διείσδυσης σε μεγάλες αγορές του εξωτερικού:** πρόκειται για αδυναμία του κρητικού και γενικότερα του ελληνικού προϊόντος να αυξήσει το μερίδιο αγοράς σε χώρες που αποτελούν κατ'εξοχήν πηγή προσέλκυσης τουριστών όπως η Γερμανία και η Μ. Βρετανία. Επιπλέον καταγράφεται αδυναμία διείσδυσης σε νέες αγορές (χώρες Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης). Η εν λόγω αδυναμία αποδίδεται στην ανεπαρκή μεθοδολογία προβολής του τουριστικού προϊόντος, καθώς και στους μη ανταγωνιστικούς όρους προσφοράς του.
- **Μειωμένη ανταγωνιστικότητα έναντι νέων τουριστικών προορισμών:** το ελληνικό τουριστικό προϊόν υφίσταται έντονο ανταγωνισμό από νέους τουριστικούς προορισμούς με παρόμοιο προϊόν αλλά με χαμηλότερο κόστος παραγωγής όπως η Τουρκία, η Κροατία, η Βουλγαρία, η Τυνησία, το Μαρόκο κλπ.
- **Έντονη εξάρτηση από αποφάσεις, επιλογές και πολιτικές μεγάλων τουριστικών πρακτορείων του εξωτερικού:** το τουριστικό προϊόν της Κρήτης είναι ιδιαίτερα ευάλωτο σε εξωτερικές επιδράσεις και εξαρτάται απόλυτα από τις εκάστοτε αποφάσεις των μεγάλων τουριστικών γραφείων της Ευρώπης, λόγω (α) έλλειψης κεντρικού-στρατηγικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, (β) έλλειψης συστηματικής κεντρικής τουριστικής πολιτικής και (γ) εξάρτησης από την πρακτική των πτήσεων charters που ελέγχουν κατ' αποκλειστικότητα οι Tour operators.

- **Χωρική συγκέντρωση υποδομών περιβάλλοντος και τουρισμού και δυσκολία διάχυσης στην ενδοχώρα:** καταγράφεται συγκέντρωση τουριστικών υποδομών και εξυπηρετήσεων σε παραθαλάσσιες κυρίως περιοχές του βόρειου άξονα και σε ορισμένους θύλακες των νότιων παραλίων (εξαιρέσεις αποτελούν ελάχιστες περιοχές της ενδοχώρας που μόλις αρχίζουν να αναπτύσσονται τουριστικά). Παρατηρείται παράλληλα δημιουργία-λειτουργία τεχνικών (υποστηρικτικών) υποδομών στις ίδιες περιοχές (καθώς εδώ υπάρχουν οι περισσότερες χρήσεις-ανάγκες) ενώ αντίθετα καταγράφονται περιορισμοί ανάπτυξης της ενδοχώρας, λόγω ανεπάρκειας βασικών υποδομών και δυσκολίας διάχυσης της τουριστικής ανάπτυξης από τις τουριστικές περιοχές προς αυτήν, λόγω εγγενών αδυναμιών.
- **Απουσία τουριστικής δραστηριότητας κατά τη χειμερινή περίοδο:** στοιχείο το οποίο αποτελεί σημαντικό μειονέκτημα για το τουριστικό προϊόν καθώς πέραν της τουριστικής περιόδου αιχμής, τα πάντα νεκρώνουν (εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων), έτσι ώστε και να θέλει κάποιος επισκέπτης να διαμείνει σε έναν τέτοιο προορισμό δεν έχει επιλογές για ενασχόληση, διασκέδαση κλπ.
- **Απότομη διόγκωση ιδιωτικής επενδυτικής δραστηριότητας:** στην περίοδο που Κρήτη αναδείχθηκε ως σημαντικός τουριστικός προορισμός η ανταπόκριση του ιδιωτικού τομέα ήταν άμεση μεν, ανεξέλεγκτη και άναρχη δε. Συνέπεια αυτού ήταν ότι μέσα σε δυο δεκαετίες η ανεκμετάλλευτη παραλιακές εκτάσεις φιλοξένησαν ξενοδοχειακές μονάδες και καταλύματα, καθώς και κάθε άλλου είδους τουριστικές υποδομές, αλλοιώνοντας το κρητικό τοπίο και προξενώντας ανεπανόρθωτες κατά τόπους βλάβες στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον.
- **Έλλειψη θεσμικού πλαισίου ρύθμισης των χρήσεων γης:** η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού (μόλις πρόσφατα εκπονήθηκε χωροταξική μελέτη) ευνόησε σε πολλές περιπτώσεις την αυθαιρεσία και την αισθητική υποβάθμιση που συνθέτουν κατά κανόνα την υφισταμένη εικόνα του οικιστικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

1.4. ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ

- **Διοργάνωση Ολυμπιακών Αγώνων 2004:** οι Ολυμπιακοί αγώνες έχουν ιδιαίτερη σημασία για την χώρα και τον τουρισμό ειδικότερα, καθώς η ολυμπιάδα δεν αποτελεί μόνο ένα ιδιαίτερο αθλητικό γεγονός, που συνιστά κίνητρο επίσκεψης, αλλά κυρίως μια ευκαιρία που ο απόηχος της διαρκεί περίπου δέκα χρόνια, όσο και το διάστημα που ασχολείται η κοινή γνώμη με τη διοργανώτρια χώρα. Οι Ολυμπιακοί αγώνες αποτελούν λοιπόν ορόσημο για την περαιτέρω εξέλιξη του τουρισμού. Η Κρήτη αναμένεται να επωφεληθεί από το γεγονός αυτό καθώς το Ηράκλειο είναι Ολυμπιακή πόλη. Το κυριότερο όφελος βρίσκεται αρχικά στο επικοινωνιακό επίπεδο με ζητούμενο τη

μετεξέλιξη της δημοσιότητας σε ενεργή ζήτηση για προϊόντα, υπηρεσίες και διαμονή. Τα σημαντικότερα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την Ολυμπιάδα είναι:

- η προσέλκυση τουριστών υψηλού εισοδηματικού προφίλ και η δημιουργία μιας μόνιμης τουριστικής πελατείας,
- η διαμόρφωση ευνοϊκής εικόνας για την χώρα και τις Ολυμπιακές πόλεις,
- η δημιουργία και ο εκσυγχρονισμός βασικών αλλά και τουριστικών υποδομών ,
- η χρησιμοποίηση των διεθνών μέσων επικοινωνίας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα για την μετάδοση διάφορων μηνυμάτων.

- **Δυνατότητες ανάπτυξης θεματικού τουρισμού:** η Κρήτη διαθέτει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως πλούσιο και σε πολλές περιπτώσεις άθικτο φυσικό περιβάλλον, άριστο κλίμα, αξιόλογους πολιτιστικούς και ανθρωπογενείς πόρους, ποιοτικά τοπικά προϊόντα, τοπική παράδοση κλπ, τα οποία αποτελούν το θεμέλιο λίθο και τα απαιτούμενα συστατικά στοιχεία για την ανάπτυξη του θεματικού τουρισμού (αθλητικός , φυσιολατρικός, θρησκευτικός , γαστρονομικός κ. α) ο οποίος διεθνώς σημειώνει έντονη ζήτηση. Η προώθηση του θεματικού τουρισμού πρέπει να αποτελέσει πρώτη προτεραιότητα αφού θα συμβάλλει στη διαφοροποίηση και στον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος, στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του , στην ανάδειξη και ανάπτυξη αναξιοποίητων αλλά με λανθάνουσα (τουριστική) δυναμική περιοχών της κρητικής ενδοχώρας, λειτουργώντας ανασχετικά στις τάσεις εγκατάλειψής της και συμβάλλοντας στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.
- **Προώθηση διατροφής και γαστρονομίας ως «νέο τουριστικό προϊόν»:** τουριστικό προϊόν με υψηλή προστιθέμενη αξία, η γαστρονομία αποκτάει ολοένα και μεγαλύτερη θέση στη διεθνή τουριστική αγορά. Τα κρητικά προϊόντα και η κρητική κουζίνα διεκδικούν σημαντικό μερίδιο σ' αυτήν, λόγω της αναγνωρισμένης υψηλής τους ποιότητας και των ευεργετικών επιδράσεων στην ανθρώπινη υγεία. Προϊόντα όπως το λάδι, το κρασί, το μέλι, τα γαλακτοκομικά κ.τ.λ. αλλά και οι μοναδικές γεύσεις της κρητικής κουζίνας ανταποκρίνονται στο συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας που αναζητά εκτός των άλλων την ποιότητα των τροφίμων και την ιδιαιτερότητα την τοπικής γαστρονομίας. Έτσι ο συνδυασμός αυτός μπορεί ν' αποτελέσει ένα νέο προϊόν για την Κρήτη με πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα τόσο για τον τουρισμό, όσο και για την τοπική παραγωγή.
- **Χρηματοδοτικές ευκαιρίες για τον τουρισμό:** στα πλαίσια της τρέχουσας προγραμματικής περιόδου (Γ' ΚΠΣ) σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο προβλέπεται ενίσχυση δράσεων του τουριστικού τομέα με στόχο τη μείωση της εποχικότητας , την αναβάθμιση της ποιότητας, τη διασύνδεση με τον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, τη

διασύνδεση με τον πολιτισμό και την παράδοση και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών.

- **Αυξανόμενη σημασία των νέων τεχνολογιών στον τουρισμό:** πάγιο αίτημα της εθνικής και κοινοτικής πολιτικής και στρατηγικής η υλοποίηση καινοτόμων δράσεων που βρίσκει απάντηση, εκτός των άλλων, στη διασύνδεση του τουρισμού με τις νέες τεχνολογίες. Η περιφέρεια Κρήτης διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα λόγω της ύπαρξης σπουδαίων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και υποδομών (Ι.Τ.Ε, τεχνολογικό πάρκο, Πανεπιστήμιο, Πολυτεχνείο, Τ.Ε.Ι), τα οποία ήδη έχουν να επιδείξουν σπουδαίο έργο στον τομέα του τουρισμού: πληροφοριακά συστήματα για τον τουρισμό, ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων, πρωτοποριακές δράσεις στον τομέα της υγείας που συνδέονται με τον τουρισμό, ηλεκτρονική προβολή κλπ.
- **Ολοκλήρωση βασικών έργων τεχνικής υποδομής:** τεράστιας σημασίας για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού είναι η ολοκλήρωση βασικών υποδομών, όπως η επίλυση του θέματος των αερομεταφορών (στην ανατολική Κρήτη). Από την προηγούμενη επίσης προγραμματική περίοδο εκκρεμεί η ολοκλήρωση σημαντικών τεχνικών έργων (βιολογικών, ΧΥΤΑ, έργων ύδρευσης) τα οποία θα αυξήσουν τη φέρουσα ικανότητα των περιοχών που θα εξυπηρετήσουν.
- **Τάσεις αύξησης του εγχώριου τουρισμού:** αποτελεί σημαντική εξέλιξη διότι, εκτός των άλλων, ο εγχώριος τουρισμός (μαθητικός, εκπαιδευτικός, τρίτης ηλικίας, οικογενειακός) καταναλώνει περισσότερο κατά τη διάρκεια των διακοπών του. Ο εγχώριος τουρισμός στην Κρήτη έχει τα περιθώρια να αυξηθεί τα επόμενα χρόνια διότι: (α) το 95,5% των Ελλήνων παραμένει στη χώρα μας για διακοπές, (β) 8 στους 10 Έλληνες προτιμούν διακοπές του ήλιου και της θάλασσας, (γ) το έτος 2000 το 15,2% των αφίξεων στην Κρήτη ήταν ημεδαποί ενώ στην Ελλάδα 1 στους 4 είναι Έλληνες επισκέπτες.
- **Αξιοποίηση Ειδικών Τουριστικών Υποδομών:** από την εποχή ακόμα των ΜΟΠ έως και το Γ' ΚΠΣ χρηματοδοτήθηκαν υποδομές για την ενίσχυση εκτός των άλλων και του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης. Χρηματοδοτήθηκε για παράδειγμα η δημιουργία πολιτιστικών και φυσιολατρικών διαδρομών σε πάρα πολλά μέρη του νησιού χωρίς μέχρι σήμερα να έχουν αξιοποιηθεί, ενώ σε πολλές περιπτώσεις έμειναν ημιτελείς ή εγκαταλείφθηκαν.
- **Αξιοποίηση αναδυόμενων αγορών:** τα ανεκμετάλλετα τμήματα της ευρωπαϊκής και αμερικανικής αγοράς, αλλά και νέες αγορές όπως της Κίνας και των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μπορούν να αποδώσουν σημαντική πρόσθετη τουριστική κίνηση. Προς την κατεύθυνση αυτή είναι αναγκαία η ανάπτυξη μιας συνεχούς και σοβαρής προσπάθειας μέσω ενός αποτελεσματικού μεσομακροπρόθεσμου Σημείου Μάρκετινγκ. Αρωγός σε αυτήν την προσπάθεια είναι διάφορα ευνοϊκά για το νησί στοιχεία όπως: η γεωγραφική θέση, η οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών καθώς και το γεγονός ότι γενικότερα η Ελλάδα φαίνεται να εξασκεί μια μέσου

επιπέδου έλξη στα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα αυτών των αγορών.

- **Θετική εικόνα του κρητικού τουριστικού προϊόντος:** η Κρήτη είναι ένας πολύ γνωστός τουριστικός προορισμός κυρίως για την ιστορία, τα μνημεία, τον πολιτισμό, τη θάλασσα και τις ακρογιαλιές της. Η εικόνα που έχει διαμορφωθεί για το τουριστικό προϊόν της Περιφέρειας είναι ιδιαίτερος θετική και αυτό υπογραμμίζεται από διάφορα στοιχεία όπως: α) θεωρείται ασφαλής ταξιδιωτικός προορισμός, β) χαρακτηρίζεται από υψηλό αίσθημα φιλοξενίας και γ) θεωρείται ότι έχει «ταυτότητα» και είναι «ξεχωριστή». Αυτό συνεπώς που πρέπει να αποδείξουμε είναι η ποιοτική διάσταση και η διαφορετικότητα του τουρισμού της και να προβάλλουμε εκείνο το προϊόν το οποίο έχουμε έτοιμο και μπορούμε να προσφέρουμε σε άριστη ποιότητα και ανταγωνιστική τιμή.
- **Επικράτηση του ευρώ:** η πρόσφατη κυκλοφορία του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος στις χώρες της ευρωζώνης, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, αναμένεται να ενισχύσει την τουριστική δραστηριότητα μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. η ευκαιρία εντοπίζεται στο ότι με την εισαγωγή του ευρώ αυξάνεται η δυνατότητα της άμεσης τιμολογιακής σύγκρισης του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος. Προκειμένου όμως να αποδειχθεί η εξέλιξη αυτή θετική για την τουριστική ανάπτυξη, θα πρέπει η ποιότητα των υπηρεσιών να είναι αντίστοιχη του ζητούμενου τιμήματος (value for money).

1.5. ΑΠΕΙΛΕΣ

- **Ισχυρός ανταγωνισμός σε διεθνές επίπεδο:** αποτελεί απειλή, αλλά ταυτόχρονα κίνητρο (πρόκληση) για την διαφοροποίηση και ποιοτική αναβάθμιση του τουρισμού στην Κρήτη, ο διεθνής ανταγωνισμός που ολοένα μεγαθύνεται και προέρχεται από:
  - Τις ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες (Ισπανία, Ιταλία, Κύπρος) που προσφέρουν πολύ υψηλό επίπεδο τουριστικού προϊόντος, στο οποίο η Κρήτη καλείται να «απαντήσει» με αναβάθμιση των υποδομών, αναδομών και υπηρεσιών της.
  - Τους ανερχόμενους τουριστικούς προορισμούς (Κροατία, Βουλγαρία, Μαρόκο, Τυνησία κτλ.) που διαθέτουν παρθένο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον και προσελκύουν ολοένα αυξανόμενη μερίδα των τουριστών που αναζητούν τη «διαφορετικότητα» στον τόπο που επισκέπτονται. Αποτελεί σημαντική απειλή για την Κρήτη, η οποία οφείλει την τουριστική της ανάπτυξη σε μεγάλο βαθμό στη «διαφορετικότητά της» σε σύγκριση με τους προορισμούς των ανεπτυγμένων δυτικών κρατών.
  - Το σύμπλεγμα των προορισμών της Μεσογείου, οι οποίοι διαθέτουν παρόμοιο τουριστικό «προφίλ», αλλά με υψηλότερη ποιότητα υποδομών και υπηρεσιών και μεγαλύτερη διείσδυση στην αγορά.
- **Υστέρηση σε επίπεδο προβολής:** ο ανταγωνισμός που υφίσταται η Κρήτη ως τουριστικός προορισμός από άλλες περιοχές όπως είναι π.χ. η Τουρκία δεν είναι απόρροια μόνο των καλύτερων και πληθέστερων

βασικών και υποστηρικτικών τουριστικών υποδομών που διαθέτει αλλά κυρίως είναι αποτέλεσμα της θεαματικής βελτίωσης που παρουσιάζει ως προς τη δαπάνη, τον τρόπο και τις ενέργειες τουριστικής προβολής.

- **Μειωμένη τουριστική συνείδηση:** καθώς αυξάνεται ο ανταγωνισμός ολοένα και περισσότερο καθίσταται φανερή η ανάγκη επίτευξης υψηλότερου επιπέδου επαγγελματισμού και συνέπειας, τόσο από τους επιχειρηματίες όσο και από στελέχη του δημοσίου τομέα και τους εισαγόμενους που δραστηριοποιούνται στον χώρο του τουρισμού. Πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι η επιβίωση και η περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού εξαρτάται από την οργάνωση, τη σοβαρότητα, την ευσυνειδησία, τον επαγγελματισμό, την ευγένεια, την ταχύτητα αντίδρασης, την ύπαρξη και πιστή εφαρμογή προγραμμάτων Μάρκετινγκ και κυρίως την έγκαιρη και έγκυρη διαφημιστική προβολή του τουριστικού προϊόντος στο εσωτερικό και εξωτερικό.
- **Εξάρτηση από το μέλλον των αερομεταφορών:** στοιχείο αποτύπωσης της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος αποτελεί ο τρόπος έλευσης των επισκεπτών. Η Κρήτη αποτελεί κατ'εξοχήν προορισμό αεροπορικών αφίξεων. Ιδιαίτερα αυξημένο είναι το ποσοστό των πτήσεων τύπου Charter. Είναι γεγονός ότι απαραίτητη προϋπόθεση της ανάπτυξης ενός τουριστικού προορισμού είναι η ύπαρξη σύγχρονου διεθνούς αεροδρομίου. Τα προβλήματα που καταγράφονται τόσο στα αεροδρόμια της Κρήτης, συνιστούν κίνδυνο και επηρεάζουν άμεσα το δυναμικό ενδιαφέρον διεθνών και εγχώριων επενδυτών και επισκεπτών.
- **Αλλοίωση της οικιστικής ταυτότητας:** συνέπεια εκτός των άλλων και της τουριστικής ανάπτυξης, η απρογραμμάτιστη ή και αυθαίρετη πολλές φορές δόμηση τουριστικών υποδομών και εγκαταστάσεων στη λογική του εύκολου και γρήγορου κέρδους, σε συνδυασμό με την έλλειψη κεντρικού σχεδιασμού και νομοθετικού πλαισίου που να ρυθμίζει χρήσεις γης και προδιαγραφές δόμησης, έχει προκαλέσει τη μερική και, σε πολλές περιπτώσεις, πλήρη αλλοίωση του δομημένου περιβάλλοντος. Οι συνέπειές βαραίνουν τόσο τον ντόπιο πληθυσμό (υποβάθμιση της ποιότητας ζωής) όσο και τον ίδιο τον τουρισμό, δεδομένου ότι υποβαθμίζεται ένας από τους ισχυρότερους τουριστικούς πόρους, το οικιστικό περιβάλλον.
- **Υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος:** η αλόγιστη τουριστική ανάπτυξη δημιουργεί υψηλό κίνδυνο πρόκλησης μη αναστρέψιμων συνεπειών στο φυσικό περιβάλλον εάν δε ληφθεί μέριμνα σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο για τον έλεγχο και περιορισμό των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η δημιουργία σημαντικών φορέων διαχείρισης σε προορισμούς οικολογικού ενδιαφέροντος (Σαμαριά , Βάι, Πρέβελη) με σκοπό την προστασία και ελεγχόμενη τουριστική αξιοποίηση τους καθώς επίσης και η πρόβλεψη μέτρων από τους ΟΤΑ για την διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος είναι ενέργειες που δεν επιδέχονται αναβολή ή διαφορετική προσέγγιση.
- **Χαμηλό επίπεδο συνεργασίας δημοσίου και ιδιωτικού τομέα:** η αδυναμία αποδοτικής συνεργασίας του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, επιδρά αρνητικά ως προς την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη

της Κρήτης. Συνέπεια της απουσίας μιας τέτοιας συνεργασίας είναι να μην έχει γίνει μέχρι σήμερα πράξη, η συντονισμένη και συνολική προβολή του τουριστικού προϊόντος της Κρήτης, αντίθετα, οι μεμονωμένες ενέργειες που συνεπάγονται κατακερματισμό των πόρων χωρίς αποτελεσματικότητα, είναι εκείνες που κυριαρχούν. Επίσης αρνητικό στοιχείο της έλλειψης συνεργασίας είναι η μεμονωμένη και πολλές φορές στρεβλή αντιμετώπιση σοβαρών θεμάτων ειδικά σε περιόδους ύφεσης ή κρίσεων με τελικό αποτέλεσμα την υποβάθμιση της εικόνας της Κρήτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ✓ Ν. Διαλυνάς, Ειδικός Σύμβουλος Περιφερειακής Ανάπτυξης, “Marketing Plan Τουριστικής Προβολής Περιφέρειας Κρήτης”, Περιφέρεια Κρήτης.
- ✓ Ελληνική Δημοκρατία, Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού, Διεύθυνση Τουρισμού Κρήτης.
- ✓ Καθ. Δρ, h.c. ν. Ηγουμενάκης: “ Προϋποθέσεις για τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης”, ΥΠ.Ε.Π.Θ./ Ι.Τ.Ε, Εκδόσεις Λύχνος, Αθήνα 2000.
- ✓ Συλλογή κειμένων: “ Ελληνικός τουρισμός μύθοι και Πραγματικότητα”, Εκδόσεις Anubis, Αθήνα 1996.
- ✓ Εγκυκλοπαίδεια: “Για σας Παιδιά”, Εκδόσεις Αυλός, Αθήνα.
- ✓ Εγκυκλοπαίδεια: “ Εικονογνώση”, Εκδόσεις Ινστιτούτο Διαδόσεως Ελληνικού Βιβλίου, Αθήνα 1983.
- ✓ Πηγές Διαδικτύου:
  - www.crete.tournet.gr
  - www.4crete.gr
  - www.hania.gr
  - www.rethymnon.gr
  - www.heraklion-city.gr
  - www.elounda.gr